

CEBEL-İ LÜBNAN MUTASARRIFLIĞI'NDA VASA PAŞA DÖNEMİ

(1883-1892)

Ayhan TORAMAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2019.

**CEBEL-İ LÜBNAN MUTASARRIFLIĞI'NDA VASA PAŞA
DÖNEMİ
(1883-1892)**

Ayhan TORAMAN

**T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Eskişehir
2019**

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ayhan TORAMAN tarafından hazırlanan Cebel-İ Lübnan Mutasarrıflığı'nda Vasa Paşa Dönemi (1883-1892) başlıklı bu çalışma 25.07.2019 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Sedat BİNGÖL

Üye: Dr. Öğretim Üyesi Musa KILIÇ
(Danışman)

Üye: Doç Dr. Hayrettin PINAR

ONAY

.../ .../ 2019

Prof. Dr. Mesut ERŐAN
Enstitü
Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Ayhan TORAMAN

ÖZET

CEBEL-İ LÜBNAN MUTASARRIFLIĞI'NDA VASA PAŞA DÖNEMİ

(1883-1892)

TORAMAN, Ayhan

Yüksek Lisans-2019

Tarih Anabilim Dalı

Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Musa KILIÇ

Cebel-i Lübnan 1516'dan 1917 yılına kadar dört yüz yıl boyunca Osmanlı idaresi altında kalmıştır. Karışık sosyal yapısından dolayı bölgede barış bir türlü sağlanamamıştır. Osmanlı Devleti, zaman zaman bölgeye müdahale etmek zorunda kalmıştır. Cebel-i Lübnan 1516'dan itibaren 320 yıldan fazla yerel beyler tarafından yönetilmiştir.

Bölgede yaşanan çatışmalardan dolayı, önce Çifte Kaymakamlık Sistemi'ne geçildi. Ancak karışık bölgelerdeki idari sorunlardan dolayı sistem başarısız oldu. Bu dönemde, Dürzi ve Marunîler arasında gerilim iyice artmıştı. Ve 1859-1860 yıllarında iki mezhep arasında kanlı savaşlar meydana geldi. Nüfusun, din ve etnik çeşitliliği, Avrupa Devletleri'nin bölgeye müdahale etmesine yol açtı. Böylece, Çifte Kaymakamlık Sistemi lağvedildi. Onun yerine, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı kuruldu. Bundan sonra, 1917 yılına kadar, Cebel-i Lübnan yarım asırdan fazla Hristiyan mutasarrıflar tarafından yönetildi.

Cebel-i Lübnan'ın dördüncü mutasarrıfı Vasa Paşa'dır. 1883'te mutasarrıf olarak tayin edildi ve 1892 yılına kadar yaklaşık on yıl boyunca bölgeyi idare etti. Daha önce, Osmanlı devletine çeşitli mevkilerde hizmet ettiğinden dolayı deneyim kazanmıştı. Toplumu kalkındırmak için önemli çalışmalar yaptı. Adalet teşkilatından vergi

sistemine kadar birçok sosyal konuyu iyileştirdi. Daha önemlisi, herkese karşı adil davranarak halkın sevgisini kazandı. Onun uyguladığı siyaset sayesinde, büyük ölçüde, asayiş ve huzur sağlandı. Bayındırlık faaliyetleri ile Cebel-i Lübnan'ın refah düzeyini artırdı. Ancak, son yıllarda sağlık sorunları başladı ve uzun süre bu hastalıklarla uğraşmak zorunda kaldı. Sağlığına kavuşamayan Vasa Paşası, Haziran 1892 tarihinde vefat etti.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Cebel-i Lübnan, Mutasarrıflık, Vasa Paşası.

ABSTRACT

VASA PAŞA PERIOD IN THE MOUNT LEBANON MUTASARRİFATE

(1883-1892)

TORAMAN, Ayhan

Master Degree-2019

Department of History

History of Early Modern Age

Adviser: Asst. Prof. Musa KILIÇ

Mount Lebanon remained under Ottoman rule for four hundred years from 1516 to 1917. Due to its complex social structure, peace could not be achieved in the region. From time to time, The Ottoman Empire had to intervene in the region. Mount Lebanon had been ruled by local lords, more than 320 years since 1516. The religious and ethnic variety of the population of the region led to interventions by European States concerning the power struggles and sect conflicts. In 1842, Dual Governorship System was established first. However, the system failed due to administrative problems in the mixed regions. During this period, the tension between Druze and Maronites increased. Additionally, a massive bloodshed began between the two families in 1859-1860. Thus, The Dual Governorship System was abolished. Instead, The Mount Lebanon Mutasarrifate was founded. Henceforth, The Mount Lebanon, ruled by Christian governorships for more than half a century.

The fourth governorship of Mount Lebanon was Vasa Pasha. In 1883, he was appointed as the governorship and, ruled the region for about ten years until 1892. Before that, he had gained experience working in a variety of positions during The Ottoman State. Vasa Pasha made important efforts to develop society. He improved many social issues from the justice system to the tax system. More importantly, he won

the public sympathy by being fair to everyone. Thanks to the politics he practised, public order and peace were provided in large part. Vasa Pasha increased the welfare level of Mount Lebanon with its public works. However, he had health problems in his final years. He had to deal with the illness for a long time and, Vasa Pasha passed away in June 1892.

Key Words: Ottoman Empire, Mount Lebanon, Mutasarrifiya, Vasa Pasha.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ.....	1
I: Konunun Önemi ve Sınırlandırılması	2
II: Çalışmada Kullanılacak Kaynaklar	3

I. BÖLÜM

MUTASARRIFLIK ÖNCESİ CEBEL-İ LÜBNAN

1.1: Cebel-i Lübnan'ın Adı ve Coğrafyası	4
1.2: Cebel-i Lübnan'ın Kısa Tarihi Emirler Dönemi	6
1.2.1: Kaymakamlar Dönemi.....	14
1.3: Huzurun Tesisi Mutasarrıflık Sistemi.....	21
1.3.1: Vasa Paşa Öncesi Mutasarrıflar	22
1.3.1.1: Davud Paşa	22
1.3.1.2: Franko Paşa.....	23
1.3.1.3: Rüstem Paşa.....	23

II. BÖLÜM

VASA PAŞA'NIN KISA BİYOGRAFİSİ VE CEBEL'E TAYİNİ

2.1: Hayatı Eserleri ve Madalyaları.....	25
2.2: Osmanlı Devleti'nde İlk Dönem Hizmetleri	27
2.3: Vasa Paşa'nın Mutasarrıf Olarak Atanması	28
2.3.1: Vasa Paşa'nın Atama Sonrası II. Abdülhamid'i Ziyareti	30
2.4: Vasa Paşa'nın Bölgedeki Siyasi Politikası ve Halkla İlişkileri.....	31

III. BÖLÜM

İDARİ TEŞKİLATLANMA

3.1: Cebel-i Lübnan'ın 1886 Yılı Merkezi İdaresi	34
3.2: 1886 Yılı Taşra İdaresi	39

3.3: Belediye Daireleri	46
-------------------------------	----

VI. BÖLÜM

CEBEL-İ LÜBNAN'IN SOSYAL DURUMU

4.1: Demografik Yapısı	49
4.1.2: Hristiyan Cemaatler	49
4.1.2.1: Marunîler	49
4.1.2.2: Rum Ortodokslar	50
4.1.2.3: Rum Katolikler	50
4.1.2.4: Ermeniler ve Süryaniler	51
4.1.3: Müslüman Cemaatler	52
4.1.3.1: Sünni ve Şiiiler (Şia)	52
4.1.3.2: Dürzîler	53
4.2: Vasa Paşa Dönemi Cebel-i Lübnan Nüfusu ve Nüfus Oranları	55
4.3: Göçler	58
4.4: Sosyal Müesseseler	64
4.4.1: İbadethaneler	64
4.4.2: Sağlık Teşkilatı	65
4.4.2.1: Salgın Hastalıkları	67
4.5: Adalet ve Güvenlik Teşkilatı	69
4.6: Ekonomi Ve Bayındırlık	73
4.6.1: Ekonomi	73
4.6.2: Bayındırlık	78

V. BÖLÜM

SİYASİ GELİŞMELER

5.1: Fransızların Cebel-i Lübnan Politikası	85
5.1.1: Marunî Ruhaniyesinin Faaliyetleri	95
5.2: Suriye Vilayeti ile Yaşanan Sorunlar	98
5.3: Yusuf Karem'in Defin Meselesi	102
5.4: Kirikor Kopelyan Efendi Meselesi	102
5.5: Vasa Paşa'ya Yapılan Suçlamalar	105
5.6: Vasa Paşa'nın Hastalığı ve Ölümü	106
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	110

EKLER 119

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Vasa Paşa Öncesi Mutasarrıflar.....	24
Tablo 2: Osmanlı Devleti'nin Verdiği Madalyalar.....	28
Tablo 3: İdare Meclisi'ne Seçilen Üyeler.....	36
Tablo 4: Meclise Bağlı Daireler ve Memurları.....	37
Tablo 5: Meclise Bağlı Kalemler ve Memurlar.....	38
Tablo 6: Şuf Kazası İdari Kadrosu.....	41
Tablo 7: Şuf Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları.....	41
Tablo 8: Metn Kazası İdari Kadrosu.....	42
Tablo 9: Metn Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları.....	43
Tablo 10: Kesrovan Kazası İdari Kadrosu.....	43
Tablo 11: Kesrovan Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları.....	43
Tablo 12: Betrun Kazası İdari Kadrosu.....	44
Tablo 13: Betrun Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları.....	44
Tablo 14: Cizzin Kazası İdari Kadrosu.....	45
Tablo 15: Cizzin Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları.....	45
Tablo 16: Zahle Kazası İdari Kadrosu.....	45
Tablo 17: Küre Kazası İdari Kadrosu.....	46
Tablo 18: Küre Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları.....	46
Tablo 19: Deyr'ül-Kamer Kasabası İdari Kadrosu.....	46
Tablo 20: Deyr'ül-Kamer Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları.....	46
Tablo 21: 1886 Yılı Cebel-i Lübnan Belediye Daireleri ve Reisleri.....	49
Tablo 22: 1886-1892 Yılları Arasındaki Kazaların Nüfus Dağılımı.....	59
Tablo 23: Cebel-i Lübnan Tabip ve Eczacıları.....	67
Tablo 24: Bidâyet Mahkemeleri ve Görevlileri.....	76
Tablo 25: Beyrut Ecnebi Okullarındaki Öğretmen Öğrenci Sayıları ve Yıllık Giderleri.....	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Suriye Vilayet Salnamesine Göre Cebel-i Lübnan.....	5
Şekil 2: Merkezi İdarenin Şematik Görünümü.....	36
Şekil 3: 1886-1892 Yılları Arası Cemaatlerin Yüzdelik Oranları.....	60
Şekil 4: 1886-1892 Yılları Arası Müslüman ve Hristiyanların Yüzdelik Oranları..	60

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
a.g.t	: Adı Geçen Tez
Bkz	: Bakınız
CLS	: Cebel-i Lübnan Salnameleri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
s	: Sayfa
S	: Sayı
Yay	: Yayınları

ÖNSÖZ

Bu tezde, Cebel-i Lübnan mutasarrıflarından Vasa Paşa dönemini kapsayan gelişmeler anlatılmıştır. 1883-1892 yılları arasındaki olaylar, birçok yönüyle incelenip, bir bütün olarak verilmeye çalışılmıştır. Tezin bölümleri, bölümler içerisindeki başlıklar kronolojik sıraya göre hazırlanmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Arşivi'nin haricinde, İSAM, Süleymaniye, Bayezid, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Anadolu ve Osmangazi Üniversitesi Kütüphanelerinden yararlanılmıştır. Yazım aşamasına geçmeden önce kullanılacak kaynaklar tespit ve temin edilmiş, arşiv belgelerinin ve araştırma eserlerin tahlili yapılmıştır.

Bölge ile alakalı, bir kısım unvan, isim ve terimler, kaynaklarda farklı olarak kaleme alınmıştır. Araştırma eserlerinde olduğu gibi arşiv belgelerinde de bazı isimlerin yazım şekilleri birbirini tutmamaktadır. Bu çalışmada; böylesi, unvan, isim ve terimlerin doğru kullanılabilmesi için, öncelikle diğer kaynaklarda yer alan yazımları ile karşılaştırma metodu izlenmiştir. Tespit edilemeyenler ise okunduğu gibi yazılmıştır.

Bu çalışmada; konunun seçiminden tezin tamamlanma aşamasına kadar, bana zaman ayırarak, yardımlarını esirgemeyen ve her zaman yanımda olan, danışman hocam, Sayın Yrd. Doç. Dr. Musa KILIÇ'a, çok teşekkür ederim. Ayrıca Osmangazi Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki hocalarıma, bazı kaynakların toplanmasında bana yardım eden kuzenlerim, Havva Çelik ve Musa Al'a teşekkür ederim.

Ayhan

TORAMAN

Eskişehir- 2019

GİRİŞ

Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olan Tanzimat, özellikle, idare sisteminin yeniden şekillendirilmesi ve merkezi sistemin güçlendirilmesi adına yapılan reformlarla öne çıkmaktadır. Devlet, ilk olarak mali durumunu düzeltmek, gelirlerini artırmak ve taşradaki kötü uygulamalara son vermek için, iltizam sistemini kaldırmış, mültezimlerin yerine vali statüsünde yetkiye sahip “*Muhassıllar*”ı atamıştır. Ardından, vergilerin tespitini ve tahsilini yapmak, toplanan vergileri hazineye göndermekle görevli “*Muhassıllık Meclisleri*” kurulmuştur.¹ Ancak, alt yapısı hazırlanmadan yürürlüğe konulan sistem, bekleneni veremediği gibi yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Reformların yeterince anlaşılabilmesi ve uygulamalardaki yanlışlıklar yer yer isyanlara neden olmuştur. 1849 yılında çıkarılan yönetmelikle eksikler giderilmeye çalışılmış, ancak sorunlara kalıcı çözümler bulunamamıştır.²

Tanzimat’ın Osmanlı idari teşkilatına kattığı yeniliklerden bir diğeri de mutasarrıflık sistemi idi. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Cebel-i Lübnan’da 1860 yılında Dürzi ve Marunîler arasındaki gerginlik kısa sürede kanlı bir çatışmaya dönüşmüş, Avrupalıların olaylara dâhil olmasıyla, Osmanlı’nın iç sorunu uluslararası arenaya taşınmıştı. Böylece, müdahil devletlerden oluşan bir komisyon tarafından 1861 tarihinde Cebel-i Lübnan Nizamnamesi hazırlanarak yürürlüğe konuldu. Nizamname ile birlikte Cebel idaresi sil baştan değişmeye başladı. Cebel-i Lübnan hem Mutasarrıflık Sistemi’ne geçerken hem de yarı özerk bir siyasi statü kazanmış oldu. Böylece, Cebel-i Lübnan’da yayımlanan nizamname ile ilk denemesi sayılabilecek uygulama burada hayata geçirilmiş ve buradan ülke geneline yayılmıştır.

Nizamnamede Cebel-i Lübnan’a tanınan özel statü, bir başka ifade ile Osmanlı taşra idaresinin yeniden düzenlenmesine önyak olmuştur. Avrupa Devletlerinin, aynı özerk yapıyı bütün Balkanlar’da da uygulamak istemesi üzerine, Babıâli bürokratları acilen idari reforma gidilmezse, Balkanların dış müdahaleye açık hale geleceği endişesiyle harekete geçmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda, 1864

¹İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, T.T.K., Ankara, 2000, s. 32-33; daha detaylı bilgi için bkz. Ayla Efe, “Muhassıllık Teşkilatı”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 2002.

²Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, T.T.K., Ankara, 1991, s. 218.

yılında Vilayet Nizamnamesi hazırlanarak, ilk defa Tuna vilayetinde uygulamaya konulmuştur. Uygulama başarı sağlayınca, 1867’de Osmanlı Devleti’nin bütününde uygulanmak üzere İdare-i Umûmiye-i Vilâyet Nizamnamesi hayata geçirilmiştir.³ Osmanlı Devleti’nin dağılışına kadar yürürlükte kalan İdare-i Umûmiye-i Vilâyet Nizamnamesi, kendinden önceki nizamnamenin içeriğini benimsemesiyle birlikte; özellikle, mülki memurların görevlerini daha ayrıntısıyla kaleme alması bakımından önemlidir.⁴

Cebel-i Lübnan, 1860 yılında başlayıp 1917 yılında Osmanlı hâkimiyetinden çıkıncaya kadar mutasarrıflara tanınan özel yetkilerle idare edilmeye çalışıldı. Mutasarrıflık Sistemi, Cebel’in daha önceki yönetim sistemleri ile karşılaştırıldığında daha başarılı olduğu göze çarpmaktadır. Çifte Kaymakamlık Sistemi’nin esaslarını oluşturan maddelere büyük ölçüde benzerlik göstermesine rağmen, bir kısım yenilik ve farklılıkları da içermekteydi. Bir bakıma kaymakamlık sistemi, mutasarrıflığın alt yapısını oluşturmuştur denebilir.

I: Konunun Önemi ve Sınırlandırılması

Cebel-i Lübnan, Osmanlı hâkimiyetine girdiği zamandan beri, devletin en açmaz bölgelerinden biri olmuştur. Bölge, farklı etnik ve mezhepsel kimlikleri barındırması nedeniyle, sosyal ve kültürel açıdan çok karmaşık yapıya sahiptir. Cebel’in kültürel durumu, yıllarca süren siyasi anlaşmazlıkların temel nedenlerinden birini oluşturmuştur. Özgün bir Ortadoğu görünümünde olan bölge, yıllarca Avrupalı Devletlerin ilgisini çekmiştir. Avrupalılar, gerek resmi gerekse de gayri resmi olarak bölge üzerinde yürüttükleri faaliyetlerle, siyasi, sosyal ve ekonomik alanda söz sahibi olacak duruma gelmişlerdir. Bugün dahi, Ortadoğu üzerinde aynı faaliyetlerin yürütüldüğünü görmek mümkündür.

Cebel-i Lübnan’ın kendine münhasır özellikleri, öteden beri süregelen Ortadoğu sorunlarının tahlil edilmesinde iyi bir örnek teşkil ettiğinden, hem yabancı hem de Türk araştırmacıların ilgisini çekmekte ve bölge üzerinde çeşitli alanlarda çalışmalar yapılmaktadır. Cebel’in Osmanlı hâkimiyetine girdiği 1516 yılından 1860 yılına kadarki süreç, büyük oranda çalışılmış olmasına rağmen, 57 yıllık

³İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yay., İstanbul, 2016, s. 175.

⁴Musa Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, (Derleyen Tülay Ercoşkun), İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2017, s. 252.

mutasarrıflık döneminde, henüz aydınlatılmayı bekleyen birçok konu mevcuttur. Bunlardan birisi de, Cebel-i Lübnan'ın dördüncü mutasarrıfı olan Vasa Paşa dönemi ve olaylarıdır. Bu çalışmada, “*Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'nda Vasa Paşa Dönemi (1883-1892)*” başlığı altında hazırlanan çalışma, Vasa Paşa'nın Cebel'e tayin edildiği M. 1883 yılından başlatılmakta ve vefat tarihi olan 1892 ile de sonlandırılmaktadır. Bu noktada; araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde, Cebel'in Osmanlı idaresi altına girişi, Emirler Dönemi olarak adlandırılan, 1516-1842 yılları, emirliğin lağvedilmesi, 1842 yılında kurulan Çifte Kaymakamlık Sistemi ve bu sistemle alakalı siyasi gelişmeler anlatılacaktır. Mutasarrıflık Sistemi'ne giden süreç, 1860 Nizamnamesi ile değişen yönetim biçimi ve ilk mutasarrıflar hakkında bilgi verilecektir.

İkinci Bölümde, Vasa Paşa'nın biyografisi, Babıâli'deki ilk dönem hizmetlerinden, mutasarrıf olarak atanması ve sonrasında yürüttüğü siyasi politikalarından bahsedilecektir. Üçüncü Bölüm'de, Cebel-i Lübnan'ın merkez ve taşra idaresi, aydınlatılmaya çalışılacaktır. Dördüncü Bölümde, cemaatlerin bölgeye gelişi, bölgedeki nüfusları, birbirlerine olan nüfus oranları ve diğer sosyal, ekonomik konular işlenecektir. Beşinci Bölüm ise, tamamen siyasi konulara ayrılacaktır. İkinci bölümden itibaren Vasa Paşa dönemindeki gelişmeler dikkate alınacaktır. Ancak, konunun durumuna göre yer yer 1883-1892 tarihlerinin birkaç yıl önce ve sonrasına da vurgu yapılacaktır.

II: Çalışmada Kullanılacak Kaynaklar

Bu çalışmada, Yıldız Esas Evrakı'na (Y.EE) kayıtlı olan, (Dosya No: 105, Gömlek No: 1 ve 2), Rebiülahir 1307 ve Safer 1309 tarihli iki defter kullanılacaktır. Bu defterler; 15 Şevval, 1299-18 Rebiülahir 1307 ve 7 Şevval 1300-25 Safer 1309 tarihleri arasında, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'ndan muhtelif makamlara yazılan belgeleri içermektedir. Konu ile alakalı bir diğer kıymetli kaynak ise; 1304, 1305, 1306, 1307, 1308 ve 1309 tarihli Cebel-i Lübnan Salnameleridir. Bunların dışında, Vasa Paşa dönemi ile alakalı Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen, çeşitli fon ve dosyalardaki vesikalardan yararlanılacaktır. Yine, İngilizce ve Türkçe araştırma eserlerinden de yeri geldikçe faydalanılacaktır.

I. BÖLÜM

MUTASARRIFLIK ÖNCESİ CEBEL-İ LÜBNAN

1.1: Cebel-i Lübnan'ın Adı ve Coğrafyası

Lübnan, Suriye'yi Doğu Akdeniz kıyılarından ayıran dağ kütlelerinin ve bu dağ kütlelerini ihtiva eden bölgenin ismidir. Çeşitli dillerde; Lebanon, Libanus, Liban, Libano ve Libanon gibi adlarla anılmaktadır. Birçok coğrafyacı; Doğu Lübnan'da, kendisine paralel uzanan ve ayrı bir dağ kütlesi olan Anti-Lübnan Dağı'nı, Lübnan topraklarından ayırmamış ve bu dağa farklı bir isim de vermemiştir. Anti-Lübnan'da bulunan Barada vadisinin kuzey tarafına Cebel Sanir denmektedir. Daha güneyde yer alan dağ kütlesi ise, Hassan b. Sabit'ten itibaren Cebel el Sale olarak bilinmektedir. Eski coğrafyacılar, Lübnan dağlarının kuzey sınırını belirtmediğinden, bu dağların kuzey sınırı konusunda değişik fikirler ortaya çıkmıştır. Akdeniz kıyılarına paralel bir şekilde akan Asi nehrinin aşağı bölgesinden, Kuzey Filistin'e kadar uzanan bölgeyi, Suriye'den ayıran silsileye Orta Çağ'dan beri halk arasında Cebel denilmiştir. Bütün bölgenin aynı isimle anılması, coğrafyacılar arasında ortaya çıkan karışıklıkları destekler niteliktedir.⁵

Cebelin anlamı, Arapça sözlükte dağ olarak geçer.⁶ Beyaz anlamına gelen ve Sami dillerine dayanan Lübnan kelimesi ise, "Ibn" kökünden doğmuştur. Karla kaplı dağların beyaz görüntüsünden dolayı bu adı aldığı söylenmektedir.⁷ Bu iki kelime yan yana gelerek, Cebel-i Lübnan terimini ortaya çıkarmıştır.

Cebel-i Lübnan, Suriye'nin batısında, Doğu Akdeniz kıyılarına aynı doğrultuda uzanan; Kuzey, Kuzeydoğu, Güney, Güneybatı istikametinde uzunluğu 170 kilometreyi ve azami genişliği de kuzeye doğru 45 kilometreyi bulan ve bir dağ kütlelerinden meydana gelen bölgedir. Kuzey Filistin'den, kuzeye doğru derece derece yükselerek, Nahr el Kasimiya'nın açtığı yarma vadinin ilerisinde yükseklik 2000 metreye ulaşmaktadır. Vadilerle yarılmış olan bu coğrafya, daha çok yayla manzarası şeklinde gözükmektedir. Beyrut- Şam caddesi, dağ kütlelerini Lübnan geçidinde 1542 metrede aşar ve Beyrut'un doğusunda yükselen Cebel Sannin 2,600 metreye ulaşır.

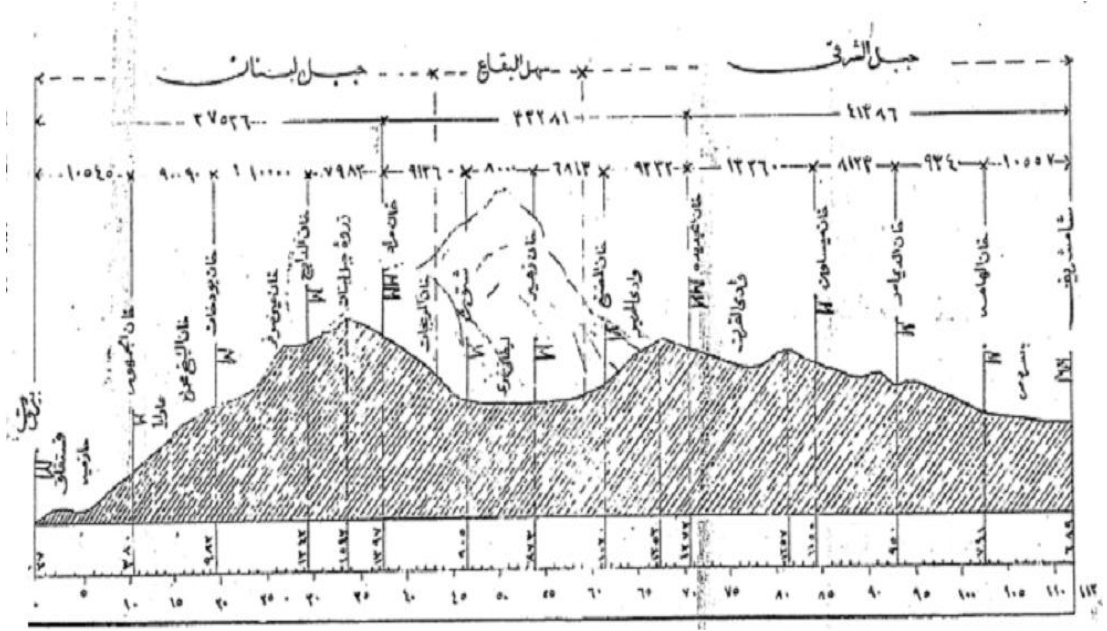
⁵Kurul, "Lübnan" *İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı*, C. 7, M.E.B., Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997, s. 101.

⁶Emrullah İşler-İbrahim Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, Fecr Yay., Ankara, 2008, s. 220; *El-Beyan Arapça- Türkçe Büyük Sözlük*, Yasin Yay., İstanbul, 2012, s. 902.

⁷Mustafa L. Bilge, "Lübnan" *DİA*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2003, s. 244-246.

Kuzeye gidildikçe yükselti artarak 2,900 metreye çıkar. 3.066 metre ile Zahr el Kuzidağın en yüksek tepesini oluşturur. Ancak daha kuzeyde, dağ yükseltisi hızlı bir şekilde azalır. Vusut bölgesinin daha gerisine kalan dağlar çoğunlukla 2,000 metreyi geçen yüksekliğe sahiptir. Cebel'in yüksek kısmından, şarktaki el Bekaa adı verilen ve 8-14 km.genişliğinde,120 km. uzunluğundaki çukura hızlı bir iniş ile yükselti düşer. El Bekaa'nın doğusunda Cebel-i Lübnan'a paralel sayılabilecek doğrultuda uzanan bir dağ kütlesi daha bulunmaktadır. Anti-Lübnan ismi ile anılan bu dağ kütlesi, güneyde 2,760 metre yükseltisi ile Cebel el Şeyh dağ kütlesi ile Şam'dan Beyrut'a giden yolun 1,250 metre irtifasında, bir eşik üzerinden aştığı ve Barada ırmağının da geçtiği alçalma sahası, kuzeyde daha başka dağ silsilelerinden oluşur.⁸

Şekil 1: Suriye Vilayet Salnamesine Göre Cebel-i Lübnan

Kaynak: Suriye Vilayet Salnamesi, 1299/1882, s. 124.

⁸Kurul, a.g.m., s. 101-102.

1.2: Cebel-i Lübnan'ın Kısa Tarihi Emirler Dönemi

Daha önce çeşitli medeniyetlerin etkisi altında kalan Cebel-i Lübnan, 1516 yılında, I. Selim tarafından Memlûkler üzerine düzenlenen sefer sonrasında, Osmanlı idaresine katılmıştır. Bu dönemde, Cebel-i Lübnan içerisinde siyasi birlik bozulmuş, hem Marunî ve Dürzi aileleri arasında hem de birbirleri içinde feodal oluşumlar yaygınlaşmıştı. Beyler arasında sürekli bir iç çatışma yaşanmaktaydı.⁹ Ayrıca bu kargaşalar, Şam yolu üzerindeki hac kervanlarının güvenliğini tehdit etmeye ve vergilerin düzenli olarak toplanmasını aksatmaya başlamıştır.¹⁰

I. Selim, kargaşalara son vermek ve düzeni yeniden sağlamak için, Cebel-i Lübnan emirliğine, sefer esnasında desteğini gördüğü ve “*Dağın Sultanı*” adını verdiği, Ma'n ailesinden Emir Fahreddin'i getirmiş¹¹ ve böylece Ma'noğulları dönemi başlamıştır. 1544 yılında Emir Fahreddin'in ölümüyle yerine geçen Emir Korkmaz 1585 yılına kadar yaklaşık 41 yıl boyunca bölgeyi idare etmiştir. İsyanlarla geçen yarım asra yakın bir zamandan sonra, Emir Korkmaz'ın 1585 tarihinde bir isyanda öldürülmesiyle yerini oğlu II. Fahreddin almıştır.¹²

II. Fahreddin, Lübnan'da bağımsız bir devlet kurmak Cebel'in mezheplere bölünmüş toplumunu bir bütün olarak birleştirmek, güvenliği sağlamak ve müreffeh bir toplum inşa etmek gayesiyle Osmanlı Devleti'ni uzun yıllar uğraştırmıştır.¹³ Kısmen de başarılı olan Emir, bir yandan, İstanbul'un öfkelerini üstüne çekmemeye özen gösterirken, diğer yandan hâkimiyet alanını genişletmeye devam etmiş ve 1631 yılına doğru, idaresine kattığı toprakların sınırı neredeyse Anadolu'ya ulaşmıştır.¹⁴ Babiâli'ye karşı tehdit oluşturmaya başlayan Emir'in faaliyetlerine son vermek için Sultan IV. Murad, Küçük Ahmet Paşa'yı vazifelendirmiştir. Paşa, Mısır'dan Anadolu'ya kadar geniş bir alanda topladığı¹⁵ 80 bin askerle 1633 yılında Cebel-i

⁹B. J. Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, (Çev., Yavuz Alogan), Belge Yay., İstanbul, 1986, s. 62; İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, T.T.K., Ankara, 1989, s. 7.

¹⁰Zahide Tuba Kor, *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*, İHH, insani Yardım Vakfı Yay., İstanbul, 2009, s. 28.

¹¹Ahmet Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürzîler*, Fırat Ün., Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ, 2006, 21-22.

¹²Bağlıoğlu, a.g.e., s. 22; Şit Tufan Buzpınar, “Lübnan”, *DİA*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2003, s. 248.

¹³Nassib S. Eid, “Lebanon in the Middle East Subordinate System”, (Unpublished Master's Thesis), *Fort Leavenworth, Kansas*, 1983, s. 23-24.

¹⁴Feridun Emecen, “Fahreddin Ma'noğlu”, *DİA*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1995, s. 81.

¹⁵William W. Harris, *Lebanon A History 600-2011*, Oxford University Press, New York, 2012, s. 103.

Lübnan'ı üç ayrı yönden kuşatmıştır. Denizden de 22 parça savaş gemisiyle batı limanları baskı altına alınmıştır.¹⁶

Askeri potansiyeli bulunmasına rağmen, Osmanlı ordusunun kararlı taarruzları karşısında, II. Fahreddin mücadelesini devam ettirmeye imkân bulamamıştır. Vadi el Taym'da oğlu Ali'nin öldürülmesinden sonra Cezzin/Cizzin yakınlarında bir mağaraya sığınmak zorunda kalmıştır. Küçük Ahmet Paşa takibi sürdürerek,¹⁷ Şubat 1635 tarihinde onu saklandığı yerde yakalayarak, iki oğlu Mesud ve Hüseyin ile birlikte İstanbul'a göndermiştir. 13 Nisan 1635'te II. Fahreddin ve büyük oğlu Mesut idam edilerek öldürülmüş, Osmanlı sarayında yetişen küçük oğlu Hüseyin ise, affedilmiştir.¹⁸

Yemeni koluna mensup olan Ma'noğullarının kudreti, II. Fahreddin'in ölümünden sonra zayıflamaya başlamış ve 1697 yılında da tamamen ortadan kalkmıştır. Bu tarihten itibaren, Cebel emirliği yine Dürzi ailelerinden Kaysî yanlısı Şihabilere intikal etmiştir.¹⁹ "Naib sıfatıyla" Şihabilerin liderliğini üstlenen I. Beşir, Deyr'ül-Kamer'e gelerek görevinin başına geçmiş ve mensubu bulunduğu ailenin ilk emiri olmuştur²⁰. On yıl boyunca bölgeyi idare eden Emir, bu zaman zarfında iç barışı sağlamış ve emirliğin etki alanını Filistin'e kadar genişletmiştir.²¹ Ancak 1706 yılında onun yerini alan halefi Emir Haydar döneminde huzur tekrardan bozulmuş ve iç isyanlar başlamıştır. Çatışmalardan dolayı, çok sayıda Dürzi ailesi Havran'a göç etmek zorunda kalmış ve bölgedeki Dürzi nüfusu azalmıştır. Haliyle de üstünlük Marunîlerin eline geçmiştir. Bundan sonra, Emir Haydar 1729 yılında görevinden feragat ederek yönetimi oğlu Mülhem'e bırakmıştır.²²

Emir Mülhem, 1754 yılında çeyrek asra yakın sürdürdüğü görevinden istifa edince, bölge bir müddet Mülhem'in kardeşleri tarafından idare edilmiş sonra da yerine 1770 yılında oğlu Yusuf geçmiştir. Emir Mülhem'in iki oğlundan biri olan Yusuf, Hristiyanlığı kabul ederek Marunîlerle bütünleşmişti. Yusuf'un iktidara gelmesi ile 1516'dan beri Cebel-i Lübnan'ı idare eden Müslüman Dürzilerin iktidarı

¹⁶Eid, a.g.t., s. 25.

¹⁷Harris, a.g.e., s. 103.

¹⁸Eid, a.g.t., s. 25; Emecen, a.g.m., s. 81.

¹⁹Bağlıoğlu, a.g.e., 23-24; Traboulsi, a.g.e., s. 8-9.

²⁰M. C. Şehabeddin Tekindağ, "XVIII. ve XIX. Asırlarda Cebel Lübnan Şihâb-Oğulları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. 9, S. 13, 1958, s. 33-34.

²¹Eid, a.g.t., 26.

²²Bağlıoğlu, a.g.e., s. 24.

sona ermiş ve Hristiyan Şihabilerin dönemini başlatmış oldu.²³ Aynı zamanda; Osmanlı Devleti, 1768-1774 yılları arasında Rusya ile savaş halinde idi. Rus orduları Balkanlar ile Kafkaslarda ilerlerken, Yunanistan ve Beyrut üzerine de savaş gemilerini göndermiş²⁴ ardından Beyrut'u topa tutmuştu. Şam muhafızı Osman Paşa'nın hizmetinde bulunan Cezzar Ahmed, Beyrut kuşatmasında Ruslarla savaşmış, 1775 yılında da vezir rütbesi ile Sayda valiliğine tayin edilmiştir.²⁵

Cebel-i Lübnan emirliği ile yakından ilgilenen Cezzar Ahmed Paşa, Sayda valisi olduktan sonra, Emir Yusuf'a karşı onun rakiplerini destekleyerek iç çatışmanın zeminini hazırlamıştır. Emir'in kardeşi ve Canbolat ailesi ile Emir Yusuf arasındaki rekabet çatışmaya dönüşünce, Cezzar Ahmed Paşa 1788'de olaylara müdahale ederek Emir Yusuf'u görevden almış ve yerine II. Beşir olarak anılan, Beşir Şihabi'yi atamıştır.²⁶

Yirmi bir yaşında emirlik koltuğuna oturan II. Beşir, devamlı genişleme ve modern bir Lübnan kurma politikası gütmüştür. Hedeflerine ulaşabilmek için, en tartışmalı yöntemleri ve araçları kullanmaktan geri kalmamıştır. Onun zamanında, Cebel emirliğinin sınırları; Vadi el Taym, Baalbek, Bekaa ovaları, Jabal Amil ve Jubail bölgesine kadar ulaşmıştır. II. Beşir, Merkezi otoriteyi desteklemek için, emirliğin işlevlerinden sorumlu bir yönetim şekli geliştirmiş, yargı teşkilatını oluşturmuş, bu sisteme yardımcı olması için de polis ve istihbarat teşkilatını kurmuştur. Kamu binalarının inşa edilmesini, tarım, ticaret, eğitim ve kültürün geliştirilmesini teşvik etmiş, Cebel'in sosyo-ekonomisini ve halkın sağlık olanaklarını iyileştirmiştir.²⁷ Cebel toplumunun her kesimine karşı yakın durmuş, yerine göre Sünni, Hristiyan ve Dürzi gibi hareket etmiştir.²⁸ Marunîlerin yönetime bütünüyle katılmalarını teşvik ederek, diğer gruplarla eşit muamele görmelerini ve

²³Eid, a.g.t., s. 27; Buzpınar, a.g.m., 249; Mülhem'in hastalığa tutulduğu için görevinden ayrıldığını belirtenler de vardır. Ayrıca Mansur'un, dönemin Sayda valisi Derviş Paşa tarafından azledildiği ve yerine de Yusuf'un tayin edildiği yönünde bilgiler de mevcuttur. Bkz. Harris, a.g.e., s. 119; Tekindağ, a.g.m., s. 37-39; 1759'da Maruni köylüler, Şihabi yönetimi altına girmek istediklerinden Hamadelilere isyan etmişlerdi. Şihabiler de Marunîlerin Şuf ve Kesrovan'a göç etmeleri için teşvikte bulunmuşlardı. Şihabiler, bu iki bölgelerde tarımsal faaliyetleri yürütebilmek için onlara ihtiyaç duymuşlardır. Bkz. Odeh, a.g.e., s. 62-63.

²⁴Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1739*, Cambridge University Press, 22nd Printing, New York, 2013, s. 39.

²⁵Feridun Emecen, "Cezzâr Ahmed Paşa", *DİA*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 517.

²⁶Bağlıoğlu, a.g.e., s. 25.

²⁷II.Beşir, ataerkil bakışlı, gür kaşlı, parlak bakışlı ve uzun sakallı biriydi. Bkz. Edit, a.g.t., s. 27-28.

²⁸Mehmet Öz, "Dürzilik", *Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 7-8-9-10, İstanbul, 1995, s. 515.

toprak edinmelerini sağlamıştır.²⁹ Tabii olarak, Hristiyanlarının güçlenmesinde de etkili olmuştur.³⁰

II. Beşir, halka karşı yapıcı bir siyaset izlemesine rağmen, emirlikte hak iddia eden rakiplerine karşı oldukça sert tutum sergilemiş, onlara düzenlediği suikastlar ve aralarındaki kanlı çatışmalar nedeniyle, “*Kızıl Emir*” lakabını almıştır. II. Beşir’in, 1797 yılında emirlik için Emir Yusuf’un oğlunu destekleyen, Ebu Nakad’a karşı Canbolat ve İmad ailelerini kışkırtması sonucunda, Deyr’ül Kamer’de Ebu Nakadlardan beş genç öldürülmüş ve evleri yağmalanıp, yakılmıştır. Aynı zamanda, bu döneme kadar herhangi bir siyasi temsilcisi bulunmayan Güney Cebel-i Lübnan’daki Hristiyanların başına Sa’d el Huri ailesi geçerek onların politik liderliğini üstlenmiştir. Sa’d’ın yeğeni Girgis Baz, Hristiyanların müdebbiri (danışman) olarak ün salmış, Dürziler arasındaki mücadeleler esnasında gerçek bir güç haline gelmiştir. Baz ile Marunî patriği Tiyan arasında kurulan yakın ilişki, Hristiyanların işine yaramış, emirlikteki etkilerinin artmasında önemli rol oynamıştır. Yine, Baz ve Canbolat’ın kendi toplulukları üzerinde uyguladıkları otorite, Marunîler ile Dürziler arasında mezhep liderliği düşüncesini ortaya çıkarmıştır.³¹ İki cemaat arasındaki liderlik rekabeti, Fransızların bölgeye gelmesiyle daha da belirgin hal almıştır.

Bonaparte, 1799 tarihinde Suriye üzerine sefer düzenleyince, II. Beşir’i yanına çekmek için bir kısım vaat ve tehditlerde bulunmuş, Akka’ya geldiğinde ise, emire bir mektup göndererek Dürzileri bağımsızlığa kavuşturacağını, Beyrut ve sahil şehirlerini onlara vereceğini bildirmişti. Ancak bütün vaat ve baskılarına rağmen, Emir’den istediği desteği alamamıştır. Aynı şekilde II. Beşir, Fransızlara karşı Akka’yı savunmakta olan Cezzar Ahmed Paşa’nın yardım talebine de gönülsüz yaklaşmıştır. Bölgedeki siyasi gelişmelere paralel olarak, Fransızları destekleyen Marunîler ile Osmanlı yanlısı Dürziler arasında gerginlikler baş göstermişti. Cezzar Ahmed Paşa, Marunî-Dürzi çatışmalarından sorumlu tuttuğu II. Beşir’i Cebel’den sürmüş, o da İngiliz amiralinin himayesinde Mısır’a gitmiştir. Bir müddet sonra geri

²⁹Odeh, a.g.e., s. 64.

³⁰Acar, a.g.e., s. 9.

³¹Traboulsi, a.g.e., s. 9-10; II. Beşir, Emir Yusuf’un oğlu ve yeğenine karşı verdiği mücadelelerde, Baz’ın yeteneklerinden faydalanmıştı. Bkz. Harris, a.g.e., 131.

dönmesine rağmen, bölgedeki hâkimiyetini tekrardan sağlayabilmesi, 1804 yılında Cezzar Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra ancak mümkün olabilmiştir.³²

Cezzar Ahmed Paşa gibi bir engel ortadan kalktıktan sonra, II. Beşir'e yeni bir fırsat daha doğmuş oldu. Emir, bölgedeki otoritesini tartışılmaz hale getirmek ve rakip olarak gördüğü güçlü Dürzi ailelerini ortadan kaldırmak istemiştir. Canbolatların dışında, Arslan, Talhuk, İmad ve Abdümeliklerin mallarını ellerinden alıp, ayrıcalıklarına son vermiş ve liderlerini sürgüne göndermiştir. Canbolatlara dokunulmadığından, mal varlıklarını ve güçlerini muhafaza etmiş ve Şihabiler karşısında tek güçlü Dürzi ailesi olarak kalmışlardır.³³

II. Beşir, 1804 yılında Akka'ya vali olarak atanan Süleyman Paşa ile uyumlu hareket ederek, Osmanlı Devleti'nin Suriye bölgesinde Vehhabilere karşı verdiği mücadelelere katılmış, Suriye'den kaçan Dürzi ve Hristiyanları Lübnan'a yerleştirerek şöhretini artırmıştı. Ancak 1818 yılında Süleyman Paşa'nın ölümü üzerine yerine tayin edilen İbrahim Paşa, II. Beşir'in gücünden rahatsızlık duyarak, onun gücünü kırmaya çalıştı. Sonrasında, Cebel-i Lübnan'ın ödemesi gereken vergileri de artırınca,³⁴ II. Beşir'in merkezi otoritesine ve mukataa düzenine karşı, 1820 ve 1821 yıllarında ilk defa ciddi bir isyan baş gösterdi. Hristiyan, Sünni, Şii ve Dürzilerin ileri gelenlerinden bazıları, Antiliyas'taki Mar İliyas kilisesinde toplanıp, birbirlerine ihanet etmeyeceklerine ve ortak yarar için birlikte çalışacaklarına dair anlaşmaya varmışlardı. Öncelikle; II. Beşir'den, vergilerde indirim yapmasını, ipek sezonunun sonunda birleştirilmiş tek bir vergi almasını ve diğer adaletsizliklere son vermesini talep etmişlerse de netice alamamışlardır. 1820-21 isyanı, Cebel emirliğinin yanına yeni bir kolektif gücü meydana getirmiş, eski siyasi sadakat ve ittifak modeline de ket vurmuştur. İsyancılar; Şuf, Metn, Kesrovan, Betrun ve Jubail gibi geniş bir alana yayılmıştır. Olaylar kontrolden çıkınca, II. Beşir Havran'a sığınmış ve bir yıl boyunca orada yaşamak zorunda kalmıştır. Geri döndükten sonra, birçok şeyhin ilticasını kabul etmekle birlikte, Şuf ve Metn bölgesindeki isyancılara, vergi borçlarını zengin tüccarların ödemesi karşılığında, silahlarını bıraktırmayı başarmıştır. 1825'de II. Beşir ile Beşir Canpolat arasında meydana gelen savaş ise, Cebel-i Lübnan'ın merkezileşmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. II. Beşir,

³²Tekindağ, a.g.m., s. 41-42-43; Buzpınar, a.g.m., s. 249.

³³Acar, a.g.e., s. 9; Kor, a.g.e., 29.

³⁴Buzpınar, a.g.m., s. 249.250.

Canbolat gibi güçlü Dürzi liderine karşı zafer kazanarak yönetimi eline almıştır.³⁵ Ancak Emir'in otoritesi fazla uzun sürmemiştir. 1831 yılında ortaya çıkan Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ile bölge yeni siyasi olayların odağı haline gelmiştir.

Mehmet Ali Paşa, 1804 yılında Mısır'a vali olduktan sonra,³⁶ İngiliz ve Fransızların yardımıyla hem deniz hem de karada modern bir ordu kurmayı başarmış³⁷ ve bu ordu ile 1821 yılında Mora'da çıkan isyanı bastırmıştı. Ancak, 20 Ekim 1827'de Navarin'de donanmasını kaybetmesi, Babıâli ile Paşa arasındaki gerginliği artırmıştır.³⁸ Donanmasını yeniden inşa edebilmesi için, Suriye ormanlarını kullanmasına müsaade olunmaması,³⁹ isyanı bastırmasına karşılık, vadedilen Suriye valiliğinin verilmemesi anlaşmazlığın nedenleri arasında idi.⁴⁰ Öte yandan; Mehmet Ali'nin, başına buyruk davranarak, İstanbul'un izni olmadan Mora'dan askerlerini çekmesi ve Rusya ile 1828-1829 yıllarında çıkan savaşa katılmaması, tarafları savaşın eşiğine getirmişti. Ancak bardağı taşıran son nokta, Şam'a vali olarak atanan Selim Paşa'nın, Mısır'da kendisine karşı isyan çıkaracağı haberinin duyulması oldu.⁴¹ Bunun üzerine; Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasındaki orduyu 1831 yılında Suriye'ye yolladı.⁴²

İbrahim Paşa; Yafa, Gazze ve Hayfa'yı kısa sürede düşürdükten sonra, Akka'yı aldı ve Abdullah Paşa'yı tutuklayıp İstanbul'a gönderdi.⁴³ Ardından, Mısır ordusu Suriye'ye girerek burayı işgal etti. 1832'nin başlarında ise II. Beşir'in Mısır kuvvetlerine katılmasıyla Cebel-i Lübnan İbrahim Paşa'nın kontrolü altına girmiş oldu.⁴⁴ İbrahim Paşa, ele geçirdiği şehirleri doğrudan kendine bağlamak için, buralara kendine yakın kişileri yönetici olarak tayin etmiştir. Ancak Hristiyanların desteğini sağlamak amacıyla, Cebel-i Lübnan ile birlikte birçok sahil şehrini II.

³⁵Traboulsi, a.g.e., s. 10-11.

³⁶Mustafa Nuri Paşa, *Netayic Ül-Vukuat*, (Sadeleştiren, Neşet Çağatay), C. III-IV, TTK, Ankara, 1980, s. 266.

³⁷Fahir H. Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, s. 111.

³⁸Sabahattin Samur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkileri", *Bilimname*, S. XIII, 2007, s. 133.

³⁹Oral Sender, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, 1989, s. 301.

⁴⁰Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK, Ankara, 1994, s. 128-129.

⁴¹Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 269.

⁴²Armaoğlu, a.g.e., s. 113.

⁴³Karal, a.g.e., s. 129; Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 270.

⁴⁴Yüksel Çelik, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Babıâli'ye Karşı Tutumu ve 1836'da Kendisi İçin Hazırlanan Suikast Planı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 20, İstanbul, 2009, s. 81-82.

Beşir'in yönetimine bırakmış ve ona çok geniş yetkiler tanımıştır. II. Beşir, bu durumu kullanarak, önemli görevlere kendi akrabalarından kişileri atamıştır.⁴⁵

Osmanlı Devleti ile İbrahim Paşa arasındaki mücadeleye Cebel ahalisinden de iştirak edenler olmuştu. Dürziler devlete sadık kalarak Osmanlı'nın yanında yer alırken Hristiyanlar, Mısır kuvvetlerine katılmıştır. Ancak İbrahim Paşa'nın çatışmalardaki giderlerini karşılamak için vergileri artırması ve zorunlu askerlik uygulamasına gitmesi, bölge halkının kendisine verdiği desteği zayıflatmıştır. Ayrıca Dürzilerden bir kısım genci Suriye'deki ordusuna katmak istemesi, Dürziler arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Kısa sürede büyüyen tepkiler isyana dönüşmüş ve bütün Dürzilerin katılımıyla ciddi bir krize yol açmıştır. İbrahim Paşa, olayları kontrol altına almakta yetersiz kalınca, II. Beşir'den takviye kuvvet istemiştir. II. Beşir, Hristiyanlardan oluşan askeri kuvvetlerini oğlu Halil komutasında yardıma göndermiştir. 1838 yılında meydana gelen çatışmalarda Dürziler yenilerek teslim olmak zorunda kalmıştır. Ancak bu olaydan sonra, halkın elindeki silahların toplanması, Müslüman, Hristiyan ve Dürzileri bir araya getirmiş ve II. Beşir'e karşı mücadele etme kararı aldırılmıştır. 1840 yılındaki isyan, önce Şuf ve Kesrovan'da Dürziler ile Marunîler öncülüğünde başlamış ve kısa süre sonra bölgedeki diğer gruplara da yayılmıştır. İbrahim Paşa isyanı bastırmasına rağmen, Osmanlı, İngiliz ve Avusturya'dan oluşan müttefik kuvvetlere yenilmiştir. Aynı zamanda, bu mağlubiyet II. Beşir'in de sonunu getirmiştir.⁴⁶

II. Beşir, 1789-1840 yılları arasındaki yarım asırdan fazla süren çalkantılı iktidarının ardından, Malta'ya sürgüne gönderilmiş ve yerine Emir Beşir Kasım Şihab getirilmiştir. Dürziler, Beşir Kasım'ın emir olmasından memnun kalmamıştır. Bu kaygı ve memnuniyetsizliğin temelinde, II. Beşir'in Dürzilere karşı takındığı tavır yatmaktaydı. Yukarıda da bahsedildiği gibi, II. Beşir, Dürzilerin evlerini yıkmış yok etmiş, mülklerine el koymuş ve liderlerini sürgüne göndermişti. Tabii olarak, yeni yönetim eski düşmanlıkları alevlendirmek ve tekrardan zihinlerde uyandırmaktan öteye gidememiştir. Beşir Kasım ise, sefelinin izinden giderek, onun demir politikasını uygulamaya çalışmış, kibirli haliyle Dürzi şeyhlerine kötü muamelede

⁴⁵Sebahattin Samur, *İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri, 1995, s. 43-44.

⁴⁶Acar, a.g.e., s. 10-11-12. İbrahim Paşa'nın Suriye'de kurmaya çalıştığı idari ve adli teşkilat hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Samur, a.g.e., s. 43; İbrahim Paşa'dan önce Cebel'in vergi yükümlülüğü 2650 kese akçe idi. İbrahim Paşa bunu 6500 keseye yükseltmiştir. Bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten*, C. X, S. 37,38,39,40, s. 642.

bulunmuş, onları, ayrıcalıklarından mahrum edeceğini söyleyerek tehdit etmiştir. Dürzilere ait feodal bölgeleri onlardan alıp, kendi ailesi arasında pay edeceğini ileri sürmüştür. Haliyle, bu gelişmeler onların kaygılarının haklılığını ortaya koymuştur.⁴⁷

Beşir Kasım'ın tutumuna karşılık, sürgünden dönen Dürzilerin daha önce kaptırdıkları topraklarını ve imtiyazlarını Hristiyanlardan geri istemesi ve Hristiyanların da bu isteğe karşı çıkması, iki tarafı birbirine düşürmüştür. Osmanlı Devleti ve İngiltere duruma müdahale ederek, 12 kişilik bir kurulun teşkil edilmesini ve sorunların burada çözülmesini önermişlerdir. Ancak Dürziler bu öneriye sıcak bakmayınca, 1841 yılında iki taraf arasında topyekûn bir çatışma meydana gelmiştir.⁴⁸

Deyr'ül-Kamer'de başlayan çatışmalar, kısa zamanda Şuf'un diğer bölgelerine yayılmış, hem Dürzi hem de Hristiyan köylerinden yüzlerce insan katledilmiştir. Kargaşa, toplumların yaşadığı sınırları değiştirmiş, komşuları birdenbire potansiyel düşman haline getirmiştir.⁴⁹ Olaylar büyüyüp kanlı hale gelince, Avrupalıların bölgeye müdahale etme ihtimali de yükselmiş oldu. Fransa, Cebel-i Lübnan'da yaşanan olaylardan rahatsız olduğunu ve Katolikleri himaye altına alacağını bildiriyordu. Buna ek olarak, Londra'daki Avusturya Maslahatgüzarı Baron Naiman da sorunların biran önce çözülmesinden yanaydı.⁵⁰

Artan dış baskılar nedeniyle, Osmanlı Devleti olaylara müdahale etmesi için, Mustafa Paşa idaresinde bir orduyu Beyrut'a göndermiştir. Mustafa ve Selim Paşa, iki tarafın arasını bulmaya çalışmışlarsa da çatışmaları tamamen sona erdirememişlerdi. Mustafa Paşa, Cebel'in liderlerini Beyrut'a toplantıya çağırarak, Şihabilerin emirliğine son verdiğini ve yerine de kendi yardımcılarından Ömer

⁴⁷Charles Henry Churchill, *The Druzes and The Maronites Under the Turkish Rule, from 1840 to 1860*, Printed By Spottiswoode and Co., New-Street Square, London, 1862, s. 25-36-37.

⁴⁸Acar, a.g.e., s. 12-13.

⁴⁹Ussama Makdısı, *The Culture of Sectarianism community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles London, 2000, s. 64-65; Naila S. Kaidbay; bu düşmanlık, kesinlikle mezhepsel değil, iki rakip siyasi parti arasındaki iktidar mücadelesinden kaynaklanmıştır, demektedir. Bkz. Naila S. Kaidbay, "Collective Memory and Civil Conflict in 1860: Husain Abu Shakra a Druze Eyewitness", https://www.academia.edu/4671318/Druze_Society_-_for_publication, s. 5, (Erişim, 21-01-2019); Lübnan ve Şam'da İngiliz Konsoloslukları, Türklerin müdahalelerine karşı destekledikleri bir kısım Dürzi liderlerini himaye etmeye çalışıyorlardı. İngilizlerin bu tutumu 1860'ta da devam edecek ve büyük kargaşaların fitilini ateşlemede etkili olacaktır. Bkz. Behçet Kemal Yeşilbursa, "The Druze Community in the Middle East According To British Documents", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Altıncı Uluslar Arası Orta Doğu Semineri*, Elazığ, 2012, s. 81.

⁵⁰Gökbilgin, a.g.m., s. 646-647.

Paşa'yı atadığını bildirdi. Ömer Paşa, II. Beşir'in ellerinden aldığı mal ve ayrıcalıklarını Dürzilere geri verdi ve Cebel'deki önemli görevlere onlarda bazı kişileri atayarak, gönüllerini kazanmayı başardı. Fransa'nın etkisinde kalan Hristiyanlar, Ömer Paşa'nın gayretlerine rağmen Osmanlı idaresine karşı mesafeli durmuşlardır. Avrupa Devletleri, adeta bölge halkı üzerinde himaye yarışına girmiş, İngiltere Dürzilerin, Ruslar Grek Ortodoksların hamisi durumuna gelmiştir. Fransa ise, hem Dürzi hem de Marunîleri kendi safına çekmek için, iki taraf arasında arabulucu olmaya çalışıyordu. Cebel-i Lübnan'a yeniden nizam vermek isteyen devletler tarafından çeşitli fikirler ileri sürülmüş ancak en uygulanabilir formülü Avusturya Prensi Metternich bulmuştur. Buna göre, Cebel iki bölgeye ayrılacak kuzeyi Marunî, güneyi de Dürzi bir kaymakam yönetecektir. Böylece, 1843 yılında Haydar Abdüllam Hristiyanların, Ahmet Arslan da Dürzilerin kaymakamı olarak atanmasıyla, Çifte Kaymakamlık adı verilen farklı bir sistem hayata geçirilmiş oldu.⁵¹

1.2.1: Kaymakamlar Dönemi

Yeni sistem daha adil ve uygulanabilir gibi gözükse de, gözden kaçırılan ve başka sorunlara kapı aralayan bir mesele daha vardı. Bu sorun, karışık bölgelerin yönetimi ile ilgiliydi. Cebel'in bir tarafında Marunî, diğer tarafında ise Dürziler çoğunlukta idi. Ancak, feodal Dürzi şeyhlerinin topraklarında yıllardan beri onlara bağlı olarak yaşayan binlerce Grek ve Marunî'nin varlığı da inkâr edilemez bir gerçektir.⁵² Aynı şekilde, Marunî kaymakamın yönettiği kuzey bölgesinde oldukça fazla Dürzi ikamet ederken, Dürzilerin idaresine verildiği güneyde de çok sayıda Marunî bulunmaktaydı. Cebel-i Lübnan ikiye ayrılarak yönetilmeye başlanmış fakat tayin edilen sınırlar nüfus dağılımını yansıtamamıştı.⁵³ Dolayısıyla, karışık bölgelerde yaşayan ahalinin kendilerinden olmayan bir kaymakamın idaresini

⁵¹Acar, a.g.e., s. 13-14; Haluk Ülman, Çifte Kaymakamlık Sistemi ilk olarak 1841 yılında Osmanlı yöneticileri tarafından bulunduğunu ancak İngiltere'nin karşı çıktığını bu yüzden uygulamaya konulmadığını belirtmektedir. Bkz. Haluk Ülman, "1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletler Arası Politika", *Ankara Siyasi Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 3, s. 259.

⁵²Churchill, a.g.e., s. 80.

⁵³Charles Issawi, "The Historical Background of Lebanese Emigration, 1800-1914", <http://ulcm.org/docs/newletter/the-historical-background-of-lebanese-emigration-1800-1914.pdf>, s. 20, (Erişim, 23-01-2019); Farah'a göre, Marunî kaymakamlığında; 74.700 Marunî, 23.450 Grek Katolik, 23.300 Grek Ortodoks, 9.350 Dürzi, 6.450 Müslim ve Mütevali, Dürzi Kaymakamlığında; 17.300 Marunî, 15.590 Grek Katolik, 5.200 Grek Ortodoks, 25.450 Dürzi, 5.580 Müslim ve Mütevali yaşamaktaydı. Yahudiler ise Deyr'ül-Kamer'de oturuyorlardı ve sayıları 200 kişiden ibaretti. Bkz. Caesar E. Farah, *The Politics of Interventionism In Ottoman Lebanon, 1830-1861*, Centre For Lebanese Studies In Association With I.B Tauris Publishers, London New York, 2000, s. 748.

reddetmesi, iki taraf arasındaki gerginliği tekrardan alevlendirmiş ve 1843 yılının başından itibaren yer yer silahlı çatışmaya dönüşecek kadar ileri seviyeye taşımıştı.⁵⁴

Osmanlı Devleti, 1843 yılının sonlarında Damat Halil Rifat Paşa'yı Cebel'e göndererek, olaylara müdahale etmesini istemiştir. Paşa, karışık bölgelerdeki azınlıkların, kendilerine birer temsilci seçerek, haklarını koruyabileceklerini ileri sürmüştür. Ancak Cebel'in özerk yapısıyla pekişmediği gerekçesiyle kabul edilmemiştir.⁵⁵ Haliyle, bu sorunun çözülememesi, ikili kaymakamlık sistemini zaafa uğratmıştır. Başlardaki ufak çaplı çatışmalar, 1845 yılında kanlı bir mücadeleye dönüşmüştür.⁵⁶ Her iki tarafında can ve mal kaybı çok fazla olmuştur. Dürzi ve Marunîlerin mal kayıplarının toplamı Cebel-i Lübnan'da yıllık toplanabilecek en yüksek vergiyi bile geride bırakacak kadar çoktu.⁵⁷ Vaziyetin kritik boyutlara ulaşması nedeniyle Babîali, 1845 yılının sonlarına doğru Şekip Efendi'yi olağanüstü yetkiyle bölgeye göndermiş ve uzun süren soruşturma ve çok sayıda müzakereden sonra,⁵⁸ Cebel-i Lübnan yönetimi yeniden düzenlenmiştir.⁵⁹

Bu düzenleme ile Cebel-i Lübnan, Sayda valisine bağlı iki kaymakam tarafından yönetileceği ve bunlardan birinin Dürzi diğeri de Marunîlerden seçileceği tekrardan vurgulanmıştır. Her iki bölgede de 12 kişilik karma bir meclis kurulacağı ve bu meclisin; adli, idari ve mali konularda yetkili olacağı belirtilmiştir. Halkın karışık olarak yaşadığı bölgelerdeki azınlık mukataalarının idaresi kendi seçtikleri vekillere bırakılacak ve meclis üyelerinden birisi kaymakamın yardımcısı olacaktır. Cebel-i Lübnan'ın, devlete yıllık 3500 kese vergi vereceği ancak bu vergilerin, halkın mali gücüne göre ayarlanacağı ifade edilmiştir.⁶⁰

Şekip Efendi, tekrar bir çatışmaya fırsat vermemek ve mevcut kaosu sonlandırmak amacıyla, bölgede silahsızlanma ilan etmiştir. Halkın elindeki silahları toplatmış ve Marunîlerin talep ettiği tazminatı ödemiştir.⁶¹ Dürzilerin,

⁵⁴Ülman, a.g.m., s. 261.

⁵⁵Ekrem Buğra Ekinci, "Lübnan'ın Esas Teşkilat Tarihçesi", *Amme İdaresi Dergisi*, C.31, S. 3, Eylül, 1998, s. 19.

⁵⁶Buzpınar, a.g.m., s. 250.

⁵⁷Issawı, a.g.m., s. 20.

⁵⁸Churchill, a.g.e., s. 92.

⁵⁹Makdısı, a.g.e., s. 90.

⁶⁰Ekinci, a.g.m., s. 20; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*'te, Dürzilerin gelenek ve inançları bölümünde bir anekdot anlattıktan sonra, "düşmanlık bakidir, evladı evladına sürüp gider" demektedir. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 1, (Sadeleştiren: Dündar Günday), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s. 276.

⁶¹Bağlıoğlu, a.g.e., s. 34-35.

Marunîlere ödediği 3000 kese altının haricinde, Lübnan vergisinden düşülmek kaydıyla 10000 kese altın daha verilmesine ve çifte kaymakamlık ve mukataa sisteminin aynen devam edilmesine karar verilmiştir.⁶² Şekip Efendi'nin metaneti işe yaraymış olsa da, aynı kararlılığı Babîâli gösteremeyerek, şikâyetlere sebebiyet verecek hareket ve zorlamalardan kaçınılması gerektiğini Şekip Efendi'ye bildirmiştir. Cebel'den ise, olayların abartıldığı, silahların toplanmasına devam edileceği, bunun bölge huzuru için zorunlu olduğu, aksi halde; devlet otoritesinin sağlanamayacağı ve iki taraf arasındaki anlaşmazlığın sona ermeyeceği yönünde cevap verilmiştir. Durumun kritiğinden dolayı, Şekip Efendi Cebel ve Hariciye Nezareti görevlerinden alınarak, onun yerine, Hariciye Nezareti'ne Mustafa Reşid Paşa atanmıştır. Reşid Paşa'nın girişimleri ile Sadaret Müsteşarlığı'na getirilen İbrahim Sarım Efendi,⁶³ Eylül ayında kendisinin yazlık evinde Avrupa elçileri ile birlikte altı saat süren bir toplantı yapmıştır. Toplantı sonunda, Cebel-i Lübnan'da mezhepsel bir coğrafya oluşturulması için anlaşmaya varılmıştır.⁶⁴

Tanzimat Dönemi'ne rastlayan bu yıllarda Osmanlı Devleti, 1839'da Gülhane Hattı Hümayunu ve 1856'da Islahat Fermanı ile yönettiği tüm gayrimüslim ahalinin dini ve kültürel normlarını gevşeten reformlar yapmış, haklarını güvence altına almıştır.⁶⁵ Islahat Fermanı'nın, Hristiyan ahali ile Müslümanları hukuken eşit hale getirmesi, Cebel-i Lübnan Marunîlerini cesaretlendirmişti. Kendi aralarında teşkilatlanan Marunîler, Dürzilerin güdümünden kurtulup, bölgenin hâkimiyetini ele geçirme arayışlarına girmişlerdi. Bir bakıma; Ferman, birleştirici rol oynamaktan ziyade, ters akisler uyandırmıştı.⁶⁶ Cebel idaresinde yapılan değişiklikler de iki taraf arasında barış ortamını sağlayamaya yeterli olamamıştır.⁶⁷

⁶²Erdoğan Keleş, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamnâme", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 27, S. 43, 2008, s. 138; Karışık bölgelerdeki grupların işleri, kendilerinden seçtikleri vekiller tarafından yürütüleceği yukarıda bahsedilmişti. İlk başlarda iyi bir çözüm gibi gözüke de; ilerleyen yıllarda bu vekiller, uygulamaya konulan mukataa sistemine alternatif kurumlar oluşturmaya başlamışlardı. Fakat oluşturdukları bu kurumları yönetecek hem mali güçleri hem de yetenekleri yoktu. Böyle olunca, Dürzi Mukataaları ağır bir darbeye karşı karşıya kalmış, onları teorik olarak, fiili ve adli işlerinden yoksun bırakmıştır. Bkz. Traboulsi, a.g.e., s. 27.

⁶³Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. VI, T.T.K., Ankara, 2011, s. 2993-3000.

⁶⁴Osmanlı Devleti bu zamandan sonra, Cebel-i Lübnan terimini, kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. Makdısı, a.g.e., s. 79; 1861 yılından sonra ise, bu terim siyasi özellik kazanarak bölgeyi temsil edecektir.

⁶⁵Mansoor Moaddel- Jean Kors-Johan Gärde, "Sectarianism And Counter-Sectarianism In Lebanon", *Population Studies Center Research Report 12-757*, May, 2012, s. 6.

⁶⁶Bağhoğlu, a.g.e., s. 35.

⁶⁷Acar, a.g.e., s. 15.

Barışının tesis edilmesine engel teşkil eden diğer bir neden de, Avrupa Devletleri'nin bölgedeki çıkar çatışmaları idi. Beşir Ahmed, 1854 yılında Cebel'in kuzey kesimine kaymakam olarak atandıktan sonra, Katoliklere yakın durmasından dolayı Fransa ve Avusturya tarafından desteklenmiştir. Buna karşılık; İngiltere, Beşir Ahmed'in rakibi Beşir Asaf'ın yanında yer almış,⁶⁸ Lübnan'daki Protestan kilisesinden başka bir kısım Dürzilerle de, münasebete geçmiştir.⁶⁹ Avrupalılar bölgeyi ekonomik ve politik alanda kontrol altına alma yarışına girmiş, konsolosları aracılığıyla olaylara müdahale eder olmuşlardı. Konsoloslar asli görevlerinin dışında mahalli işlere karışıyorlar, halkı kendi yanlarına çekmek için mücadele ediyorlardı. Öyle ki; halk, sorunlarının çözümü için, mahalli idareler yerine konsolosluklara gitmeye başlamıştı. Vergilerin toplanmasına dahi müdahale eden konsolosluklar, ahali üzerinde etkilerini iyice artırmışlardı. Haliyle de, devletin bölge üzerindeki otoritesi sekteye uğramıştı.⁷⁰

Böylesine belirsizliğin yaşandığı bir dönemde, köylülerin toprak sahiplerine karşı başlattığı ve Kesrovan isyanı (1858) olarak adlandırılan halk ayaklanması ortaya çıkmıştır. Cebel-i Lübnan'ın restorasyonu dönemine denk gelen kriz, bir bakıma toplumların temsil edilme meselelerinden kaynaklanmıştır. Marunîlerin yoğun olarak yaşadığı Kesrovan'da halk ile Marunî şeyhleri arasındaki çatışmalar, dönemin olayları arasında en çarpıcı biçimde ön plana çıkmıştır. Bölgenin sorunlarına çözüm bulmak için Osmanlılar, Avrupalılar, Dürzi ve Marunî liderleri bir araya gelmişti. Liderler, mezhepsel kimlikler üzerine kurulu bir toplum oluşturmaktan yanayken, Cizvit misyonerleri, Şekip Efendi'nin getirdiği düzenlemelerin hayata geçirilmesi yönünde ısrar ediyordu. Cebel siyasetinin kapalı çemberini açmaya zorlayan Kesrovan köylülerinin şikâyetleri ise, ekonomik sıkıntılar ve toprak kıtlığı üzerineydi. Köylüler, aşırı derecede haksız vergi ödediklerini ve toprak ağaları Hazinlere geleneksel olarak hediyeler sunmaya mecbur bırakıldıklarını söylüyor, şeyhler ile eşit haklara sahip olmayı ve resmi temsilcilerinin bulunmasını istiyorlardı.⁷¹

⁶⁸Odeh, a.g.e., s. 77.

⁶⁹William R. Polk- Richard L. Chambers, *Ortadoğuda Modernleşme*, İhsan Yay., İstanbul, 1995, s. 95.

⁷⁰Bağhoğlu, a.g.e., s. 36.

⁷¹Makdısı, a.g.e., s. 96-97; Traboulsi, a.g.e., s. 29-30.

Köylüler, Marunî toprak ağaları Hazinleri, Kesrovan'da toplantıya davet ederek şikâyetlerini dile getirmek istemişlerdi. Ancak, görüşme talepleri olumlu karşılanmadığı gibi bir de tehdit edilmişlerdir. Sorunların çözülmediğini gören köylüler, 1859 yılının Şubat ayındaki çatışmalardan sonra Hazinleri yenilgiye uğratarak bölgeden atmışlardır. Güneyde bulunan Dürzi toprak ağaları, kendilerine karşı olabilecek muhtemel bir isyanı, din adamlarına (*ukkal*) mezhepsel propaganda yaptırarak önlemeye çalışmıştı. Daha önceki yıllarda Marunîlerle Dürziler arasında yaşanan olumsuzlukları, kendi iradeleri altında çalışan köylülere hatırlatma ve ayaklanmalardaki sınıfsal farklılıkları gizleme yoluna gitmişlerdi. Ancak isyanın çıkmasına engel olamamışlardır. Güneydeki köylüler düzenli ve disiplinli harekât edemediklerinden Dürzilere karşı yenilmişlerdi. Marunî köylüler, 1860 yılındaki çatışmalara kadar buldukları bölgede kalıp, hem geçimlerini sağlamaya hem de örgütlenmeye devam etmişlerdir.⁷²

1859 yılının Ağustos ayına gelindiğinde karışık grupların yaşadığı Beytü'l-Mer köyünde, bir dizi suikast meydana gelmiş ve ufak çaplı silahlı çatışmalar Metn bölgesine kadar yayılmıştır. 1860 yılının kış ve ilkbahar dönemleri kayda değer bir olay olmadan geçmiştir. Ancak 1860 Mayıs'ının sonuna doğru, Metn'de bir Dürzi saldırısı ile çatışmalar tekrardan alevlenmiştir.⁷³ Daha büyük ölçekli eylem için, her iki taraf iyi derecede hazırlanmıştı. Marunîler, Kesrovan ve Trablus eyaletlerinden kuvvet toplarken, Dürziler, Şibl el-Uryan ve Baalbek bölgelerindeki Dürzileri bir araya getirmiş, Zahle'deki Marunîlerin silahlarını ele geçirmeye ve Deyr'ül-Kamer'deki Dürzilere cephane temin etmeye çalışmışlardı.⁷⁴

Deyr'ül-Kamer, Marunîlerin çoğunlukta olduğu bir kasaba idi. Bu kasabada bulunan Marunîler, tarafsızlığını Said Canbolat'a bildirmiş ve dokunulmaz garantisi almış olmalarına rağmen, Osmanlı kuvvetleri çekilince, Dürziler burada katliam yapmışlardı. Yetkililerden etkili bir müdahale gelmediğinden, taraflar cesaret bulmuş, olaylar büyümüştür. Havran'dan gelen Dürziler de bu kasabadakilere katılınca, olaylar Abiddin'e kadar ulaşmıştır. Abiddin kasabası harabeye dönerken, çok sayıda Marunî de katledilmiştir. Olayların coğrafyası iyice genişlemiş,

⁷²Odeh, a.g.e., 77-78.

⁷³Traboulsi, a.g.e., s. 33-34; Beytü'l-Mer köyündeki olay, biri Dürzi ve diğeri Maruni iki çocuğun kavga etmesi ve ailelerin bu işe karışması sonucunda başlamıştı. Bkz. Leila Tarazi Fawwaz, *Occasion For War Civil Conflict In Lebanon And Damascus in 1860*, University of California Press, California, 1994, s. 45.

⁷⁴Gökbilgin, a.g.m., s. 645.

çatışmalar; Cizzin, Hayruta Mezrası, Ciba Köyü, Zahle, Beka Vadisi, Şüf Yöresi, Şam'a bağlı olan Hasbaya ve Raşhaya'ya kadar yayılmıştı. Bunun üzerine, duruma müdahale etmesi için Osmanlı Devleti Fuad Paşa'yı görevlendirmiştir.⁷⁵

Suç ve şiddetin artması iki taraf arasındaki düşmanlığı artırmış, çatışmaların yayılmasıyla beraber yağma faaliyetleri de artmıştır. Giysi, para, mücevher ve kilise hazineleri de dâhil birçok eşya gasp edilmiştir⁷⁶. Fuad Paşa önce Beyrut'a ve ardından da Cebel'e gelmişti. Deyr'ül-Kamer'e yakın Re'sü'l-Ayn köyüne vardığında, orada karşılaştığı Marunî papazlarından birisi kendisine gelip, kiliselerinin değerli eşyaları bir Dürzi tarafından gasp edilerek evine götürdüğünü ve halen eşyaların hanesinde bulunduğunu söylemişti. Paşa hemen yanındaki yavere emir vererek, hanede arama yaptırmış, papazın bahsettiği kiliseye ait gümüşler ve diğer kıymetli eşyalar bulunarak huzuruna getirilmiştir. Eşyalar papaza birer birer geri iade edilirken, eşyaların içerisinde gayet köhne ve ele alınamayacak derecede kötü bir gecelik entari de bulunmaktaydı. Papaz telaş içerisinde bu entari dahi benimdir diyerek almak istemesi üzerine, Paşa'nın dikkatini ve şüphesini çekmiş, entaride ne olduğuna dair araştırma yapılmasını istemişti. İnceleme sonucunda, Marunî patriği tarafından bütün papazlara yazılmış bir mektup bulunmuştur. Mektupta, Dürzileri niçin Cebel'de bırakıyorsunuz? Bunlar, aslında olduğu gibi muhacir ve misafir olarak Cebel'e gelmişlerdi. Şimdi neden meydan veriyorsunuz? Cebel bizimdir, bunlara hiç meydan vermeyiniz. Hemen buradan kovmanın çaresine bakınız denmekteydi.⁷⁷ Patrik, Marunîleri Dürzilere karşı açıkça kışkırtıyor ve rakiplerinin toptan hallini istiyordu.

Çatışmaların başladığı ilk zamanlarda, Marunîlerin 60 bin kişilik ordusu bulunmaktaydı. Rakiplerinden sayısal olarak üstün olmalarına rağmen, 12 bin kişilik iyi derecede silahlandırılmış Dürzi kuvvetleri onları yenmeyi başarmıştır. İki taraf arasındaki düşmanlık çok vahim hadiselerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bölgede bulunan Osmanlı askeri kuvvetlerinin, olaylara engel olma imkânı varken, müdahale etmemeleri, adeta seyirci kalmaları, halk arasında hoşnutsuzluğa yol açmış hatta çatışmaların devlet ve mahalli idarelerce desteklendiği düşüncesini doğurmuştur. Çatışmalarda 10,000'den fazla Hıristiyan'ın katledilmiş olması

⁷⁵Bağlıoğlu, a.g.e., s. 37-38.

⁷⁶Fawwaz, a.g.e., s. 47.

⁷⁷BOA, Y.EE, nr. 40.22, lef 2,1; 5 Cemaziyelevvel 1301.

Avrupa'da infial uyandırmış, İngiltere ve Fransa'nın olaya karışması ile Osmanlı Devleti'nin iç meselesi uluslararası boyuta taşınmıştır.⁷⁸ 1860 olayları boyunca, Fransa Marunîlerin, İngiltere de Dürzilerin yanında yer almıştı. Çatışmalar kontrolden çıkınca Avrupa Devletleri, güvenliği sağlamak amacıyla Cebel'e asker çıkarmıştır.⁷⁹ Fuad Paşa, Avrupalıların bölge krizine doğrudan müdahale etmesini önlemek için, katliamlardan sorumlu tuttuğu asilerin liderlerini cezalandırmıştır.⁸⁰

Fransız Dışişleri Bakanı Thouvenel, İstanbul'daki elçisi Marquis de Lavalette'yi görevlendirerek, diğer Avrupa devlet elçileriyle birleşip Lübnan'daki olaylara müdahale edilmesi konusunda Osmanlı'ya baskı yapmasını istemiştir.⁸¹ Bunun üzerine; 3 Ağustos 1860 tarihinde Paris'te bir konferans düzenlenmiştir. Konferansa; İngiltere, Avusturya, Fransa, Prusya, Rusya ve Osmanlı Devleti katılmış ve yapılan toplantılardan sonra, iki protokol imzalanmıştır. İmza edilen protokolden birincisi altı maddeden oluşmakta ve Avrupalı devletlerin Suriye üzerindeki önerilerini içermektedir. İkincisi ise, bölgenin gelirlerini ilgilendiren konularla alakalı idi. Başka bir ifade ile bölgenin sorunlarına çözüm bulmaktan çok ekonomik çıkarları ilgilendirmektedir.⁸² Toplantıdan yeterli netice alınamayınca, Fuad Paşa'nın başkanlığında komisyon 5 Ekim 1860'te tekrardan toplanmış ve görüşmeler yaklaşık sekiz ay sürmüştür. Nihayet, 9 Haziran 1861 tarihinde İstanbul'da bir araya gelen kurul, özerk bir idari statünün oluşturulmasına karar vermiştir. Mutasarrıflık Sistemi adı altında yapılan düzenleme ile Cebel'deki feodalizm tasfiye olunmuştur.⁸³ Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma pahasına da olsa, 1860 Cebel-i Lübnan olayları yine Avrupa'nın gayreti ile çözüme kavuşmuştur.⁸⁴

⁷⁸Gökbilgin, a.g.m., s. 691; Kor, a.g.e., s. 31.

⁷⁹Ortaylı, *En Uzun...*, s. 175; Fransız kuvvetleri, Cebel'deki mevcut durumu kontrol etmek için gelmişlerdi. Ancak askeri görevlerle uğraşmak yerine, bölgenin topografik incelemelerini yapmakla meşgul olmuşlardır. Bkz. Chantal El Hayek, "The Last Levantine City: Beirut, 1830-1930", Massachusetts Institute of Technology, [file:///C:/Users/asus/Downloads/922697915-MIT%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/asus/Downloads/922697915-MIT%20(1).pdf), s. 37, (Erişim, 31.01.2019).

⁸⁰Çatışmalar Şam'a kadar uzanmış ve Avrupalıların konsoloslukları asiler tarafından yakılmıştı. William L. Cleveland And Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East*, Published by Westview Press, United States of America, 2009, s. 91; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C. 1, Dergah Yay., İstanbul, 1982, s. 162; Cezalandırılanlar arasında Dürzi lider Said Canbolat da vardı. Nesib Canbolat Bey'in babası olan Said Canbolat, Cebel'in hadisesinden hemen sonra Beyrut kışlasında hapisteyken vefat etmiştir. Bkz. BOA, Y.EE, nr. 40. 22, lef 2,1, (5 Cemaziyelevvel 1301).

⁸¹A. Haluk Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1966, s. 38.

⁸²Churchill, a.g.e., s. 220.

⁸³Odeh, a.g.e., s. 79; Cleveland And Bunton, a.g.e., s. 91.

⁸⁴Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çev., Yavuz Alogan, İletişim Yay., İstanbul, 1997, s. 330.

1.3: Huzurun Tesisi Mutasarrıflık Sistemi

Osmanlı Devleti ile beraber Avrupa Devletleri'nden oluşan komisyonun uzunca bir zaman çalışmasından sonra, Haziran 1861'de hazırlanan Lübnan Nizamnamesi,⁸⁵ ile hayata geçirilen Mutasarrıflık Sistemi'nin ana kaideleri belirlenmiş oldu. Tanzimat'ın getirdiği parlak yönetim şekillerinden biri olan Mutasarrıflık Sistemi'nin kurulmasında Fransız finansörlerin ekonomik politikaları önemli rol oynamıştır.⁸⁶ 18 madde halinde hazırlanan Nizamname ile Cebel-i Lübnan, Babiâli'ye bağlı bir Hristiyan Mutasarrıf tarafından yönetileceği belirtilmiştir. Mutasarrıflar, asayiş ve nizamı sağlama, memurları atama, görevden alma gibi geniş yetkilerle donatılmış olmalarına rağmen görevler süreleri sınırlı tutulmuştur. Babiâli, atama ve azletme hakkını kendinde saklı tutmuş, yine yardımcı bir Meclis-i Kebir kurulacağı, meclisi toplama yetkisinin mutasarrıfa ait olacağı ifade edilmiştir.⁸⁷ İlk oluşturulan meclis üyeleri, Hristiyan ve Müslümanlar arasında altı ayrı mezhebe göre eşit oranda dağıtılırken, 1864 yılında yedi üye Hristiyanları, beş üye de Müslümanları temsil edecek şekilde yenilenmiştir.⁸⁸ Her mezhepten meydana gelen karma meclis ile idari alanda çoklu bir “*multicommunal*” millet sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır.⁸⁹ Mutasarrıflık Sistemi, daha önce kurulan Çifte Kaymakamlık Sistemi'nin özellikle 4. 5. ve 6. maddeleri ile benzerlik göstermesinin yanında, içerisinde farklılık ve yenilikleri de barındırmaktaydı.

Mutasarrıfların Hristiyanlardan seçilmesi ve idari, asayiş, atama, yargı gibi birçok yetkiyle donatılması, Nizamnamenin dikkat çekici maddeleri arasında yer almaktadır. Nizamnamede, mutasarrıfların Hristiyan olması yönünde şart koşulmuş ancak, milliyet esasına vurgu yapılmamıştır. 1861 ve 1892 yılları arasındaki mutasarrıflar; Ermeni, İtalyan ve Arnavut kökenlidir. 1861 Nizamnamesi ile hayat bulan bu sistem, 1917 yılında Lübnan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına kadar devam etmiştir.

⁸⁵Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, Nisan, 2006, s. 382.

⁸⁶Hayek, a.g.e., s. 37.

⁸⁷*Cebel-i Lübnan Salnamesi*, 1304, Nizamname, Md. 1; (Sayfa Sayıları belirtilmemiştir); (Bundan sonra Cebel-i Lübnan Salnameleri, “CLS” şeklinde ifade edilecektir.) Bir kısım çalışmalarda; Cebel-i Lübnan Nizamnamesinin 17 maddeden ibaret olduğu söylenmektedir. Ancak Salnameler 18 madde olarak verdiğinden burada da salnamelerin referans alınması uygun görülmüştür.

⁸⁸Traboulsi, a.g.e., s. 43-44.

⁸⁹Joseph Bahout, “The Unraveling of Lebanon’s Taif Agreement Limits of Sect-Based Power Sharing”, *Carnegie Endowment for International Peace*, Washington, 2016, s. 6.

1.3.1: Vasa Paşa Öncesi Mutasarrıflar

1.3.1.1: Davud Paşa

1860 yılı olaylarından sonra Cebel-i Lübnan'daki özel vazifesi esnasında Fuad Paşa'nın öncelikli gayesi, yaşanan tahribatın yaralarını iyileştirmek ve iki muhalif parti arasında barışı sağlamak olmuştur. Bunu yaparken de, yabancı diplomatların dış baskılarından değil, Osmanlı adalet ve egemenlik ilkelerinden yola çıkarak gerçekleştirmek istemiştir. Cebel'in ilk mutasarrıfı olan Davud Paşa'nın görevlendirilmesinde, Fuad Paşa'nın bizzat başkanlık etmesinin altında yatan sebep de yine buydu. Akarlı, 1861-1873 yıllarını kapsayan bu dönemi “*The Formative Period*” olarak nitelendirmektedir.⁹⁰ Osmanlı tebaasından olup, Ermeni Hristiyan Katolik mezhebine mensup olan Davud Paşa'ya,⁹¹ mutasarrıflık sisteminin yeni bir şey olması ve masraflarının fevkalade yüksek olacağı düşüncesiyle, Hariciye Nezareti tarafından aylık 40 bin kuruş maaş verilmesine karar kılınmış⁹² ve vezirlik rütbesi ile taltif edilerek⁹³ Cebel-i Lübnan'a gönderilmiştir.

Gayrimüslim tebaadan ilk defa vezirlik rütbesini alma unvanına sahip olan Davud Paşa'nın,⁹⁴ mutasarrıflığı döneminde, hem asayiş anlamında hem de Nizamname kararlarının uygulanmasında önemli başarılar sağlanmıştır. Davud Paşa'nın bu başarıları İstanbul'da olumlu etki yaptığından, görev süresini Sultan Abdülaziz, 1865'te on yıla çıkarmıştır.⁹⁵ Paşa, 1868 yılında görevinden istifa edince, onun yerine Lübnan mutasarrıfı olarak Franko Nasri Paşa tayin edilmiş, kendisi de Nâfia Nazırlığı'na getirilmiştir.⁹⁶

⁹⁰Engin Akarlı, *The Long Peace, Ottoman Lebanon 1861-1920*, Berkeley: University California Press, London, 1993, s. 36.

⁹¹Issawi, a.g.m., s. 21; Eduard Philippe Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat Devlet-i Osmaniye'nin Târihi-i Islahatı 1826'dan 1882'ye*, (Bugünkü Türkçeye Uyarlayarak Yayına Haz. Erol Kılıç), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 161; ilk tahsilini İstanbul'da tamamlayan Davud Paşa, Berlin'de hukuk eğitimi almış ve 1840 yılında 24 yaşındayken “*Eski Alman Hukuku Tarihi*” isimli kitabı yayınlamış ve bazı Avrupa devletlerince ödüllendirilmiştir. Bkz. Saro Dadyan, “1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ve Özerk Cebel-i Lübnan'ın İlk Mutasarrıfı Garabed Artin Davud Paşa”, *Toplumsal Tarih*, S. 239, Kasım, 2013, s. 24.

⁹²BOA, İ.DH, nr. 475.31858, lef 1, (H-16-01-1278).

⁹³BOA, İ.DH, nr. 474.31822, lef 1, (H-08-01-1278).

⁹⁴Musa Kılıç, “Osmanlı Hâriciyesi'nin Ermeni Elçi ve Maslahatgüzarları”, *Yeni Türkiye*, S. 60, 2014, s. 5; iyi derecede Fransızca bilen, Kamil Paşa'nın yanında ilk defa tercümanlık görevi ile memuriyet hayatına başlayan Davud Paşa, 1837 yılında Berlin'de elçi olarak görev yapmış ve daha sonraki yıllarda da Berlin maslahatgüzarlığına atanmıştır. Bkz. Musa Kılıç, “Bir Ermeni Bürokratının Portresi: Vezaret Rütbesine Ulaşan İlk Gayrimüslim Karabet Artin Davud Paşa”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler, Merkez ve Taşrada Ermeniler Nüfus ve Göç*, C. VII, T.T.K., Yay., Ankara, 2014, s. 34.

⁹⁵Dadyan, a.g.m., s. 24.

⁹⁶Kılıç, a.g.m., s. 5.

1.3.1.2: Franko Paşa

Franko Paşa'nın Cebel mutasarrıflığına atanması için İstanbul'daki ilgili tüm büyükelçilerin onayını alan Fuad Paşa, yine de Avrupa ile ortak bir protokol oluşturulmasından kaçınmaya çalışmıştır. Avrupa temsilcileri, bu atamanın da önceki protokollere uygun yapılmasını önermesine rağmen Fuad Paşa, Cebel-i Lübnan'da görev yapacak idarecinin Babiâli'ye karşı sorumlu olduğunu vurgulamaya gayret etmiştir. Aslında, bu yeni idareciye verilen bir alt mesaj niteliği de taşımaktaydı. Nihayetinde, Fuad Paşa'nın ilgili atamayı onaylayan uluslararası protokolü imzalamasıyla, Franko Paşa'nın tayini kesinleşmiş oldu.⁹⁷ Halepli olan Franko Nasri Paşa 27 Mayıs 1868 tarihinde Mutasarrıf olarak göreve başlamış ve 13 Ocak 1873'de Beyrut'ta vefat edene kadar Babıali'ye son derece bağlılıkla görevini sürdürmüştür.⁹⁸

1.3.1.3: Rüstem Paşa

Franko Paşa öldükten sonra, onun yerini alacak olan Rüstem Paşa'nın atanması konusunda Fransa ile görüş farklılığı ortaya çıkmıştır. Fransa'nın İstanbul'daki elçisi, Rüstem Paşa'nın politik düşüncesi ile Fransa'nın çıkarlarının uyuşmazlığı nedeniyle onun tayinine engel olmaya çalışmaktaydı. Ancak ondan daha ehil biri de yoktu. Rüstem Paşa kabiliyetli bir devlet memuru ve deneyimli bir diplomat idi. Daha önce Osmanlı Devleti adına Floransa ve St. Petersburg'da büyükelçilik görevinde bulunmuştu. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti 1873 yılında Rüstem Paşa'yı mutasarrıf olarak tayin edince, Fransa da, bu atamayı kabul etmek zorunda kalmıştır.⁹⁹

1873-1883 yılları arasında Cebel-i Lübnan'ı idare eden ve başarı da sağlayan Rüstem Paşa'nın bölgeye çeşitli alanlarda hizmetleri olmuştur. Onun döneminde, yargı sisteminin geliştirilmesi için önemli adımlar atılmıştır. Bayındırlık alanında da faaliyet yürüten Paşa, bölge halkının faydalanabileceği yol ve köprüler inşa etmiştir. Başlarda, Marunî Kilisesi ile yakın işbirliği içerisinde olduğu ve Fransız çıkarlarını savunduğu yönünde görüş hâkimdi. Ancak daha sonra Fransız kaynakları incelendiğinde, Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne sadakatle hizmet ettiği anlaşılmıştır.¹⁰⁰

⁹⁷Akarlı, a.g.e., s. 40.

⁹⁸Mutasarrıf olmadan önce, “*Hariciye Nezareti*” ve “*Posta Müdürlüğü*” gibi görevlerde bulunmuştur. Musa Kılıç, “Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)”, (Basılmamış Doktora Tezi), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi*, Ankara, 2009, s. 103-104-105.

⁹⁹Akarlı, a.g.e., s. 41; İtalyan asıllı olan Rüstem Paşa, aynı zamanda; Türkçe, Fransızca, İtalyanca ve İngilizce bilmekteydi. Bkz. Kılıç, a.g.t., s. 91-124.

¹⁰⁰Akarlı, a.g.e., s. 41-42.

Aynı şekilde, Osmanlı arşiv kaynakları da Rüstem Paşa'nın sadakatine işaret etmekle birlikte; onun, Fransızlarla olan mücadelesine de ışık tutmaktadır.

Rüstem Paşa'nın verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Fransızlar, onun bölgedeki nüfusunu kesmek belki de tamamen yok etmek istemişler ve bunun için her türlü tahrikâta teşebbüs etmişlerdir. Fransız taraftarı olan Marunî matranlarının ıslahı zamanında kazandıkları nüfuzun kırılması ve hükümete ait işlere müdahale etmelerinin önlenmesi konusunda Rüstem Paşa'nın yetersiz kalması Fransızların arayıp bulamadıkları bir sermaye olduğundan, buna özel mesai sarf etmişleridir. Diğer yandan, Rüstem Paşa'nın Cebel-i Lübnan'da otoriteyi ve asayişini sağlamada verdiği çaba takdir edilecek nitelikteydi. Onun bu başarısı, Fransızların çıkarları ile pekişmediğinden, Paşa'nın memuriyet süresinin dolmasına yakın, kendi politikalarını uygulayacak birinin atanmasını sağlamaya çalışmışlardır. Rüstem Paşa'nın tekrardan görev almasını engelleyen Fransızlar, onun yerine Franko Paşa'nın oğlu Nasri Bey'i önermişler ve bu önerilerini gerçekleştirebilmek için de çeşitli vasıtalarla başvurmuşlardır. Ancak Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı fevkalade dikkat ve ehemmiyet gerektiren bir görev olduğu için, oraya tayin olunacak kişinin devletten yana olması, Cebel'de devlet hukukunu muhafaza edebilecek ve Fransızların bölge üzerindeki emellerine fırsat vermeyecek, devlet işlerini hem siyasi hem de idari anlamda yürütebilecek birini seçilmesi elzemdi. İdarecilikte hiçbir tecrübesi olmayan ve Fransız taraftarlığıyla tanınan Nasri Bey'in mutasarrıflığı, yalnızca Fransızların çıkarlarına fayda sağlayacağı ve bölgedeki politikalarını daha da kuvvetlendireceği düşüncesi ile uygun görülmemiştir.¹⁰¹

Tablo 1: Vasa Paşa Öncesi Mutasarrıflar

İsimler	Memuriyete Başlangıcı	Memuriyet Müddeti	
		Ay	Sene
Davud Paşa	(H. 1277), M. 1861	11	6
Franko Paşa	(H. 1284), M. 1868	7	4
Rüstem Paşa	(H. 1289), M. 1873	2	10

Kaynak: *CLS*, H. 1304.

¹⁰¹Nasri Bey aynı tarihlerde Paris'te bulunmaktaydı. BOA, Y.PRK.HR, nr. 36.62, lef 2, vr. 2,3, (H-29-12-1327).

II. BÖLÜM

VASA PAŞA’NIN KISA BİYOGRAFİSİ VE CEBEL’E TAYİNİ

2.1: Hayatı Eserleri ve Madalyaları

Vasa Efendi, Sayel Vasa’nın oğludur. (H. 1241), Miladi 1825-26 yılında İşkodra’da doğmuştur. Venedik ve Roma okullarında; coğrafya, tarih, matematik, hikmet, hukuk ve modern manada iktisat anlamına gelen servet ilimlerini tahsil etmiştir. İyi bir eğitime sahip olan Vasa Efendi, bildiği yabancı diller bakımından da dikkat çekmektedir. Türkçe, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Rumca ve Islâvca’dan oluşan altı farklı lisanı okuyup yazabilecek derecede iyi bilmektedir. Kendi milli dili olan Arnavutça’nın dışında Bulgarca ve Arapça da konuşabilmektedir. Eğitimi döneminde aldığı diplomaları geçen zaman içerisinde zayı olmuştur. Yazar kimliğine de sahip olan Vasa Efendi, Venedik muhasarasını konu alan İtalyanca bir eseri kaleme almıştır. Ardından; Fransızca olarak yazdığı, Bosna-Hersek, Karadağ ve Arnavutluk’un siyasi ve idari durumu hakkında bilgi veren¹⁰² kitabını 1879 yılında “*La Verite Sur L’albanie Et Les Albanais*”¹⁰³ adı altında yayımlanmıştır. Eser daha sonra, “*Albanien Und Die Albanesen: Eine Historisch-Kritische Studie*”¹⁰⁴ ve “*Arnavutluk ve Arnavutlar*”¹⁰⁵ şeklinde Almanca ve Türkçeye çevrilmiştir.

Osmanlı matbu harflerle yazılan eser, H. 1297 tarihinde Mihran matbaası tarafından basılmıştır. Toplamda 144 sayfadan oluşan eserin ilk sayfasında mütecimin ifadesi bulunmaktadır. Bir mukaddema, 15 fasıldan oluşan kitap, içerisinde kıymetli bilgileri barındırmasının yanında, objektif tarih anlayışından uzak, milliyetçi bakış açısıyla yazıldığına dair izlenim vermektedir.¹⁰⁶ Dönemin Arnavut milliyetçiliğinden ve milliyetçilerinden etkilenmiş olması muhtemel olan Vasa Efendi’nin “*Arnavut’un dini Arnavutçuluktur*” sözü, 1846-1900 yılları arasında

¹⁰²Vasa Efendi’nin babasının ismi belgede “Hayl” şeklinde de okunmaktadır. BOA, DH.SAİDd.1, (29 Zilhicce 1241); kaynaklarda; Pashko Vasa, Wassa Paşa, Wassa Efendi, Vaso Paşa veya Vaso Paşa Shkodrani, gibi isimlerle de anılmaktadır. Burada Vasa Paşa veya Vasa Efendi şeklinde zikredilecektir.

¹⁰³Vasa Efendi, *La Verite Sur L’albanie Et Les Albanais*, Imprimerie De La Societe Anonyme De Publications Periodiques, 13 Quat Voltaire, 13, Paris 1879.

¹⁰⁴Vasa Efendi, *Albanien Und Die Albanesen: Eine Historisch-Kritische Studie*, Verlag Von Julius Springer, Berlin, 1879.

¹⁰⁵Vasa Efendi, *Arnavudluk ve Arnavudlar*, Çev., A. D., Mihran Matbaası, İstanbul, 1297.

¹⁰⁶Vasa Efendi, *Arnavudluk...*, s. 1-144.

yaşayan, Arnavut milliyetçilerinden olan Naîm Fraşiri'ye mal edilmiş olsa da bu doğru değildir.¹⁰⁷

İyi bir vatansever olan Vasa Efendi, Arnavut ulusal hareketinde önemli rol oynamıştır. İstanbul'da "*Arnavut Hakları Savunması Merkez Komitesi*"ni kurmasının yanında, 1878'de "*Prizren Derneği*"ne katılmıştır. Babıali'ye de çeşitli pozisyonlarda hizmet etmiştir.¹⁰⁸ Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Vasa Efendi; tarihçi, hukukçu ve siyasetçiliğinin dışında, aynı zamanda bir şair idi. 1873 yılında "*Rose e Spine*" isimli İtalyanca bir şiir kitabı yazmış,¹⁰⁹ yine 1873 yılı içerisinde, hukuk alanında "*Tarih-i Mücmel-i Kavanin-i Roma*"¹¹⁰ başlığı ile bir eser daha yayımlamıştır. Roma hukuku hakkında bilgiler içeren *Kavanin-i Roma*, sayfa olarak muhtevası azdır. 94 sayfadan oluşan eser, bir mukaddema ve 18 babdan oluşmaktadır. H. 1289 tarihinde İstanbul'da, *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Matbaası*, tarafından Osmanlıca matbu harflerle basılmıştır.¹¹¹

Vasa Paşa, hem öncesinde, hem de Cebel'de görevli iken, çeşitli kategorilerdeki madalya ve nişanlarla ödüllendirilmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren, Bosna'da Müslim ve gayrimüslim halk arasında yaşanan anlaşmazlıkların teftişi için, 1863 ve 1864 yılları arasında, Cevdet Paşa müfettiş sıfatıyla bölgeye gönderilmiş,¹¹² Vasa Efendi de ona yardımcı memur olarak tayin edilmiştir. Vasa Efendi, Bosna'da yaptığı hizmetlere karşılık rütbe ve bir nişan ile ödüllendirilmesini talep etmiş ancak, Babıali bu talebi olumlu karşılamamıştır.¹¹³ Aynı yıl içerisinde, Cevdet Paşa'ya ithafen gönderilen bir yazı ile Vasa Efendi'nin isteği yerine getirilerek, üçüncü dereceden rütbe ile taltif edilmiştir.¹¹⁴ Özellikle, mutasarrıflık yıllarında, Avrupalıların Vasa'ya madalya verme yarışına girmesi manidardır. (H. 1303), Miladi 1885 yılında Papa, "*Sen Gregor*"¹¹⁵ isimli nişanı Vasa Paşa'ya takdim

¹⁰⁷Muhammed Aruçi, "Fraşiri Naîm", *DİA*, C. 13, İstanbul, 1990, s. 195-197.

¹⁰⁸Robert Elsie, "1878 Pashko Vasa: Memorandum on the New Bulgaria" www.albanianhistory.net/1878_Vasa, (Erişim 02-03-2019).

¹⁰⁹Robert Elsie, "The Hybrid Soil of the Balkans: A Topography of Albanian Literature", *The Hybrid Soil of the Balkans*, s. 294.

¹¹⁰Vasa Efendi, *Tarih-i mücmel-i kavanin-i Roma*, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1289.

¹¹¹Vasa Efendi, *Tarih-i mücmel...*, s. 1-94.

¹¹²Togay Seçkin Birbudak, "Ahmet Cevdet'in Bosna Müfettişliğine Dair Notlar (Temmuz 1863-Kasım 1864)", *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi*, (04-05 Mayıs 2015), s. 41-54.

¹¹³BOA, A.MKT. MHM, nr. 269.49, lef 1, (26 Muharrem 1280).

¹¹⁴BOA, A.MKT. MHM, nr. 281.95, lef 1, (15 Cemaziyelevvel 1280).

¹¹⁵BOA, İ.DH, nr. 1002.79171, lef 2, (26 Zilhicce 1303); belgede papanın ismi zikredilmemiştir. Ancak 1878-1903 yılları arasında papalık makamında XIII. Leon'un (özel adı Gioacchino Pecci)

etmiştir. Vasa Efendi, H. 1304 yılında, İtalya'nın verdiği “*Kordon Vitali*”¹¹⁶ ve H. 1306'da Rusya tarafından verilen “*Sent İstanlas*”¹¹⁷ isimli madalyaları almıştır. Bu nişanların hepsi birinci dereceden madalyalar idi. Cebel'de mutasarrıf olarak göreve başladığı yıl H. 1300'da Babiâli, ikinci dereceden “*Mecidi*” nişanını birinci dereceye yükselterek,¹¹⁸ Vasa Efendi'yi onurlandırmıştır.

Tablo 2: Osmanlı Devleti'nin Verdiği Madalyalar

10 Ekim 1887		31 Mayıs 1883	24 Mayıs 1883
İmtiyaz Madalyası		Osmani	Mecidi
Altın	Gümüş	2	1

Kaynak: CLS, H. 1304; BOA, DH.SAİDd.1.

2.2: Osmanlı Devleti'nde İlk Dönem Hizmetleri

Vasa Efendi, ilk olarak (H. 1266), Miladi 1849-50 yıllarında 25 yaşındayken maaşsız olarak Bâbîâli tercüme odasında hizmet vermeye başlamıştır. İki yıl sonra 500 kuruş maaş ile sıhhiye dâiresi tercümanlığına memur olarak atanmıştır. (H. 1273), M. 1856-57 yıllarında, aylık 1000 kuruş maaş ile İşkodra hükümet tercümanlığına nakledilmiş ve daha sonra maaşı 1500 kuruşa yükseltilmiştir. Prens Nikola'nın Karadağ emirliğine geldiği zaman, tebrik etme memuriyeti görevini üstlenerek Çetine'ye gitmiştir. Birinci Karadağ muharebesinde, 1500 kuruş aylık ile Meclis-i Asker-i Azalığına atanmış ve bir yıl sonra Cevdet Paşa'nın Arnavutluk'ta bulunduğu sırada yine aynı maaş ile tercümanlık ve Fransızca kâtiplik hizmetini yürütmüştür. Karadağ muharebesi sona erdiğinde, Karadağ sınırları içerisinde bulunan tartışmalı arazi ile ilgili sorunları çözmek için Ferik Ali Paşa ile birlikte, 5000 kuruş yol masrafı verilerek komiserlik memuriyetine getirilmiştir. Daha sonraları, 2000 kuruş maaş ile Hersek fırka-i askeriyesi tercümanlığına ve (H. 1280), M. 1863-64'te 3000 kuruş maaş ile Bosna-Hersek'e olağanüstü yetkiyle teftiş memurluğu, kâtiplik ve tercümanlığına tayin edilmiştir. Adana valisi Ziya Paşa ve Cevdet Paşa'nın maiyetinde iki yıl daha hizmet ettikten sonra, Ekim/Kasım 1863

olduğu bilinmektedir. Buradan hareketle, Vasa Efendi'yi ödüllendiren papanın da aynı kişi olduğu tahmin edilebilir. Papalık tarihi ile ilgili daha detaylı bilgi için, bkz. Halim Işık, *İlk Papa Aziz Petrus'tan Son Papa Ratzinger'e Papalık Tarihi*, Ozan Yay., İstanbul, 2006, s. 123.

¹¹⁶BOA, İ.DH, nr. 1034. 81418, lef 1, (24 Ramazan 1304).

¹¹⁷BOA, İ.DH, nr. 1142. 89130, lef 2, (3 Zilkade 1306).

¹¹⁸BOA, İ.DH, nr. 886. 70542, lef 1, (16 Receb 1300).

tarihinde Dersaadet'e gelip bir müddet stajyer olarak Tahrîrât-ı Ecnebiye Odası'na devam etmiştir. (H. 1282) M. 1865-1866 tarihinde, aylık 2000 kuruş maaş ile ikinci defa İşkodra tercümanlığına ve bir yıl sonra 5000 kuruş aylık ile Halep vilayeti politika müdürlüğü muavinliğine tayin olunmuş ve H. 1284'te maaşı 7500 kuruşa çıkarılmıştır. Haziran/ Temmuz 1868 tarihinde 4000 kuruş maaş ile Divân-ı Ahkâm-ı Adliye kâtipliğine ve Eylül/Ekim 1869'da 7500 kuruş maaş ile yine aynı mahkemenin azalığına getirilmiştir. Yaklaşık altı yıl burada görev yaptıktan sonra, 1875-1876'da 4000 kuruş aylık ile Divân-ı İstînâf'ın cinayet dairesi azalığına, aynı sene içerisinde, 12000 kuruş aylık ile Hersek Islahat Komisyonu başkanlığına tayin edilmiştir. Yine aynı yılda 10000 kuruş ile Berlin elçisi olan Sadullah Bey ile beraber Bulgaristan'a gönderilen komisyonda memur olarak görev almıştır. 1876-1877'de Manastır vilayeti vali muavinliğine, Şubat/Mart 1877'de 12500 kuruş maaş ile Kosova vilayeti müsteşarlığına ve bir yıl sonra, 100 lira yol parası ile Rodop Balkan komiserliğine, 1877 yılı içerisinde, 6000 kuruş aylık ile Şurâ-yı Devlet azalığına atanmıştır. Ayrıca ilaveten maaşsız olarak basın idaresi vekâletliği görevini yürütmüştür. Ağustos/Eylül 1879 tarihinde, 10000 kuruş maaş ile Edirne vilayeti müsteşarlığında hizmetine devam etmiştir.¹¹⁹ 1881-1882'de aynı görevde iken, sadakati ve kabiliyeti nedeniyle Rodos mutasarrıflığına tayini gündeme gelmiş, ancak bu atama her ne sebepten dolayı gerçekleşmemiştir.¹²⁰

2.3: Vasa Paşa'nın Mutasarrıf Olarak Atanması

19 Şubat 1883 tarihinde "Le Parlman" gazetesinde yayımlanan bir makalenin tercümesine göre, Cebel-i Lübnan mutasarrıfı Rüstem Paşa'nın memuriyet müddeti gelecek ay içinde yani Mart 1883'te sona erecektir. Babiâli, 1861 tarihli nizamnamenin ilgili maddesi gereğince, yeni bir mutasarrıf tayini için, Avrupa Devletleri ile temasında, yukarıda da bahsedildiği gibi Rüstem Paşa'nın memuriyet müddetinin uzatılması gündeme gelmiş ancak Fransızlar buna engel olmuşlardı.¹²¹ II. Abdülhamid de Rüstem Paşa'nın görev süresinin uzatılmasını isteyenler arasındaydı. Ancak bunun imkânsız olduğu anlaşıldığından, kabul edilebilir birini bulana kadar bir dizi aday veto edilmiş ve nihayetinde de, Vasa Efendi üzerinde karar

¹¹⁹BOA, İ.DH, nr. 886. 70542, lef 1, (16 Receb 1300); Vasa Efendi, Halep vilayeti Umur-i Ecnebiye Müdürlüğünde görevliyken, oradan alınıp, Divân-ı Ahkâm-ı Adliye kâtipliğine atanmıştı. Onun yerine, 7000 kuruş maaş ile vali yardımcılığıyla beraber, Halep Vilayeti Umur-i Ecnebiye Müdürlüğü görevini yürütmesi için İsmail Bey tayin edilmiştir. BOA, A. MKT.MHM, nr. 437.83, lef 1, (23 Zilkade 1285).

¹²⁰BOA, Y.A. HUS, nr. 169.41, lef 1, 2, (24 Safer 1289).

¹²¹BOA, Y.PRK. TKM, nr. 5.61, lef 1, (11 Rebiülahir 1300).

kılınmıştır.¹²² Vasa Efendi'nin, Rüstem Paşa'nın Cebel-i Lübnan'da bıraktığı iradenin arkasından gideceği düşüncesi ile Avrupa murahhasları tarafından da olumlu bulunmuştur.¹²³ Osmanlı arşiv vesikalarından anlaşıldığı kadarıyla, Mart 1883 tarihinde Rüstem Paşa'nın görev müddetinin dolmasına rağmen, Mayıs ayına kadar bölgeyi idare etmeye devam etmiştir. 5 Mayıs 1883 Pazar günü Vasa Efendi'nin atamasını kesinleştirmek üzere, protokolün Pazar günü toplanacağına dair Avrupa elçilerine Cumartesi akşamından davetiye gönderilmiştir. Pazar günü olmasına rağmen, mevzunun ciddiyetinden dolayı toplantı ertelenmemiştir.¹²⁴

6 Mayıs 1883'te üçüncü kez toplanan kurula Avrupa Devletleri'ni temsilen; Avusturya, Almanya, Fransa ve Rusya elçileri, İtalya ve İngiltere maslahatgüzarları katılmış ve hepsi de Vasa Paşa'nın atanmasına olumlu bakmışlardır. İngiliz ve Rus temsilcileri devlet matbaasından kendi hükümetlerine telgraf çekeceğini ve Vasa Efendi için uygun cevap alacaklarını bildirmişlerdir. Rus elçisi, ilk toplantıda ifade ettiği üzere, hem Cebel nizamnamesinin gerektirdiği yükümlülükler hem de Havran arazisi, askeri milisler ve idare meclisi ile alakalı bir takım konuları tekrardan dile getirmiştir. Ancak sefirler, Cebel-i Lübnan mutasarrıfını seçmek amacıyla toplandıklarını, bunun için talimat aldıklarını ve Rüstem Paşa'nın tayini zamanındaki uygulamanın harfiyen devam edeceğini dikta etmişlerdir. Rusya sefiri de protokole başka bir maddenin eklenemeyeceğini anladığından, ısrar etmemiştir. Görüşmeler nihayete erdirilemeyince murahhaslar, Salı günü, Avrupa saatiyle altı buçuk, Türkiye saatiyle on bir buçuk civarlarında, Nezaret Dairesi'nde tekrardan toplanacaklarına karar vermişlerdir.¹²⁵ Yaklaşık bir hafta boyunca devam eden görüşmelerden sonra, ilgili devletlerin elçileri tarafından imzalanan mutabakat ile 10 Mayıs 1883 tarihinde Vasa Efendi, Edirne vilayeti müsteşarlığından, vezirlik rütbesi verilerek Cebel-i Lübnan mutasarrıflığına atanmıştır.¹²⁶ Avrupa Devletleri'nin atamalara müdahale

¹²²Akarlı, a.g.e., s. 45.

¹²³BOA, Y.PRK. TKM, nr. 42.18, lef 1, (29 Zilhicce 1316).

¹²⁴BOA, İ.MTZ.CL, nr. 3/179, lef 1, (27 Cemaziyelahir 1300); BOA, İ.MTZ.CL, nr. 3.180, lef 1, (27 Cemaziyelahir 1300).

¹²⁵BOA, Y.A. HUS, nr. 173.62, lef 3, (23 Cemaziyelahir 1300).

¹²⁶BOA, İ.MTZ.CL, nr. 3. 182, lef 1, (3 Receb 1300); buradan itibaren, Vasa Paşa olarak nitelendirilecektir. Vasa Paşa Cebel mutasarrıflığına atandıktan sonra, Rumeli vilayeti kanunu gereğince, Edirne vilayeti müsteşarlığı lağvedilerek, merkez mutasarrıflığına devam edilmiştir. Vasa Paşa'nın yerine, 8 bin kuruş maaşdan, 6 bin kuruş maaşa indirilerek, ikinci sınıf merkez mutasarrıflığı vasfıyla Dimetoka mutasarrıfı Corci Paşa atanmıştır. Dimetoka mutasarrıflığına da Paris elçiliğinde bulunmuş olan İsfakiye mutasarrıfı Nikolaki Efendi 2 bin kuruşluk sürekli maaşla tayin edilmiştir. BOA, Y.A.RES, nr. 20.45, lef 2, (7 Receb 1300); Vasa Paşa, Edirne vilayeti müsteşarı iken, ilerleyen yıllarda belgelerde merkez mutasarrıfı olarak nitendirilmeye başlanmıştır. Vasa Paşa'nın hem

ederek kendilerine yakın kişilerin atanmasını sağlamadaki tutumları, kişilerden çok siyasi çıkarların daha ön planda olduğunu göstermektedir.

2.3.1: Vasa Paşa'nın Atama Sonrası II. Abdülhamid'i Ziyareti

Vasa Paşa, mutasarrıflığa tayin olunduktan sonra, gördüğü iltifatlara nazaran 15 Mayıs 1883 tarihinde, II. Abdülhamid'e teşekkür ve nezaket ziyaretinde bulunmuştur. Padişaha, birçok teminat verdikten sonra, öteden beri Babiâli'ye gösterdiği sadakati yeni memuriyetinde de aynen tekrarlayacağını belirtmiştir. Kendisinin ifadesi ile "*Devlet-i Âliye uğurunda her vakit feda-i can-ı âmâde*" olduğunu belirtmiştir. II. Abdülhamid'in, Cebel-i Lübnan'a ne zaman gideceğini sorması üzerine, 15 gün sonra işinin başında olacağını söylemiştir. Vasa Paşa'ya Hazine-i Maliye'den 750 lira yol parası,¹²⁷ masrafları için dört bin kuruş ve aylık maaş olarak da 20 bin kuruş verilerek yeni görev yerine gönderilmiştir. Mutasarrıflığın teşekkülü sırasında, mutasarrıflara 40 bin kuruş maaş ve masrafları için de sekiz bin kuruş tahsis edilmişti. Daha sonra, masraflarla alakalı tahsisat 15 bin kuruşa çıkarılmıştır. Rüstem Paşa'da aynı tahsisatı almış olmasına rağmen, Vasa Paşa'nın ücretlerinde indirimine gidilmiştir. Paşa, devlet hazinesinin artan masrafları nedeniyle sadakati gereği bu miktarları kabul etmiştir. Öte yandan, Cebel-i Lübnan'ın siyasi ve coğrafi özelliğinden dolayı Vasa Paşa'ya, yazın Beytü'd-Din'de ve kışın da sahil kesiminde ikamet etmesi emredilmişti. Haliyle; hane halkını yılda iki defa farklı yere nakletmesi, Paşa'nın masraflarını artırmıştır. Ayrıca, bölgede otel ve lokanta bulunmadığından yerli ve yabancı seyyahların ve ecnebi konsolosların masraflarını da yine bulunduğu mevki itibariyle kendisi karşılamaktaydı. Bu yüzden; göreve başladığından yaklaşık iki yıl sonra Vasa Paşa, giderlerinin fazlalığını dile getirerek, 9 Ağustos 1885 tarihinde, mutasarrıflık maaşına bir miktar zam yapılmasını istemiştir.¹²⁸ Ancak tetkik edilen belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, Paşa'ya zam yapılmamış, sadece 22 Mayıs 1889 tarihinde 500 liralık ek bir ücret verilerek, masraflarına katkıda bulunulmuştur.¹²⁹

müştaşarlık hem de merkez mutasarrıflık görevini aynı anda yürüttüğü anlaşılmaktadır. 1883'ten sonra bu ikili sisteme son verilmiştir.

¹²⁷BOA, Y.PRK.BŞK. nr. 7.66, lef 1, (8 Receb 1300); BOA, İ.MTZ.CL, nr. 3. 183, lef 1, (13 Receb 1300); BOA, İ. MTZ.CL, nr. 3.184, lef 1, (8 Receb 1300).

¹²⁸BOA, Y.EE, nr. 104.190, lef 1, 2, (27 Şevval 1302).

¹²⁹BOA, İ. MTZ. CL, nr. 3.199, lef 1, (22 Ramazan 1306).

2.4: Vasa Paşa'nın Bölgedeki Siyasi Politikası ve Halkla İlişkileri

Vasa Paşa göreve başladığında, Lübnan'ın iç ve dış dinamikleri hakkında fazla bilgiye sahip olmadığından ilk başta, Ahmed Hamdi Paşa'nın tavsiyelerine ihtiyaç duymuştur. Ahmed Hamdi Paşa, Cebel'in karışık durumu, önde gelen Dürzi aileleri arasındaki rekabet ve din adamlarının da dâhil olduğu Marunîlerin iç çatışmaları hakkında verdiği bilgilerle, Vasa Paşa'yı aydınlatmıştır. Bilhassa, Ahmed Hamdi Paşa, Fransız destekli Marunî din adamlarının Cebel-i Lübnan'ı tamamıyla kontrol altına almak için her türlü vasıtaya başvuracaklarını düşündüğünden Vasa Paşa'ya, Fransız Konsolosluğu'nun ve Marunî ruhbanlarının entrikalarına karşı uyarılarda bulunmuştur. Ahmed Hamdi Paşa'yı endişelendiren, Vasa Paşa'nın bölge ile ilgili tecrübesinin olmaması ve bir kısım kötü niyetli Marunîler tarafından yanlış yönlendirilerek, ilk zamanlarda Paşa'nın Fransızlara karşı, selefinin politikalarına uymayan alışılmışın daha ötesinde dostane bir tavır sergilemesiydi. Ancak Fransızlar gerçek yüzlerini gösterince, Vasa Paşa yanıldığını fark edip, onlara karşı bu tutumundan vazgeçmiştir. Bundan sonra, Ahmed Hamdi Paşa, bölgeyi etkin bir şekilde yönetebileceği ve endişeye mahal kalmadığı kanısına vararak, Vasa Paşa hakkında Babiâli'ye ve Sultan'a güvence vermiştir. Vasa Paşa, döneminin diğer devlet adamları gibi, Ahmed Hamdi Paşa'ya büyük saygı duyuyor ve tavsiyelerini ciddiye alıyordu. Ancak onun, Rüstem Paşa'nın bölgede uyguladığı politikayı kendine model seçmesi yönündeki tavsiyesine, bu aşamada sıcak bakmamıştır. Vasa Paşa, Cebel'deki mevcut karmaşık durumları da dikkate alarak, Fransa'nın bölgedeki tehditlerine karşı uyanık bir politika uygulanması gerektiğini ve Rüstem Paşa'nın bu bağlamda hata yaptığını düşünmekteydi.¹³⁰

Vasa Paşa, Rüstem Paşa'nın aksine, halka karşı çok daha esnek davranarak, onların bazılarını Fransız etkisinden kurtarmayı hedeflemiştir.¹³¹ Bu amaçla, Cebel-i Lübnan'a ayak bastığından bir yıl sonra, 18 Mayıs 1884 tarihinde, bölge üzerinde uzun bir yolculuğa çıkarak halkın sorunlarını bizzat yakından görmek istemiştir. Cizzin, Şuf, Metn, Kesrovan, Betrun, Küre ve Zahle kazalarının hepsini tek tek ziyaret etmiş, oradan, Suriye vilayetine bağlı Bekâü'l-Aziz kazasının ileri gelen memurlarını ve yine aynı kazanın sınırında, Zahle'den iki saatlik mesafede bulunan Ayn-ı Zübde mahallesinin halkını dinledikten sonra tekrardan Zahle'ye dönmüştür.

¹³⁰Akarlı, a.g.e., s. 46-47. Ahmet Hamdi Paşa, II. Abdülhamid döneminde nazırlık, valilik, sadrazamlık görevlerinde bulunmuştur.

¹³¹John P. Spagnolo, *France and Ottoman Lebanon 1861-1914*, Ithaca Press, London, 1977, s. 176.

Yol boyunca karşılaştığı her kesimden samimi ilgi görmüş ve bu geziden dolayı halkın memnun kaldığı anlaşılmıştır. Vasa Paşa, özellikle yargı mensupları ile görüşerek, davalarda hakkaniyetin gözetilmesini, haksızlık yapılmamasını tavsiye etmiştir. Her kim ki, zerre kadar adaletten ayrılırsa, hem azledileceğini hem de şiddetli şekilde cezalandırılacağını söylemiştir. Bölgedeki mahkeme kayıt ve sicillerini ayrıntısıyla incelemiş, adliye memurlarını dinleyerek, görüşlerini almıştır. Son olarak, Zahle yakınlarında bulunan Baalbek kasabasına gidilerek; memurları, askeriyesi ve halkı ile temasa geçilmiş ve oradan da, Beyrut'a hareket edilmiştir.¹³²

Rüstem Paşa'nın, bir diğer hatası ise halk arasında eşitliği sağlayamamak olmuştur. Cebel-i Lübnan Marunî nüfusunun üçte birine yakını özellikle, Cebel'in güneyinde yaşayan Marunîler ile Marunî olmayan halkın da bir kısmını, kendisine düşman etmiştir. Kendine yakın olan halka çeşitli kolaylıklar sağlarken, öteki tarafın işlerinde zorluklar çıkarması, toplum arasında ikiliğin meydana gelmesine, halkın çoğunun hükümetten soğumasına ve eski dönemlerden daha ziyade, ecnebi konsolosluklarına yönelmesine sebebiyet vermiştir. Vasa Paşa, bir tarafa hürmet gösterip, geri kalanı hakir görmenin, insanlar arasında rekabet ve nefreti doğuracağını dolayısıyla da toplumun selametini tehlikeye iteceğini, istisnasız herkese karşı adaletli olunarak, insanların teveccühlerini kazanmanın gerekliliğini dile getirmiştir. Üç ay gibi bir sürede de bunu başarmıştır. Vasa Paşa'nın, bölge üzerinde yaptığı seyahat ve uyguladığı ılımlı politika, halk devlet yakınlaşmasının önünü açmıştır. Cebel yönetimine karşı duyulan nefret sonlandırılmış, ahalinin memnuniyeti sağlanarak, tekrardan sadakatleri temin edilmiştir. Kanunlar çerçevesinde asayişî hâkim kılmış, inancı ne olursa olsun herkesi vatan evladı kabul ederek, toplumu bütünleştirmiştir. Bundan böyle, ahalinin gerekli durumlarda, hiçbir yere müracaat etmeksizin doğrudan doğruya hükümete başvurabilmesine olanak sağlayarak, konsolosluklara gidilmesine ihtiyaç bırakmamıştır. Fakat bu olumlu gelişmeler bölge üzerinde emelleri olan bazı kesimleri rahatsız etmiştir. Vasa Paşa'nın hakkında gerçeğe uymayan söylentiler çıkararak, bölgedeki otoritesini sekteye uğratmaya çalışmışlardır. Vasa Paşa, kargaşa ve kandan beslenen mecraların, yeni durumdan hoşnut olmadıklarını belirterek, Fransa konsolosunun Cebel-i Lübnan

¹³²BOA, Y.EE, nr. 104. 168, lef 1, (22 Receb 1301); Vasa Paşa, gezi esnasında karşılaştığı her durumu günü gününe çektiği telgraflarla, Mâbeyn-i Hümayun Başkitâbeti'ne arz etmiştir. Seyahat boyunca halkın her kesimi Paşa'yı, "padişahım çok yaşa" tezahüratları ile karşılamıştır. BOA, Y.MTV, nr. 21.20, lef 1, (9 Şaban 1303); BOA, Y.PRK.UM, nr. 8.43, lef 1, (23 Safer 1303).

seyahati esnasında yapılan tüfek atışlarını bununla ilişkilendirmektedir. Ancak tüfek atışları eski bir geleneğin devamı olduğundan, Paşa'ya karşı yapılmış bir gövde gösterisi değildi. Davud Paşa döneminde, Yusuf Kerem meselesinde, Cebel'e gelen Prens Bonapart, Franko Paşa'nın zamanında, Almanya veliahtı ve yine Rüstem Paşa görevdeyken, Cebel'in kuzeyine seyahat eden Fransa konsoloslarından Mösyö Russo ve Mösyö Tiryako, Fransa beylik vapuru ile Cebel'e intikal eden Piskopos Batras Bestani için de binlerce silah atılmıştı. Aynı şekilde, İngiltere sefiri Mister Layard ve Rus konsolosu Mösyö Petkoviç'in ziyaretleri esnasında ahali memnuniyetlerini silah atarak ifade etmiştir. Silah atışları alışkanlık haline geldiğinden, bu zamana kadar halka herhangi bir ceza-i işlem uygulanmamıştır. Ancak Vasa Paşa, Devlet-i Aliye'nin menfaatini korumak adına, Fransa konsolosu için silah atanların bir kısmını cezalandırmış, geri kalanlara da ihtarda bulunmuştur.¹³³

Vasa Paşa, iyi bir idare, adaletin sağlanması ve maddi ilerlemeler ile Cebel-i Lübnan'ın tekrardan Osmanlı'ya kazandırılabilmesine inanıyordu.¹³⁴ Bu yüzden, Paşa'nın ilk uygulaması, halkın hükümet merkezlerine kolay ulaşabilmesini sağlamak ve adaleti üstün kılmak olmuştur. Vasa Paşa, kendi dönemine kadar, çeşitli mecraların rica ve iltiması ile duruşması yapılamayan birçok dosyanın olduğunu görmüş, iltimaslara son verip, bir daha bunun gibi fiillerin olmayacağına dair teminat vermiştir. Halkın şikâyetleri de dikkate alınarak, hukuk ve ceza mahkemelerinde bekleyen çok sayıdaki dava dosyasının biran önce görülmesini isteyerek, halkın güvenini kazanmıştır. Böylelikle, Paşa'nın istikrarlı çalışmaları neticesinde, kısa sürede Cebel'de asayiş ve emniyet sağlanmıştır.¹³⁵

¹³³Vasa Paşa Küre kazasına bağlı olan Anfe iskelesinden Babiâli'ye ait Resmo vapuru ile Beyrut'a gelerek, seyahatini sonlandırmıştır. BOA, Y.EE, nr. 104.115, lef 2, vr 1.2, (1 Safer 1301).

¹³⁴Akarlı, a.g.e., s. 48.

¹³⁵BOA, Y.EE, nr. 104. 116, lef 1, (26 Rebiülahir 1301).

III. BÖLÜM

İDARİ TEŞKİLATLANMA

3.1: Cebel-i Lübnan'ın 1886 Yılı Merkezi İdaresi

Cebel-i Lübnan idaresi, merkez ve taşra olmak üzere ikiye ayrılabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi merkezde, mutasarrıfa çeşitli konularda yardımcı olabilecek idare meclisi kurulmuştur. Bu meclis; Kesrovan'a iki Marunî, Cizzin müdürlüğüne bir Marunî, bir Dürzi ve bir Müslüman, Metn'e bir Marunî, bir Rum, bir Dürzi ve bir Mütevali, Şuf'a bir Dürzi, Küre'ye bir Rum, Zahle'ye bir Rum Katolik olmak üzere toplam 12 üyeden oluşmuştur. Cebel-i Lübnan'ın vergi ve masraflarını teftiş etme, elde ettiği bilgileri mutasarrıf ile paylaşma gibi bir kısım görevler meclise bırakılmıştır.¹³⁶

1861 yılından 1893 yılına kadar geçen sürede, meclisin 12 kişilik üye sayısı sabit tutulmuştur. Ayrıca meclis, kendisine bağlı Divân-ı İstinâf Heyeti, Merkez Telgraf İdaresi ve Nâfia Heyeti'nden oluşan üç daire, Tahrirât-ı Türkçe, Arabiyye ve Ecnebiye Kalemi, Evrak Kalemi, Meclis-i İdare Kalemi, Muhasebe Kalemi, Hukuk ve Ceza Dairesi Kalemi olmak üzere toplamda sekiz ayrı kalem ile desteklenmiştir.¹³⁷

1883 yılına kadar merkezde resmi yazışmaların ekserisi Fransızca olarak kaleme alınmış ve Türkçe adeta bir kenara itilmiştir. Vasa Paşa bu tarihten itibaren kalemleri yeniden teşkil ederek, ahkâm müdürü ünvanıyla bir memur tayin etmiş, arzuhaller, mahkeme ve meclis kayıtları ile konsoloslardan gelen yazıların bundan böyle Türkçe'ye tercüme edileceğini gerekli mercilere bildirmiştir. Paşa'nın bu girişimleri sonrasında resmi yazışmaların birçoğu Türkçe yapılmaya başlanmıştır.¹³⁸

1886-1891 yılları arasında ise, kalemlerin hepsinin kadro sayıları artırılmıştır¹³⁹. Beş kişiden oluşan, Türk Tahrirât Kalemi, 1891 yılında altıya,¹⁴⁰ Arabiyye Kalemi, 1889'da beşten altıya, 1891'de ise yediye çıkarılmıştır.¹⁴¹ Aynı

¹³⁶CLS, 1304, Nizamname, Md. 2.

¹³⁷CLS, 1304.

¹³⁸BOA, Y.EE, nr. 105.1, lef 1,2, vr. 1, (25 Safer 1309); (Hazine Evrakı, 7 Şevval 1300 tarihinden 25 Safer 1309 tarihine kadar, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'ndan muhtelif makamlara yazılan tahrirat müsveddelerini havi defter.) Buradan itibaren, (*Defter A*), şeklinde ifade edilecektir.

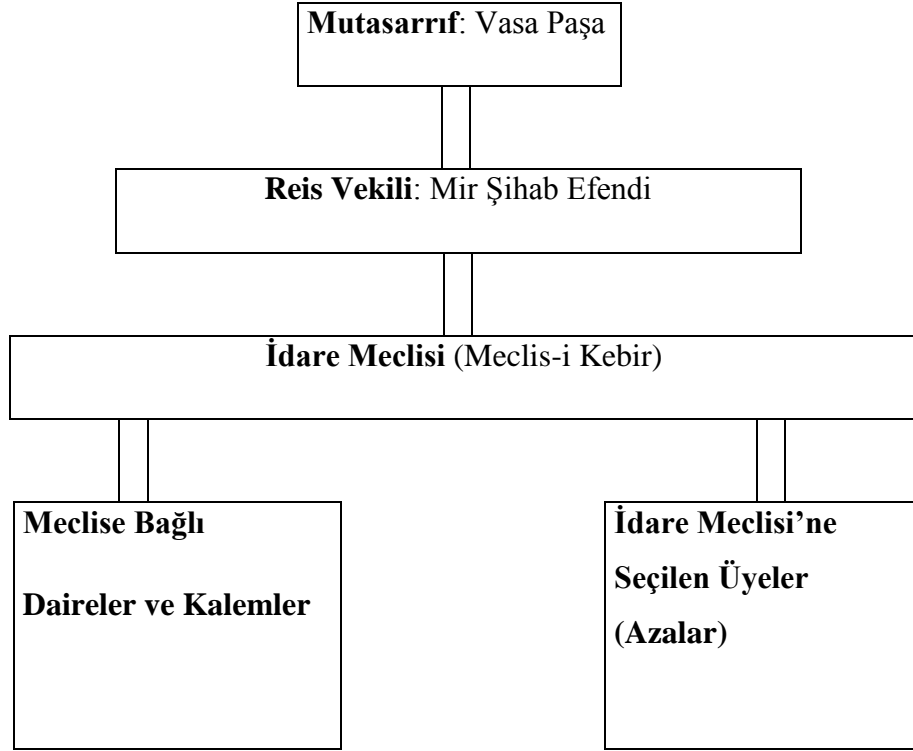
¹³⁹CLS, 1304.

¹⁴⁰CLS, 1309, s.43.

¹⁴¹CLS, 1307, s. 37. 1309, 43.

şekilde, altı kişiden oluşan Evrak kalemi 1889'da yediye, 1889'da Meclis-i İdare Kalemi üçten dörde¹⁴² yedi üyesi olan Muhasebe Kalemi'nin, kadrosu 1889 yılında, 10'a,¹⁴³ Hukuk Dairesi Kalemi'nin kadrosu ise 1889 yılında üçten dörde¹⁴⁴ yükseltilmiştir.

Şekil 2: Merkezi İdarenin Şematik Görünümü

Tablo 3: İdare Meclisi'ne Seçilen Üyeler¹⁴⁵

Ömer El Hatib Efendi (Müderris)	Şeyh Kenan El Zahir
Şedid Akil Efendi	Faris El Huri Efendi
Ferhat Bin Nasıf	Mülhem Bin Talhuk
Sa'id Bin Ebu Elvan	Hasan Bin Şakir
İbrahim Bin Esved	Abdullah Hayek Efendi

¹⁴²CLS, 1306, s. 34, 1307, s. 38.

¹⁴³CLS, 1307, s. 36.

¹⁴⁴CLS, 1304, 1307, 40.

¹⁴⁵1887 yılında merkezi idarenin kadrosunda herhangi bir değişiklik görülmezken, 1888'de Mülhem Bin Talhuk'un yerine Hasan Bin Hamade, 1889'da Hasan Bin Şakir'in yerine Hasan İzzeddin, 1890'da Abdullah Hayek Efendi'nin yerine İlyas El Maliki Efendi, 1891 yılında ise, Ferhat Bin Nasıf'ın yerine Selim Bin Nasıf, Kazım Ömer Efendi'nin yerine de El Seyyid Ali El Haseyni Efendi seçilmiştir. CLS, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309.

İbrahim Müslim Efendi	Kazım Ömer Efendi
-----------------------	-------------------

Tablo 4: Meclise Bağlı Daireler ve Memurları

Divân-ı İstinâf Heyeti

İsimleri	Görevi
Mir Necib Şihab	Hukuk Dairesi Reisi
Kasım Bin Amade ¹⁴⁶	Ceza Dairesi Reisi
Şeyh Yusuf Hatib Efendi	Aza
Cerces Sefa Efendi	Aza
Şeyh Sa'id Hamedan Efendi	Aza
Naum Berakat Efendi	Aza
Esad Ma'lûf Efendi	Aza
El Seyyid Ali El Hüseyini Efendi ¹⁴⁷	Aza
Yusuf Ahcar Efendi ¹⁴⁸	Aza
Merkez Telgraf İdaresi Heyeti	
Vanis Efendi	Müdür
Reşid Efendi	Muhabere Memuru
Cavid Efendi ¹⁴⁹	Muhabere Memuru
Nâfia Heyeti	
Yusuf Efendi ¹⁵⁰	Başmühendis
Berber Ağa Semaha ¹⁵¹	Kondaktör Muavini

¹⁴⁶1888 yılından itibaren görevinde olmadığı anlaşılmaktadır. *CLS*, 1306, 1307, 1308, 1309.

¹⁴⁷1891'de yerine Ali Rıza Efendi seçilmiştir. *CLS*, 1309, 45.

¹⁴⁸1888 yılında, Emin Şekür Efendi'nin adı geçmektedir. *CLS*, 1306, s. 35.

¹⁴⁹1889'da, Cavid Efendi'nin yerini Selim Efendi, 1891'de de Selim Efendi'nin yerini Habib Efendi almıştır. *CLS*, 1307, s. 41, 1309, s. 47.

¹⁵⁰1888'de Yusuf Efendi görülmezken, onun yerinde Anton Keykano başmühendis olarak görev yapmaktadır. *CLS*, 1306, s. 36.

¹⁵¹Berber Ağa Semaha 1888'e kadar görev yapmıştır. 1888 yılında kondaktörlük görevi boş kalmış, 1889'da bu görevi Yusuf Nihan Efendi üstlenmiştir. *CLS*, 1306, s. 36, 1307, s. 41.

Tablo 5: Meclise Bağlı Kalemler ve Memurlar

Kalemler Müdürü			
Kirikor Kopelyan Efendi			
Tahrirât-ı Türkçe Kalemi		Tahrirât-ı Arabiyye Kalemi	
İsimleri	Görevleri	İsimleri	Görevleri
Nasıf Reis Efendi	Müdür	Şeyh Halil Huri	Müdür
İbrahim Edib Efendi	1. Yardımcı	Mülhem Mua'veşi	Muavin
Yusuf Haddâd Efendi	2. Yardımcı	Mes'ud Bin Mes'ud	Muavin
Şeyh Esed Hubeş	3. Yardımcı	İskender Müsk Efendi	Mübeyyiz
Cemil Bin Nakad	Mübeyyiz	Mir Fuad Şihab	Mübeyyiz
Tahrirât-ı Ecnebiye Kalemi		Evrak Kalemi	
Fransuva Diyyab Efendi	Müdür	İskender Şihab Efendi	Müdür
İskender Bin Tevini	Başmütercim	Abdullah Salih Efendi	Arapça Kayıt Mm.
Mir Malik Şihab	Yardımcı, 2. Tercüman	Reşid Saib Efendi ¹⁵²	Kayıt Mm.
Davud Bertran Efendi	Mümeyyiz	Davud Diyyab Efendi	Türkçe Kayıt ve Posta Mm.
Mahmud Takieddin Efendi	Mümeyyiz	Tanyus Ebu Semah	Kayıt Mm.
Yusuf Avvâd Efendi ¹⁵³	Mülâzim	Yusuf Hazari Efendi	Cebel'in Beyrut'taki Posta Mm.
Meclis-i İdare Kalemi ¹⁵⁴		Muhasebe Kalemi ¹⁵⁵	

¹⁵²1888'de Reşid Efendi'nin yerine İbrahim Abid Efendi getirilmiş ve 1889 yılında Es'ad Sa'ib Efendi'nin tayini ile kadro yediye çıkarılmıştır. *CLS*, 1306, s. 34, 1307, s. 38.

¹⁵³1888 yılından itibaren ismi kaydedilmemiştir. *CLS*, 1306, s. 34.

¹⁵⁴Meclis-i İdare Kalemi, 1889 yılında, Mir Mütazir Şihab'ın tayini ile kadro sayısı 4'e çıkmıştır. *CLS*, 1307, s. 38.

Abdullah El Şedyak Efendi	Başkâtip	Hüseyin Haşmet Efendi	Muhasebeci
Ali Tali' Efendi ¹⁵⁶	Yardımcı	Şakir Şavel Efendi	1.Yardımcı
Şeyh Cerces Nefa' ¹⁵⁷	Yardımcı	Nasıf Beryari Efendi	2.Yardımcı
-	-	Yusuf A'zir Efendi	Yardımcı
-	-	Yusuf Saib Efendi	Yardımcı
-	-	İbrahim Ayyid Efendi ¹⁵⁸	Kayıt Mm.
-	-	İskender Baz Efendi	Sandık Emmini
Hukuk Dairesi Kalemi		Ceza Dairesi Kalemi	
Tamer Millât Efendi	Başkâtip	Yusuf Ebu Fazıl Efendi	Başkâtip
Emin Şakir Efendi ¹⁵⁹	Zabıt Kâtibi	Yusuf Hamuza Efendi	Zabıt Kâtibi
Selim Sabit Efendi	Kâtip	Abdullah Bestani Efendi	Kâtip
-	-	Mukaddim İsmail Mezher ¹⁶⁰	Kâtip
-	-	İskender Huri Efendi ¹⁶¹	Kâtip

Kaynak: *CLS* 1304. (Mm.= Memur).

¹⁵⁵Muhasebe Kalemi'nin, 1889 yılında, Sandık Emmini Ömer Şem'un, Sandık Kâtibi Davud Tühül ve Mukayyit El Şeyh Mülhem Hemdan Efendilerin tayini ile kadro sayısı 10'u bulmuştur. *CLS*, 1307, s. 36.

¹⁵⁶1890'da Muhammed Bin Canbolat, Ali Efendi'nin yerine atanmıştır. *CLS*, 1308, s. 44.

¹⁵⁷1891 yılında Necm El Esved Efendi, Cerces'in yerini almıştır. *CLS*, 1309, s. 44.

¹⁵⁸1888'de Davud Şavel Efendi, İbrahim Efendi'nin yerine tayin edilmiştir. *CLS*, 1306, s. 36.

¹⁵⁹1889'da Emin Efendi'nin yerine Şeyh El Hamid Talhuk görev almıştır. 1889 yılına kadar 3 üyesi olan kalemin, bu yıldan itibaren İlyas Berkât Efendi'nin tayini ile kadro sayısı 4'e çıkmıştır. *CLS*, 1304, 1307, 40.

¹⁶⁰1889'da M. İsmail Mezher'in yerine Muhammed İzzeddin atanmıştır. *CLS*, 1307, 40.

¹⁶¹1891 yılında Tamer Hatem Efendi ismi geçmektedir. *CLS*, 1309, 46.

3.2: 1886 Yılı Taşra İdaresi

Cebel-i Lübnan Nizamnamesinde, mutasarrıfın ve merkezi meclisin görevleri ile Cebel'in idari taksimi hakkında maddelere yer verilmişken, kaza idaresinin ve idarecilerinin sorumluluk alanına vurgu yapılmamıştır. Dolayısıyla, mutasarrıflığın ilk yıllarındaki taşra meclislerini, taşra idari birimlerini, bu birimlerin mesuliyet ve icraatlarını aydınlatmak şimdilik oldukça zordur. Ancak 1886 yılı ve sonrasında hazırlanan yıllık salnameler, Cebel taşrası ile ilgili bir kısım bilgileri ihtiva etmektedir.

Nizamnamenin üç ve dördüncü maddeleri gereği Cebel-i Lübnan; Şuf, Cizzin, Metn, Zahle, Kesrovan, Betrun ve Küre olmak üzere, yedi kazaya bölünmüş, bu kazaların idaresi, nüfus veya malvarlığı bakımından zengin cemaatlerden seçilen ve mutasarrıf tarafından atanan müdürlere bırakılmıştır. Kazalar ise nahiyelere ayrılmış ve buralar, mutasarrıfın onayına muhtaç olmak kaydıyla, kaza idaresinin atadığı memurlar tarafından yönetilmiştir. Her köye, aynı köyün ahalisi tarafından belirlenen ve mutasarrıfın onayıyla birer şeyh tayin edilmiştir.¹⁶²

Kaza kaymakamlarına bağlı; malmüdürü, malmüdürü muavini, tahrirât kâtibi, telgraf başmemuru ve emlak müdürü nazırı gibi müdüriyetlikler kurularak, kazanın dâhili işlerinin görülmesi sağlanmıştır. Her ne kadar *CLS*'lerinde açıkça belirtilmemiş ise de, müdüriyet makamlarının işlevlerinden hareketle müdürlerin; mali, haberleşme ve emlak işleri, idare, yazışma, satış, kira ve takas gibi farklı alanlarda görev icra ettikleri tahmin edilebilir. *CLS*'lerine göre Cebel'de; sekiz kaymakam, sekiz malmüdürü, iki malmüdürü yardımcısı, sekiz tahrirât kâtibi, beş telgraf başmemuru, iki emlak müdürü nazırı ile birlikte nahiyelerde görevli 42 nahiyemüdürü görev yapmaktadır. Aynı şekilde, Cebel-i Lübnan yedi kazanın haricinde; 42 nahiyem, dört kasaba, 969 köy, 47,733 hane, bir mezra ve 33 belediye ile birlikte toplamda 48,782 adet alt birime ayrılmıştır. Bunlardan, 12 nahiyem, iki kasaba, 213 köy, 10,739 hane Şuf'a, altı nahiyem, 185 köy, 10,393 hane Metn'e, sekiz nahiyem, 263 köy, 10,010 hane ve bir mezra Kesrovan'a, sekiz nahiyem, 150 köy, 7807 hane Betrun'a, üç nahiyem, bir kasaba, 106 köy, 2990 hane Cizzin'e, bir kasaba, iki köy, 2000 hane Zahle'ye, dört nahiyem, 150 köy, 2801 hane Küre'ye ve bir nahiyem, dört köy, 993 hane de Deyr'ül-Kamer kasabasına bağlı bulunmaktadır. Ancak dört kasabadan biri olan Deyr'ül-Kamer diğer kasabalardan özelliği bakımından

¹⁶²*CLS*, 1304, Nizamname, Md. 3.4.

ayrılmaktadır. Mutasarrıflık sisteminin teşekkülünden bir müddet sonra, merkeze yakın ve nüfusunun fazla olması nedeniyle, yine bir müdürün yönetimi altında kalmak şartıyla merkeze bağlanmış ve Deyr'ül-Kamer'e, bidâyet mahkemesi ve zabıta heyeti gibi daireler kurularak, diğer kasabalardan farklı bir statü verilmiştir.¹⁶³ Birçok arşiv vesikasında görüldüğü üzere, yedi kaza ile birlikte değerlendirilen tek kasabadır. Fakat vesikalarda, kaza diye ifade edilmemiş, kasaba adı altında kaleme alınmıştır.¹⁶⁴

Tablo 6: Şuf Kazası İdari Kadrosu

Kaymakamı	Malmüdüğü	Malmüdüğü Muavini	Tahrirat Kâtibi	Telgraf Başmemuru
Canbolatzade Nesib Bey	Şeyh Mülhem Talhuk ¹⁶⁵	Anton Efendi	Muhammed Hızır Efendi	Es'ad Abud Efendi

Tablo 7: Şuf Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları

Nahiyeler	Nahiye Müdürleri	Köy Sayısı	Hane Sayısı	Köy- Hane Yekûnü
Şuffin	Canbolatzade Necib Bey	22	2850	2872
Batı Aksiye	Mir Hemud Reslân ¹⁶⁶	10	1450	1460
İklim-i El Hurub	Ali Ebu Hazal Efendi	62	2920	2982
Yukarı Urkub	Yusuf El A'bd ¹⁶⁷	9	420	429
Güney	Mülhem Amad Bey ¹⁶⁸	11	950	961

¹⁶³CLS, 1304; BOA, Y.EE, nr. 105. 1, lef 2, vr. 2; (*Defter A*).

¹⁶⁴BOA, Y. MTV, nr. 16.29, lef 1, (23 Muharrem 1302); BOA, Y.MTV, nr. 18.123, lef 2, (21 Zilhicce 1302); BOA, Y. MTV, nr. 20.108, lef 2, (29 Receb 1303); BOA, Y.PRK. UM, nr. 11.54, lef 2, (22 Cemaziyelahir 1305); BOA, Y.PRK. UM, nr. 24. 100, lef 1, (5 Zilkade 1309); vd... (Bu çalışmada da Deyr'ül-Kamer kasabası, kazalarla birlikte değerlendirilecektir).

¹⁶⁵1888 yılında, Mülhem'in yerine Şeyh Necib Talhuk'un, 1891'de de Necib'in yerine Şeyh Mustafa Amad'ın tayini yapılmıştır. CLS, 1306, 1309, s. 52.

¹⁶⁶1888'de Mir Şekib Erreslân, 1890'da Mir Mecid Erreslân ve 1891'de de Mir Emin Erreslân müdür olarak atanmıştır. CLS, 1306, s. 42, 1308, s. 53, 1309, s. 53.

¹⁶⁷1888'de Şeyh Faris El A'bd, 1890'da da Şeyh Abdülhamid El A'bd tayin edilmiştir. CLS, 1306, s. 44, 1308, s. 57.

¹⁶⁸1888 yılında Muhammed Bin Genc Amad, 1889'da Mir Sa'id Selim Şihab göreve getirilmiştir. CLS, 1306, s. 44, 1307, s. 50.

Urkub				
Kuzey Urkub	Mir Sa'id Mülhem Şihab	15	530	545
Garb-i İ'lâ Şimali	Emin Efendi	17	1000	1017
Garb-i İ'lâ Cenubi	Şeyh Muhammed Talhuk ¹⁶⁹	9	950	959
Güney Cerd	Habib Sa'd Bey ¹⁷⁰	22	1058	1080
Kuzey Cerd	Nasreddin Bin Abdülmelik Bey ¹⁷¹	11	181	192
Münasif	Mülhem Nakıd Bey	20	840	860
Şehâr	Mir Osman Şihab ¹⁷²	14	1200	1214
Yekûn	12	222	14,349	14,571+12

Kaynak: CLS 1304; Şuf kazasının, kaymakamlık merkezine bağlı Ba'kalın ve Garb-i Aksiye nahiyesine bağlı Şuvifât adında iki kasabası bulunmaktadır.

Tablo 8: Metn Kazası İdari Kadrosu

Kaymakamı	Malmüdürü	Tahrirat Kâtibi	Telgraf Başmemuru
Şeyh Reşid El Hazan ¹⁷³	Şeyh Musa Baybel ¹⁷⁴	Ğalib Ebu Ken'an Efendi ¹⁷⁵	Aziz Efendi

Tablo 9: Metn Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları

Nahiyeler	Nahiye Müdürleri	Köy Sayısı	Hane Sayısı	Köy- Hane Yekûnü
Yukarı Metn	Mir Halil Mustafa	48	2538	2586

¹⁶⁹1888'de Şeyh Hemid Talhuk görev almıştır. CLS, 1306, s. 44.

¹⁷⁰1891 yılında, Fuad Bin Sa'id atanmıştır. CLS, 1309, s. 58.

¹⁷¹1890'da El Şeyh Selim Abdülmelik'in ismi geçmektedir. CLS, 1308, s. 58.

¹⁷²1889'da Mir Sa'id Mülhem Şihab, 1890'da da Mir Faris Şihab müdürlük yapmıştır. Bkz. CLS, 1307, s. 52, 1308, s. 59.

¹⁷³1891'de kaymakamlık koltuğunda Mir Yusuf İsmail'in olduğu görülmektedir. CLS, 1309, s. 60.

¹⁷⁴1889 yılında Cerces Asaf Efendi tayin edilmiş ancak 1891'de Şeyh Musa Baybel tekrardan görevi devralmıştır. CLS, 1307, s. 54, 1309, s. 60.

¹⁷⁵1891'de Halil El Eşkâr Efendi atanmıştır. CLS, 1309, s. 60.

Besknita	Mir Nasır Yusuf Murad ¹⁷⁶	10	640	650
Kat'a	Mir Kablan Murad	38	2378	2416
Şuyir	Necim El Esved Efendi ¹⁷⁷	5	810	815
Sahil	Mir Halil Sa'd Şihab	28	1625	1653
Kuzey Metn	Kaymakamlığa Bağlı	55	2402	2,457
Yekûn	6	184	10,393	10,577+6

Kaynak: CLS 1304.

Tablo 10: Kesrovan Kazası İdari Kadrosu

Kaymakam	Malmüdürü	Tahrirat Kâtibi	Telgraf Başmemuru
Mir Yusuf İsmail ¹⁷⁸	Selim El Fahuri Efendi ¹⁷⁹	Şeyh Mecid Dehdah ¹⁸⁰	Yusuf Sosa Efendi

Tablo 11: Kesrovan Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları

Nahiyeler	Nahiye Müdürleri	Köy Sayısı	Hane Sayısı	Köy-Hane Yekûnü
Cibil İskelesi	Mir Münkid Şihab	77	2200	2277
Menitra	Şeyh Es'ad Hasan	34	800	834
Yukarı Cibil	Reşid Bin El Huri	24	1200	1224
Gesta	Şeyh Yusuf El Bitar ¹⁸¹	19	652	671
Zok	Talib Bin Habeş	10	962	972
Curud-i Kesrovan	Şeyh Reşid Salih El Hazan	10	899	909
Fütûh	Şeyh Esed Dehdah	50	1500	1550

¹⁷⁶1888'den itibaren yaklaşık dört yıl kadar Mir Amir Turudi Ebu El Lami' görev yapmıştır. 1891 yılında ise tekrardan Mir Nasır Yusuf Murad'ın ismine rastlanmaktadır. CLS, 1306, s. 51, 1309, s. 63.

¹⁷⁷1891 yılında, Tanyus Gasn ismi geçmektedir. CLS, 1309, s. 64.

¹⁷⁸1891 yılında, Şeyh Reşid El Hazan kaymakamlık görevine getirilmiştir. CLS, 1309, s. 66.

¹⁷⁹1889 yılında, Şeyh Yusuf Baybel tayin edilmiş olsa da, 1891 yılında, Selim El Fahuri tekrardan görevi devralmıştır. CLS, 1307, s. 62, 1309, s. 66.

¹⁸⁰1888'de Halil El Eşğar Efendi, 1891 yılında da Ğalib Ebu Ken'an tayin edilmiştir. CLS, 1306, s. 54, 1309, s. 66.

¹⁸¹1890 yılında, Şeyh Ebu Ekim El Bitar'ın görev yaptığı kayıtlıdır. CLS, 1308, s. 70.

Cünya	Şeyh Heykel El Hazan	8	936	944
Yekûn	8	232	9,149	9,381+8

Kaynak: CLS 1304; **Not:** Şimtar köyü diğerlerinden ayrı tutularak, Şeyh Hüseyin Hamade isimli kişinin burada memur olduğuna dair not düşülmüştür. Curud-i Kesrovan nahiyesine bağlı Keferdiyan adında bir de mezrası bulunmaktadır.

Tablo 12: Betrun Kazası İdari Kadrosu

Kaymakamı	Malmüdürü	Tahrirat Kâtibi	Emlak Müdürü Nazırı	Telgraf Başmemuru
Es'ad Bin Kerem	Cerci Asâf Efendi	İbrahim El Huri Efendi ¹⁸²	Nasıf Terbiya Efendi	Muhammed Efendi

Tablo 13: Betrun Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları

Nahiyeler	Nahiye Müdürleri	Köy Sayısı	Hane Sayısı	Köy-Hane Yekûnü
Hesrun	Abdullah Bin Mes'ud ¹⁸³	7	490	497
Betrun İskelesi	Şeyh Ken'an El Bitâr	43	1743	1,786
Kanat	Şeyh Abbas Ebu Sa'ib	17	534	551
Ahden	Mir Mes'ud Şihab	22	2098	2,120
Beşriye	Raci Bin El Huri ¹⁸⁴	10	1186	1,196
Zaviye	Şeyh Mihail El Zahir	24	748	772
Tenurin	Anton Bin Terbiya ¹⁸⁵	26	508	534
Hermel	Muhammed Sa'id Bin Hamade ¹⁸⁶	1	500	501

¹⁸²1888'de İbrahim Efendi'nin ismi kayıt edilmemiştir. Bir yıl kadar boş kaldığı anlaşılan tahrirat kâtipliği memurluğuna, 1889'da Selim Fahuri Efendi, 1891 yılında da Cerces Asâf Efendi atanmıştır. CLS, 1306, s. 61, 1307, s. 69, 1309, s. 73.

¹⁸³1890'da, Şeyh Yusuf Avad tayin edilmiştir. CLS, s.74.

¹⁸⁴1890'da, Raci Bin Hana Zahir atanmıştır. CLS, s. 76

¹⁸⁵1888 yılında ismi kayıtlı değildir. Ancak bir yıl sonraki kayıtlarda tekrardan Anton Efendi'nin adına rastlanmaktadır. CLS, 1306 s. 66, 1307, s. 74.

¹⁸⁶1891'de Mukaddim Selim Mülhem'in görev yaptığı görülmektedir. CLS, 1309, s. 78.

Yekûn	8	150	7,807	7,957+8
--------------	----------	------------	--------------	----------------

Kaynak: *CLS* 1304.

Tablo 14: Cizzin Kazası İdari Kadrosu

Kaymakamı	Malmüdürü	Tahrirat Kâtibi
Mir Sa'id Şihab	Selim Huri Efendi ¹⁸⁷	Selim Mua'veş Efendi

Tablo 15: Cizzin Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları

Nahiyeler	Nahiye Müdürleri	Köy Sayısı	Hane Sayısı	Köy-Hane Yekûnü
İklim-i El Tüffah	Selim Şa'ib Efendi ¹⁸⁸	34	683	717
Cebel-i El Reyhan	Mukaddim Selim Muhammed ¹⁸⁹	12	371	383
İklim-i Cizzin	Kaymakamlığa Bağlı	42	1936	1978
Yekûn	3	88	2990	3,078+3

Kaynak: *CLS* 1304; Kaymakamlık merkezinden yönetilen Cizzin adında bir kasabası ve bu kasabaya bağlı 61 adet köyü daha bulunmaktadır.

Tablo 16: Zahle Kazası İdari Kadrosu

Kaymakamı	Malmüdürü	Tahrirat Kâtibi	Telgraf Başmemuru
İskender Haddad Efendi ¹⁹⁰	Halil El Beridi? ¹⁹¹	Selim Maksud Efendi	Rif'at Efendi

Kaynak: *CLS* 1304; Zahle Kazasına ait nahiye kayıtlarına rastlanmamıştır. Sadece 2 köy ve 2000 hanenin bağlı olduğu Nefs-i Zahle isimli bir kasabası mevcuttur.

Tablo 17: Küre Kazası İdari Kadrosu

Kaymakamı	Malmüdürü	Tahrirat Kâtibi	Emlak Nazırı Müdürü
İskender Huri	Es'ad El Hayek	Mülhem El Eşker	İbrahim Malik

¹⁸⁷1891 yılında, Kayzer Trablusi Efendi'nin adı geçmektedir. *CLS*, s. 79.

¹⁸⁸İbrahim Müşaka Efendi, 1890 yılında tayin edilmiştir. *CLS*, 1308, s. 81

¹⁸⁹1890'da Sa'id Ebu Mülhem Efendi'nin görev yaptığı anlaşılmaktadır. *CLS*, 1308, s. 81.

¹⁹⁰1891 yılında, Şeyh Habib Lütfullah Efendi kaymakamlık görevine getirilmiştir. *CLS*, 1309, s. 82.

¹⁹¹1890'da Malmüdürü görevini Şahin Azer Efendi'nin yürüttüğü yönünde kayıt mevcuttur. *CLS*, 1308, s. 82.

Bey ¹⁹²	Efendi ¹⁹³		Efendi
--------------------	-----------------------	--	--------

Tablo 18: Küre Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları

Nahiyeler	Nahiye Müdürleri	Köy Sayısı	Hane Sayısı	Köy-Hane Yekünü
Herî İsklesi	Kaymakamlığa Bağlı	10	868	878
Kuzey Küre	Mir Ali Hasan ¹⁹⁴	12	966	978
Küre-i Vesti	Şeyh Raci El Âzar	16	551	567
Kuyti'	Cerces El Âzar	12	416	428
Yekûn	4	50	2801	2851+4

Tablo 19: Deyr'ül-Kamer Kasabası İdari Kadrosu

Müdürü	Malmüdürü	Tahrirat Kâtibi
Konstantin Bin El Hazan	Süleyman A'bd Efendi ¹⁹⁵	Abdullah Efram Efendi

Tablo 20: Deyr'ül-Kamer Kazasına Ait Nahiyeler ve Nahiyelere Bağlı Köy-Hane Sayıları

Nahiyeler	Nahiye Müdürleri	Köy Sayısı	Hane Sayısı	Köy-Hane Yekünü
Deyr'ül-Kamer Nahiyesi	?	4	993	997
Yekûn	?	4	993	997

Kaynak: CLS 1304; **Not:** CLS'lerinde isimleri geçen köy sayıları ile CLS'lerinin son sayfasında verilen toplam rakamların bazılarında ciddi çelişkiler bulunmaktadır. Yukarıdaki rakamlara, isimleri verilen köylerin sayımı yapılarak ulaşılmıştır. Tablolara, merkeze ve merkez kasabalarına bağlı olan köyler dâhil edilmemiştir.

¹⁹²1890 yılında, Emin Şedid Efendi kaymakam olmuştur. CLS, 1308, s. 83.

¹⁹³1890'da Yakup A'bd Efendi, 1891'de de Cerces Tamer Efendi görev yapmaktadır. CLS, 1308, s. 83, 1309, s. 83.

¹⁹⁴1888 yılında Küre-i Şimaliye nahiyesi müdürü değişmiş, Mir Ali Hasan'ın yerine Avaza El Eyyubi tayin edilmiştir. CLS, 1306, s. 72.

¹⁹⁵1888'de Süleyman Sabit Efendi, 1891'de de Yusuf Sabit Efendi atanmıştır. CLS, 1306, s. 73, 1309, s. 85.

3.3: Belediye Daireleri

“*Menâfi’-i müştereke ve ihtiyacât-ı mütekâbile ilcasıyla bir beldede temekkün eden ahâlinin, beldelerine ve dolayısıyla kendilerine âid husûsâtı; hükümetin kânunla tayin ve irâe etmiş olduğu hudûd ve selâhiyet dairesinde ve bil-ictimâ’ intihâb ettikleri vekilleri vâsıtasıyla ru’yet ve ifâ etmelerine “Belediye” denir*”.¹⁹⁶

XIX. yüzyılda, Osmanlı’nın geleneksel şehir yönetimi ve belediye hizmetlerinin aksamaya başlaması, devletin dış dünya ile artan ilişkilerine ve ülkenin değişmekte olan ekonomik, sosyal ve idari yapısına uygun modern kurumların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Hatırlanacağı gibi, klasik dönemde Osmanlı şehirlerinde bulunan kadıların adli görevlerinin yanında, belediye hizmetleri de sorumluluk alanında idi. Kadı, bu hizmetleri halka ve esnafa gördürür, onların sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini denetlerdi. 1826 yılına kadar kudretlerini koruyan kadılar, bu tarihten itibaren yaptırım güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. 1836’da kurulan evkaf nazırlığı ile vakıf hizmetleri ellerinden gitmiş ve yine birçok önemli görevi de İhtisab nazırlığına devredilmiştir. Ancak alt yapısı yeterince hazırlanmadan kurulan nazırlık, zaman içerisinde kanunsuzluğun ve usulsüzlüğün yaşandığı bir despotik yapıya dönüşmüş, Osmanlı şehir hayatında düzenin tekrardan sağlanması, çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte kurumların teşekkülü artık kaçınılmaz olmuştur. Bu amaç doğrultusunda, şehirlere hizmet etmek ve buldukları yerin ıslahı için Tanzimat sonrası modern anlamda belediyeler vücuda getirilmiş, başta Mustafa Reşid Paşa olmak üzere, Osmanlı aydın kesimin çalışmaları neticesinde yeni belediye örgütleri kurulmuştur.¹⁹⁷

Aynı doğrultuda, Cebel-i Lübnan’da da belediye örgütlerinin teşkil edildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerinde kurulan belediye daireleri ile Cebel-i Lübnan belediye daireleri arasında yönetim şeması olarak benzerlik bulunmaktadır. Ancak şimdiki mevcut dokümanlar, Cebel belediyelerinin diğer organları hakkında daha fazla bilgi edinilmesine olanak tanımamaktadır. Ancak temin edilebilen sınırlı sayıdaki bilgilerden hareketle bir kısım öngörülerde bulunulabilmektedir.

¹⁹⁶Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, C. 1, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, Yay., İstanbul, 1995, s. 1.

¹⁹⁷İlber Ortaylı, *Mahallî İdareleri*, s. 123-124-126-128-129-130.

CLS'lerine göre, Cebel-i Lübnan'da altı kaymakam, 27 nahiye müdürü ve 81 azanın idaresinde 33 ayrı belediye dairesinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu dairelerin, muhtemelen büyüklüğüne ve/veya bulunduğu yörenin cemaat çeşitliliğine göre, aza sayıları beş ile 13 arasında değişmektedir. Şöyle ki; bir dairede 13, sekiz dairede 12, iki dairede 11, beş dairede 10, beş dairede dokuz, altı dairede sekiz, bir dairede yedi, iki dairede altı ve üç dairede de beş aza görev yapmaktadır.¹⁹⁸

Belediyelerde çalışan, bazı reis ve azaların hem kaza ve nahiye idaresinde hem de belediye kadrosunda aynı anda hizmet verdiği gözlenmektedir. Yine, farklı belediyelerde eşzamanlı olarak, reis ve azalık görevini yürüten isimlere de rastlanmaktadır. Örneğin, Betrun İskelesi Belediyesi ile Duma Belediyesi'nin reisliğini yapan Şeyh Ken'an El Bitar aynı zamanda başka bir nahiyede de müdürdür. Dönemin ulaşım şartları göz önüne alındığında, birden fazla dairenin sorumluluğunu üstlenmenin kolay olmayacağı aşikârdır. Dolayısıyla, bu kişilerin, coğrafi olarak birbirine yakın olan kurumlarda çalıştıkları düşünülebilir. Diğer yandan, Cebel-i Lübnan'ın bozuk ekonomisiyle ilintili, personel tasarrufuna gidildiği de ileri sürülebilir. 1886 yılı temel alınarak hazırlanan aşağıdaki tabloda verilen belediye reislerinden bazıları, 1887-88-89-90 ve 91 yılları arasında, değişmiştir. Yıllara göre, yerlerine farklı kişiler atanmış veya seçilmiştir. Kaza, nahiye ve belediye kadrosunda herhangi bir sebepten dolayı yapılan değişikliklerde, Osmanlı tevcihat geleneği olan, babanın yerine oğlunu ya da yakın akrabasını atanma usulü, isimlere bakıldığında Cebel-i Lübnan'da da aynen uygulandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 21: 1886 Yılı Cebel-i Lübnan Belediye Daireleri ve Reisleri

Ba'kalın: B. D. Reisi: Canbolatzade Nesib Bey (K), Aza Sayısı 12.	Şehim: B. D. Reisi: Ali Efendi (N. M), Aza Sayısı 12.	Besknita: B.D. Reisi: Mir Nasır Murad (N.M), Aza Sayısı 12.
Şuvyer: B.D. Reisi: Tecim El Amud Efendi (N. M), Aza Sayısı 12.	Beyt-i Şebab: B.D. Reisi: Mir Kablan (N.M), Aza Sayısı 12.	Ras El Metn: B.D. Reisi: Mir Halil Mustafa (N. M), Aza Sayısı 12.
Nur-u Miya: B.D. Reisi: Şeyh Reşid El	Zahle: B.D. Reisi: İskender Haddad	Salimâ: B.D. Reisi: Mir Halil Mustafa

¹⁹⁸*CLS*, 1304.

Hazan (K), Aza Sayısı 12.	Efendi (K), Aza Sayısı 12.	(N.M), Aza Sayısı 13.
Cemdun: B.D. Reisi: Habib Bin Sa'd (N.M), Aza Sayısı 11.	Gazyer: B.D. Reisi: Mir Yusuf İsmail (K), Aza Sayısı 11.	Ma'lka El Damur: B.D. Reisi: Mir Osman Şihab (N.M), Aza Sayısı 7.
Ayn Dara: B.D. Reisi: Mir Sa'id Mülhem (N.M), Aza Sayısı 10.	Bermana: B.D. Reisi: Şeyh Reşid El Hazan (K), Aza Sayısı 10.	Hamana: B.D. Reisi: Mir Halil Mustafa (N.M), Aza Sayısı 10.
Ba'bedad: B.D. Reisi: MirHalil Sa'id Şihab (N.M), Aza Sayısı 10.	Beşriye: B.D. Reisi: Racı Bey (N.M), Aza Sayısı 10.	Cûn: B.D. Reisi: Ali Efendi (N.M), Aza Sayısı 9.
Cizzin: B.D. Reisi: Mir Sa'id Şihab (K), Aza Sayısı 9.	Deyr'ül-Kamer: B.D. Reisi: Konstantin Bin El Hazan(N.M),Aza Sayısı 9.	Betrun İskelesi: B.D. Reisi: Şeyh Ken'an El Bitar (N.M), Aza Sayısı 9.
Duma: B.D. Reisi: Şeyh Ken'an El Bitar (N.M), Aza Sayısı 9.	Âliye: B.D. Reisi: Şeyh Muhammed Talhuk (N.M), Aza Sayısı 8.	Ayn Zahle: B.D. Reisi: Yusuf Bin El Abid (N.M), Aza Sayısı 8.
Şeyah-u Herik: B.D. Reisi: Mir Halil Sa'id Şihab (N.M), Aza Sayısı 8.	Cünya: B.D. Reisi: Şeyh Heykel Hazan (N.M), Aza Sayısı 8.	Emin: B.D. Reisi: İskender Bin El Huri (K), Aza Sayısı 8.
Ahden: B.D. Reisi: Mir Mes'ud Şihab (N.M), Aza Sayısı 8.	Sevk El Şurub: B.D. Reisi: Emin Efendi (N.M), Aza Sayısı 5.	Taberca: B.D. Reisi: Şeyh Es'ad Hadah (N.M), Aza Sayısı 5.
Akiba: B.D. Reisi: Şeyh Esed Dehdah (N.M), Aza Sayısı 5.	Berca: B.D. Reisi: Ali Efendi (N.M), Aza Sayısı 6.	Cibil: B.D. Reisi: Mir Münkid Şihab (N.M), Aza Sayısı 6.

Kaynak: CLS, 1304. (K) = Kaymakam, (N.M) = Nahiye Müdürü, **B.D.** = Belediye Dairesi.

VI. BÖLÜM

CEBEL-İ LÜBNAN'IN SOSYAL DURUMU

4.1: Demografik Yapısı

Cebel-i Lübnan'ın demografisi; etnik, dini ve mezhep bakımından, çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Heterojen toplum yapısıyla, minyatür bir Ortadoğu görünümünü vermektedir. Suriye-Lübnan sınırları arasında yer alan ve 170 kilometre uzunluk ve 45 kilometre azami genişliği ile yaklaşık 7,650 kilometrekare gibi küçük bir coğrafyada; Marunî, Rum Ortodokslar, Dürziler, Rum Katolikler, Şiiler (Mütevali), Sünni İslam, Protestanlar, Ermeni ve Süryaniler yüzyıllarca birlikte yaşamıştır. Haliyle de; Cebel'in sosyolojik portresi, içerisinde yaşayan halkların dini, inancı ve mitleri ile yoğrulmuş, tam bir kültür mozağine dönüşmüştür. Ancak Cebel-i Lübnan, bu zengin mirası ile değil, daha çok bölgedeki güçlü ailelerin birbirleri arasında yaşadıkları kargaşa ve çatışmalarla anılır olmuştur. Toplum içerisindeki etnik/dini renklerin fazla ve halk arasındaki kırılmanın hassas temeller üzerine kurulu olması nedeniyle, Cebel'de birlik ve bütünlük sağlanamamıştır. Etnik ve mezhepsel parçalanmışlık ve nüfus sayım bilgilerinin yetersiz olması, Cebel'in demografik tahlilinin yapılmasında zorluklar çıkarmaktadır. Bu yüzden, Cebel halkını, Müslüman ve Hristiyanlar şeklinde iki ana guruba ayırarak, bu iki dine mensup mezheplerin bir çatı altında incelenmesi, bölge sosyolojisini daha anlaşılır kılacaktır. Burada; Dürzi, Sünni ve Şiiler (Mütevali) Müslüman, Marunîler, Rumlar, Ermeniler ve Süryaniler de Hristiyan cemaatler içerisinde değerlendirilecektir.

4.1.2: Hristiyan Cemaatler

4.1.2.1: Marunîler

Marunîlerin, Cebel-i Lübnan'a ne zaman ve nereden göç ettikleri ve oraya nasıl yerleştikleri ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmektedir. XVII. yüzyılın sonuna kadar, yazılı kilise tarihi ya da tarihlerini yazabilecek tarihçileri bulunmadığından, ilk dönemleri hakkındaki bilgiler yetersizdir. Haliyle de bu konu henüz tam olarak aydınlatılamamıştır. Marunî Kilisesi rahiplerinden, Marun/Maron isimli bir Hristiyan dini önderinin görüşlerini kabul ederek, onun etrafında toplanan topluluğa Marunî dendiğine dair görüş yaygındır. Ancak biri IV. yüzyılın sonu ile V. yüzyılın başlarında Halep yakınlarında Cebel Koros'da, diğeri de VII. yüzyılda Hama'da

olmak üzere, aynı ismi taşıyan iki farklı kişinin yaşamış olması, onların etnik yapıları ve dini inançları ile ilgili bir kısım karışıklıkları ortaya çıkarmıştır. Marunîler, kuruluş tarihlerini Cebel Koros'ta yaşayan rahip Marun'a dayandırmakta ve Roma Kilisesi'ne bağlı olduklarını ileri sürmektedirler. Roma Kilisesi ile Marunîler arasındaki ilişkinin temeli XV. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Roma Katolik Kilisesi, Doğu'da yaşayan Hristiyanları hegemonya altına alma, Doğu ve Batı Hristiyanlarının dini ritüelleri arasındaki farklılıkları ortadan kaldırma politikası gereği, doğuya Hristiyan misyonerlerini göndermiştir. Bu yüzyılda Memlükler idaresinde olan Cebel-i Lübnan Marunîleri, çoğunlukla Fransisken Tarikatı'nın telkinleri altında kalmışlardır. Roma'nın, Marunîler üzerinde nüfuz kurmasında Fransiskenlerin, önemli katkıları olmuştur. İlerleyen yıllarda da Batı, bölgedeki Marunî dini lideri ile faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.¹⁹⁹

4.1.2.2: Rum Ortodokslar

Osmanlı tebaası içerisinde ayrıcalıklı bir toplum olan Rum Ortodokslarının kökenleri, Bizans ve Roma'nın ikiye bölünmesinden sonra, Hristiyanlar arasında ortaya çıkan mezhepsel ayrışmalara kadar gitmektedir. Rum Ortodoksları, Doğu Ortodoks Kilisesi'nin temel kuramlarını kabul ederek, Bizans'ın ayin usullerine bağlı kalmışlardır. Lübnan, Suriye ve Filistin'de yaşayan Ortodokslar, meskûn buldukları bölgelerde, hiçbir zaman demografik üstünlüğü elde edememiş olsalar da; özellikle, XIX. yüzyılda bölgede değişmeye başlayan, siyasi ve sosyal durumun etkisiyle, yeni bir ticari sınıfı meydana getirmeye muktedir olmuşlardır. Rusya'nın desteğini de arkalarına alarak, Lübnan'da kentleşmiş ve iyi eğitilmiş bir topluluk haline gelmişlerdir.²⁰⁰

4.1.2.3: Rum Katolikler

Rum Katolikleri, Katolik ve Ortodoks kiliselerinin oluşturulduğu dönemde, "Kalkedoncu Kiliseleri"ne (Kadıköy Kiliseleri) bağlı kalmışlardır. Melkit ismi ise imparator yanlısı anlamında kullanılmıştır. Bizans döneminde, İstanbul Fener Patrikliği'ne bağlı olan Antalya Patrikliği, Rum Katoliklerinin merkezi kiliseleri idi. Osmanlı Devleti, İstanbul'u idaresine kattıktan sonra Melkitler, İstanbul Fener

¹⁹⁹Yasin Atlıoğlu, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunileri Aziz Marun'dan İç Savaş'a Maruni Kimliği ve Çatışma*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2014, s. 98-94-95-109; Ramazan Işık, "Marunileri Memlükler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IX/1, s. 203-218.

²⁰⁰Atlıoğlu, a.g.e., s. 38-39.

Patrikliği'nin idari sistemine dâhil edilmişlerdir. Yoğun olarak Mısır, Suriye, Lübnan ve Filistin topraklarında ikamet eden Katolik Rumlar, kiliselerinde Arapça'yı ayin dili olarak kullanmışlardır.²⁰¹

4.1.2.4: Ermeniler ve Süryaniler

Kendilerini “*Haikklar*” olarak tanımlayan Ermeniler, M. Ö. 8. yüzyılda Trak göçleri ile Anadolu'ya gelmiş ve iki yüzyıl boyunca Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşamışlardır. Urartu Devleti'nin siyasi varlığı ortadan kalktıktan sonra, M.Ö. 6. yüzyılın başlarında, Perslere vergi vermek mukabilinde Van Gölü ve çevresine iskân edilmişlerdir. Ermeni kelimesi de ilk defa bu yüzyılda Pers Kralı Darius'un kitabelerinde (M.Ö. 518 Bahistan yazıtı) geçmektedir. Bu terim, Pers Kralı tarafından, Ermenilerin yaşadıkları bölgelere izafeten coğrafi isim olarak verilmiştir. Artaxias sülalesinden gelen Tigran'ın M.Ö. 95-56 yılları arasında, Tigranokerta şehrinde kurduğu bağımsız krallığın dışında; yaşadıkları topraklarda Ermeniler, tam olarak bağımsız bir ulus olmayı başaramamışlar, Perslerin yıkılmasından sonra, sırasıyla; İskender'in, Selevkosların, Romalıların, Bizanslıların hâkimiyeti altına girmişlerdir. Türklerin Anadolu'ya gelişiyle de önce Selçuklu ve nihayetinde de Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tanımışlardır. Himayesi altına girdikleri uluslar içerisinde en iyi muameleyi Türklerden gören Ermeniler, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Osmanlı Devleti'nin en üst kademelerinde görev yapmışlardır.²⁰²

Ermeniler, Aziz Gregorius'un çabaları ile yaklaşık 295-314 yılları arasında, topluca Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Lübnan Hristiyanlarının önemli bir kısmını oluşturan Ermeniler, 1461 yılında Osmanlı tebaası içerisinde, millet statüsü kazanan dini gruplardandır. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren Ermenilere yönelik Katolik misyonerlerinin faaliyetleri sonucunda, Suriye bölgesinde yaşayan Ermenilerden bir kısmı, 1742 tarihinde Katolik mezhebini kabul etmiştir. Akabinde de, Katolik Ermeni Kilisesi kurulmuş ve 1832 yılında Osmanlı yönetimi Katolik Ermenilerini millet olarak tanımıştır. Aynı şekilde, Protestan mezhebine mensup misyonerler de, Ermeniler üzerinde çeşitli alanlarda faaliyetler yürütmeye devam etmiştir. Böylece Lübnan Ermenileri Ortodoks, Katolik ve Protestan olmak üzere üç ayrı mezhebe

²⁰¹Canan Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Rum Melkit Katolik Patrikliği (1847-1918)”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 3, S.11, s. 9-38; Atlıoğlu, a.g.e., s. 40-41.

²⁰²Ekrem Memiş, “Ermenilerin Kökeni Ve Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VII, S. 1(Ermeni Özel Sayısı) / Haziran 2005, s. 1-11; Salim Cönce, “Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler İlkçağ ile Ortaçağ*, T.T.K., Ankara, 2014, s. 1-3.

bölünmüştür. Bu mezhepler içerisinde, Lübnan Ermenilerin çoğunluğunu Gregoryen-Ortodokslar teşkil etmektedir.²⁰³

Lübnan Hristiyanlarından bir diğeri de Süryaniler'dir. Süryanilerin etnik kökenleri hakkında tarihçiler farklı görüşleri ileri sürmektedirler. Süryani elitleri, daha çok ideolojik yaklaşım ile Süryani kökeninin Asurlular'dan geldiğini kabul ederler. Bu yeni ideolojik söyleme karşı oluşturulan kuram ise, daha çok dini yaklaşım ile Süryanilerin kökenini Aramilere dayandırmakta ve bu fikrin temellerini de Süryanilerin konuştukları dil üzerine kurmaktadır. Ancak üçüncü görüş, her iki kuramı da reddederek, daha genel tutumla, Süryanilerin kökenini, karışık Sami halklarına dayandırır. Görüşe göre; Asur ve Babil Devletleri yıkıldıktan sonra, Mezopotamya halkları arasında etkileşim hızlanmış ve Asur, Arami ve Kaldeli gibi milletlerin kaynaşmasından Süryani toplumu ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığın, Mezopotamya halkları arasında yayılmaya başladığı M.S. birinci yüzyılda, Süryaniler bu dini kabul etmişlerdir.²⁰⁴ Ortadoğu'da dağınık bir şekilde yaşayan Süryaniler, kendi içlerinde Katolik, Ortodoks ve Protestan gibi mezheplere bölünmüşlerdir.²⁰⁵

4.1.3: Müslüman Cemaatler

4.1.3.1: Sünni ve Şiiler (Şia)

Hz. Osman devrinde ortaya çıkan ve kendisinin de şehit edilmesiyle sonuçlanan fitne ve karışıklıklar, İslam tarihinin gidişatını değiştirmiştir. Hz. Ali'nin hilafeti zamanında 657 yılında vuku bulan Hakem Olayı ise, Müslümanlar arasındaki bölünmelerin ve sonraları daha karmaşık hal alacak olan mezhepsel parçalanmaların temelini oluşturmuştur.²⁰⁶

²⁰³Atlıoğlu, a.g.e., s. 41-42; Ermenilerin Hristiyan oldukları tarih hakkında bir kısım ihtilaflar bulunmaktadır. M.S. 280 ile 290 yılları arasında değişik yıllar ileri sürülmekle birlikte, M.S. 301 ve 314 yıllarına da vurgu yapanlar mevcuttur. Bkz., Turhan Kaçar, "Geç Antikçağ'da Ermeniler ve Hristiyanlaşmaları Üzerine Notlar", *Tarihte Türkler ve Ermeniler İlkçağ ile Ortaçağ*, T.T.K., Ankara, 2014, s. 127.

²⁰⁴Yakup Bilge, *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, Geyik Yay., İstanbul, 2001, s. 31-32- 33- 37-42- 45-46-47-48; Süryaniler hakkında daha geniş bilgi için bkz., Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi (I)*, Ayraç Yay., Ankara, 1996; Gökhan Sarı, "Geçmişten Günümüze Süryaniler ve Süryanilerin Türkiye'ye Etkileri: İdil Örneği", (Basılmamış Doktora Tezi), *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*, Ankara, 2011.

²⁰⁵B. Murat Öztemiz, *Yezidiler ve Süryaniler*, Ekin Yay., İstanbul, 1988, s. 35.

²⁰⁶Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, C.1, (Çev., Nejdet Gök), İletişim Yay., İstanbul, 2016, s. 100-102-119-124-125.

Sünniler (Ehl-i Sünnet) ve Şiiler (Şia) yaklaşık 16 İslam mezhebinden yalnızca ikisini oluşturmaktadır. Ehl-i Sünnet taraftarları, Hz. Peygamber ve ashabının ortaya koyduğu ve uyguladığı dini esasları ve onların yolunu takip ettiklerini savunurlar.²⁰⁷ Hanefî mezhebi; Irak, Suriye, Anadolu, Hindistan, Çin, Türkistan, Balkanlar, Kafkasya, Pakistan ve Afganistan Müslümanlarının çoğunluğu bu mezhebe tabidir. Ancak Mısır, Habeşistan, Trablus, Tunus ve Afrika'da da az çok Hanefî taraftarı bulunmaktadır.²⁰⁸

Şia, Arapça'da "şya" kökünden gelen ve taraftar, destekçi gibi anlamları barındıran bir kelimedir.²⁰⁹ Şiilik, yukarıda bahsedildiği gibi, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra, Müslümanlar arasındaki bölünmeler neticesinde, ortaya çıkan İslami mezheplerden biridir. Bu dönemde, Müslümanlar iki ayrı guruba bölünmüş, bir kısmı Hz. Osman'ı diğer kısmı ise Hz. Ali'yi desteklemiştir. Emevi sülalesinden gelen Hz. Osman'ın taraftarlarına Şia-i Osman, Hz. Ali yanlısı olanlara da Şia-i Ali denmiştir. Ancak sonraki yıllarda, bu isim sadece Hz. Ali taraftarları için kullanılmıştır.²¹⁰

Sünni Müslümanlarının Lübnan'a gelişleri, M.S. 635 yılına kadar geri gitmektedir. Medine İslam Devleti'nin başında bulunan Halife Hz. Ömer tarafından, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Yezid b. Ebu Süfyan ve Muaviye kumandasında gönderilen orduların, Bizans ordularına galebe çalmasından sonra Müslümanlar; Suriye, Lübnan ve Filistin'e yerleşmişlerdir. Şiiliğin, Lübnan coğrafyasındaki varlığı ise, Sünni mezhebine oranla, daha sonraki yıllara denk gelmektedir. Şiilik; İsmaililik, Nusayrilik gibi IX. yüzyılın başlarından itibaren bölgede yayılmaya başlamış ve Fatımilerin politikaları ile nüfuslarını artırmışlardır.²¹¹

4.1.3.2: Dürzîler

Fatımiler, İslam dünyasında dini, siyasi ve içtimai açıdan çok derin etkilere neden olmuştur.²¹² Başlarda Şii devleti olarak kurulmasına rağmen, 1017'den sonra

²⁰⁷Mustafa Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 248.

²⁰⁸Neşet Çağatay-İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1976, s. 166.

²⁰⁹Öz, a.g.e., s. 91.

²¹⁰Çağatay-Çubukçu, a.g.e., s. 52; Allame Tabatabai, Şia'nın doğduğu yılları Hz. Peygamber zamanına kadar geri götürmektedir. Şia veya Şiilik için daha detaylı bkz., Allame Tabatabai, *Tarihi, Siyasi, İlmî, İrfani ve Ahlakî Boyutlarıyla İslam'da Şia*, (Çev., Hücet-ül İslâm: Kadir Akaras-Abbas Kazîmi), Kevser Yay., İstanbul, 1993.

²¹¹Buzpınar, a.g.m., 248-254.

²¹²Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emeviler ve Abbasiler*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968, s. 112.

Fatimiler, dini alanda yeni bir safhaya geçmiş, mevcut mezheplerinin dışında, Sünni hilafetinin kuramsal temellerini reddeden Dürziliği benimsemişlerdir. Fatimilerin altıncı halifesi Hâkim-bi-Emrillah'ın (“asıl ismi, *Ebû Ali Mansûr el Hâkim bi-Emrillah b. el-Aziz Billah Nizar b. el-Muiz li-Dinillah Ebi Temim Maadd b. el-Mansûr bi-Mehdi Ubeydullah'tır.*”) 1017’de ilahlığını açıklaması ve kurduğu yeni mezhebin imamlığına Hamza b. Ali’yi getirmesiyle Dürziliğin temelleri de atılmış oldu. Bu inancın düşünce ve tasavvufî metotları, önemli ölçüde Hamza b. Ali tarafından şekillendirilmiştir. İbadete ihtiyacın olmadığını ve insanların ilahi bilgileri kendi kendilerine öğrenebileceklerini savunan görüş, başlangıçta bir kısım İsmailîliler tarafından desteklenmiş, daha sonra ise git gide taraftar sayısını artırmıştır.²¹³ Ancak Hâkim’in oğlu ve halefi olan Ali b. el-Hâkim, babasının görüşlerini reddedip, geleneksel İslam inancını kabul etmiştir. Bu yüzden, Hamza taraftarlarına büyük bir düşmanlık beslemiş ve onları ağır şekilde cezalandırmaya başlamıştır.²¹⁴ Ali ile başlayıp, Fatimi Devleti’nin yıkılışından sonra, artarak devam eden baskı ve cezalardan dolayı Dürziler, Lübnan’a kaçmak zorunda kalmışlardır. Ali döneminde de çok sayıda Dürzi ailesinin Lübnan’a gelip yerleştiği belirtilmektedir.²¹⁵

Cebel-i Lübnan’a yerleşen kudretli Dürzi aileleri, ümera ve meşayih sınıfı olarak iki guruba ayrılmıştır. Bu tanımlar statü farkını ifade etmiş olmakla birlikte; aynı zamanda, bey manasında da kullanılmıştır. Çeşitli ailelerden oluşan meşayih cenahı, saygınlık bakımından ümera sınıfından bir derece daha aşağı kademededir. Daha sonraki yıllarda, meşayih takımı kendi içerisinde bölünerek, Yezbekiler ve Canbolatlar adı altında iki yeni rakip gücü meydana getirmiştir. İki cenah arasındaki rekabet, ümera sınıfının mevcut konumuna olumsuz tesir etmemiş, aksine; Yezbeki

²¹³Aytekin Şenzeybek, *Ana kaynaklarına Göre Dürzilik*, Emin Yay., Bursa, 2012, s. 53-54-55. Mustafa Öz, “Dürzilik”, *DİA*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1994, s. 39-40; Bernard Lewis, *Ortadoğu Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Ortadoğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s. 65; İran asıllı Anuş Tekin ed-Derezi (1019), el-Hâkim’in fikirlerini kendi lehine yorumlayıp, aşırı fikirler ileri sürünce Kahire’de öldürülmüştür. Ondan sonra bu fikra genelde Dürziye olarak anılmaya başlanmıştır. Ayrıca el-Hâkimiyye, el-Muvahhidûn, el-Muvahhidûn ed-Durûz, Benû Marûf, Âl-i Marûf, Davetü’t-Tevhîd gibi isimlerle de anılmaktadır. “Ukkal” ve “cühhal” diye ikiye ayrılan dürziler, “ukkal”, “Halvet” denilen mekânlarda kutsal kabul ettikleri kitapları okurlardı. “Cühhallar” buralara alınmazdı. Bkz. Hasan Gümüšoğlu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay., İstanbul, 2014, s. 249-250; Muzaffer Tan, “Geçmişten Günümüze Dürzilik”, *Mezhep Araştırmaları*, C. V, S. 2, 2012, s. 61.

²¹⁴İsmail Hakkı İzmirli, *Dürzi Mezhebi*, Evkaf İslamiye Matbaası, Şehzadebaşı, 1926, s. 67.

²¹⁵Haçlı Seferleri esnasında Dürziler, İsmailîliler ile birlik olup, Hıristiyanlara destek vermiş ve Müslümanlara karşı savaşmışlardır. Savaşlardan Müslümanlar başarı ile çıkınca, Dürzilerin bir kısmı Şam ve çevresine göç etmişlerdir. Bkz. İzzettin Artokça, *Ortadoğu’da Dürziler*, TASAM, Stratejik Rapor, No. 54, 2013, s. 5.

ve Canbolatlar her zaman ümera ailesine karşı hürmetkâr olmuşlardır. Canbolatlar, Dürziler içerisinde Cebel-i Lübnan'ın en zengin ve kalabalık ailesi olmalarına rağmen, ümera sınıfına mensup olan Reslân ailesi, şeref ve itibar bakımından onlardan daha üstündür.²¹⁶

4.2: Vasa Paşa Dönemi Cebel-i Lübnan Nüfusu ve Nüfus Oranları

Osmanlı Devleti Cebel-i Lübnan'ı hâkimiyetine aldığı tarihten itibaren, vergi mükelleflerinin tespitini yapmak amacıyla dönem dönem yetişkin erkeklerin tahririni yapılmıştır.²¹⁷ Suriye Valiliği ve Şuf Kaymakamlığı tarafından 1882 yılında icra edilen, kazaların nüfusunu ve bölgenin mezhepsel dağılımını gösteren tahriratta; Cebel-i Lübnan nüfusu, 67,767'si Marunî, 14,000'i Rum Ortodoks, 12543'ü Dürzi, 8600'ü Rum Katolik, 3127'si Sünni İslam, 3800'ü Şii ve 163'ü de çeşitli milletlerden olmak üzere, toplamda 110,004 kişilik erkek nüfustan ibaret olduğu ve önceki yıllara oranla nüfusun bir hayli arttığı belirtilmiştir. Bu tahrire göre, nüfus sıralamasında ilk sırada Marunîler, ikinci sırada Rum taifesi gelmektedir. Dürziler, Marunî ve Rumlara oranla sayısal olarak üçüncü derecede olsalar da bölgede bir kısım konularda onlardan daha üstün durumdaydı. Örneğin, Dürziler, Ortodoks ve Katolik Rumlardan toplamından nicelik olarak çok az olmalarına rağmen emlak bakımından onlardan zengin idi.²¹⁸

1882'den 1886 yılına kadar geçen dört yıllık sürede, nüfus 10,170 kişi azalarak, 99,834'e inmiştir. Bu dönemde, bölgede doğal felaket ve savaşlar meydana gelmediğinden, nüfusun % 11'den fazla düşmesine sebebiyet verecek, en önemli nedenler arasında, yıllar içerisinde yaşanan iç ve dış göçler olduğu düşünülebilir. Mevcut tahrirlerde sadece erkeklerin sayımı yapıldığı için, zikredilen miktarlar toplam nüfusu ihtiva etmemektedir.²¹⁹

Mutasarrıflık sonrası Cebel-i Lübnan demografisine, araştırmacılardan bir kısmı çalışmalarında yer vermiştir. Fakat bu eserlerde verilen nüfus miktarları arasında tutarlılık bulunmamaktadır. Kemal Karpat, 1877-78 yıllarında Cebel'de ikamet edenlerin sayısını 110 bin²²⁰ olarak verirken, Issawı, 1878 yılında 210 bin

²¹⁶BOA, Y.EE, nr. 40.22, lef 1, 2, vr. 1,2, (5 Cemaziyelevvel 1301).

²¹⁷Harris, a.g.e., s. 86-87.

²¹⁸BOA, Y.EE, nr. 40.22, lef 2, vr. 1, (5 Cemaziyelevvel 1301).

²¹⁹CLS, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309.

²²⁰Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, (Çev. Ceren Elitez), Timaş Yay., İstanbul, 2014, s. 137.

iken, 1895'te de nüfusun 240 bine ulaştığını belirtir.²²¹ Vital Cuinet ise, Cebel-Lübnan'da 30,422'si Müslüman, 264,152'si de Hristiyan olmak üzere toplam 294,574 kişinin yaşadığını yazmaktadır.²²² Ancak Osmanlı arşiv belgeleri ile karşılaştırıldığında, Cuinet'in zikrettiği rakamların mübalağalı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eserin, Hristiyan nüfusunu olduğundan fazla göstermeye yönelik bir tutum ile kaleme alındığı izlenimini de vermektedir.

Tablo 22: 1886-1892 Yılları Arasındaki Kazaların Nüfus Dağılımı

Kazalar	Sünni İslam	Marunî	Dürzi	Rum Ortodoks	Rum Katolik	Şii	Protestan	Ermeni/ Süryani	Yekûn
Şuf	2,243	7,217	10,035	2,250	1,827	261	150	-	23,983
Cizzin	86	2,953	16	89	1,558	730	-	-	5,432
Metn	67	14,095	2,402	4,528	1,688	398	17	-	23,195
Zahle	36	669	-	567	2859	15	-	-	4,146
Kesrovan	187	17,150	-	511	287	1,700	-	5	19,840
Betrun	185	13,260	-	1,134	218	1088	-	-	15,885
Küre	590	910	-	4,473	4	20	-	-	5,997
Deyr'ül- Kamer	-	1,166	14	-	176	-	-	-	1,356
Yekûn	3,394	57,420	12,467	13,552	8,617	4,212	167	5	99,834

Kaynak: *CLS*, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309.

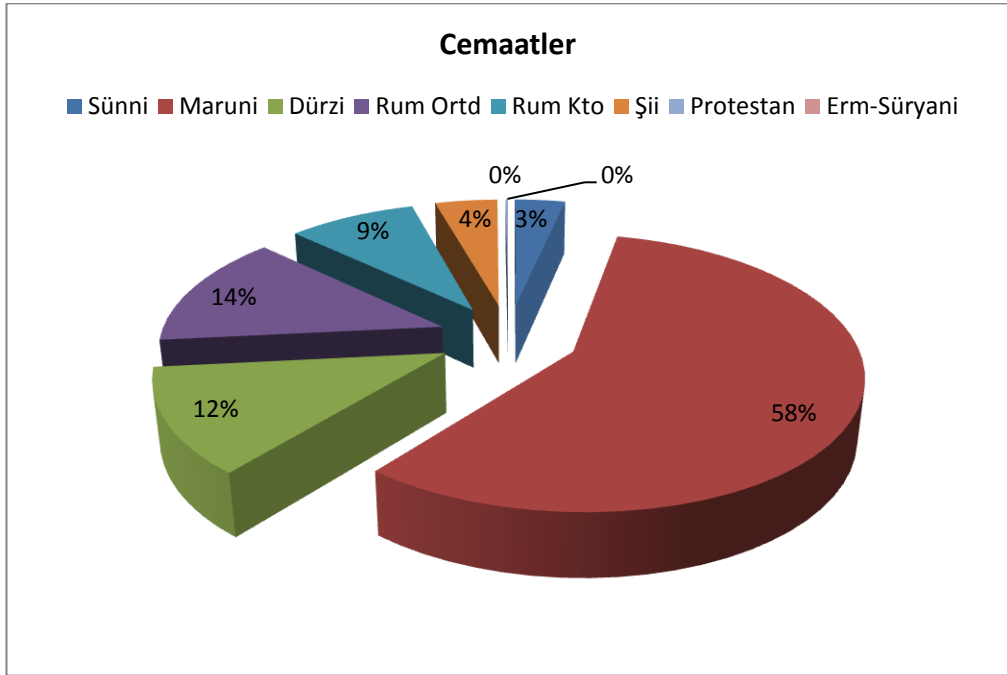
Yukarıdaki tabloya göre, Müslümanların en fazla olduğu kazaların başında, Şuf ve Metn gelmektedir. Deyr'ül-Kamer'in dışında, diğer bütün kazalarda az veya çok Sünni mezhebinden insanlar yaşamaktadır. Cizzin ve Deyr'ül-Kamer'de bulunan az sayıdaki Dürzi nüfusu göz ardı edilirse, bunların sadece Şuf ve Metn'de yaşadıkları söylenebilir. Şiilerin en yoğun olduğu kaza ise Kesrovan'dır. Ayrıca Şiilerin, Deyr'ül-Kamer hariç diğer kazaların hepsinde belirli miktarda nüfusları

²²¹Issawı, *a.g.m.*, s. 23.

²²²Vital Cuinet, *Syrie Liban et Palestine*, (Editeur: Ernest Leroux), Paris, 1896, s. 211.

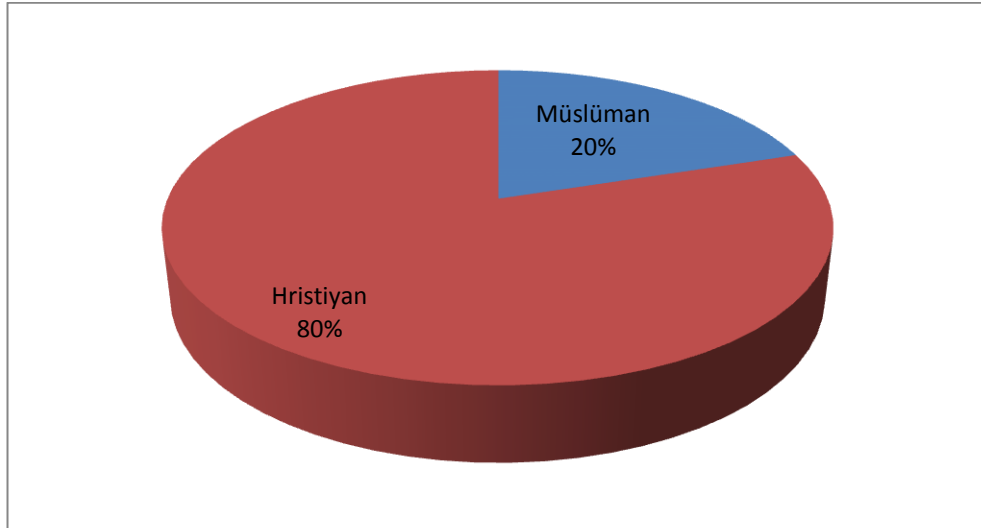
bulunmaktadır. Müslümanlara oranla, Hristiyan nüfusunun bölge üzerinde daha istikrarlı dağıldığı ve hemen hemen sekiz yerleşim yerinde de ikamet ettikleri anlaşılmaktadır. Hristiyan cemaatlerden, Marunîlerin en kalabalık olduğu yerler, Kesrovan, Metn, Betrun ve Şuf iken, Rum nüfusu daha çok, Metn, Küre, Şuf, Zahle ve Cizzin'de yoğunluk kazanmıştır.

Şekil 3: 1886-1892 Yılları Arası Cemaatlerin Yüzdeler Oranları

Kaynak: CLS, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, s. 106.

Şekil 4: 1886-1892 Yılları Arası Müslüman ve Hristiyanların Yüzdeler Oranları

Kaynak: CLS, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, s. 106.

4.3: Göçler

Göç, siyasi, sosyal ve ekonomik gibi çeşitli sebeplerden dolayı, bazen topluca bazen de bireysel olarak insanların mevcut yerlerini terk ederek farklı bir coğrafyaya

taşınmasına verilen isimdir. İç ve dış olarak ikiye ayrılan göçler, neden ve sonuçları bakımından birçok araştırmaya ilham kaynağı olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Hareketli bir nüfus yapısına sahip olan Cebel-i Lübnan'da da, çoğunlukla siyasi, bazen de ekonomik nedenlerden dolayı dönem dönem iç ve dış göçler yaşanmıştır.²²³ Vasa Paşa döneminde meydana gelen göçlerin temel nedenini ise siyasi sebeplerden ziyade mali imkânsızlıklar oluşturmuştur. Ancak Cebel'in parçalı demografik yapısına paralel olarak, siyasi içerikli iç göçlerden de bahsedilebilir. 1708-1710 yıllarından beri belirli aralıklarla, Cebel-i Lübnan'daki Dürzilerin Suriye sınırındaki Havran'a göç ettikleri bilinmektedir. Daha sonraları aldığı yoğun Dürzi göçleri nedeniyle burası, Cebel-i Dürüz şeklinde anılmaya başlanacaktır. (H. 1305), Miladi 1887 tarihinde yine, Fransız ve Marunîlerin entrikalarından dolayı, Cebel-i Lübnan'a bağlı Şuf kazasındaki Dürzi ailelerinden bir haylisi buraya göç etmiştir.²²⁴

Osmanlı Devleti, Cebel-i Lübnan'dan hem devletin sair bölgelerine hem de yurtdışına yapılan göçlerin önüne geçilmesi için yerel yönetimlerden önlem almalarını istemiştir. Buna karşılık, 1888 tarihinde, bölgeden gönderilen izahatta, halkın ve bölgenin ekonomik koşullarına dikkat çekilmiştir. Cebel-i Lübnan arazisinin ziraata ayrılan kısmı ahalinin maişetini temin edemeyecek derecede harap olması nedeniyle her sene ahalinin ameale kısmı Suriye vilayetine ve civar bölgelere giderek oralarda çalışmakta ve bu suretle geçimlerini sağlamaktadırlar. Sezonluk işçi durumunda olan ahaliden bazıları, daha sonra tekrar memleketlerine dönmekteydi. Cebel ahalisinden Amerika'ya gidenler de yine aynı sebepten dolayı memleketlerini terk etmişlerdir. Ziraat arazisinin olmadığı yerlerde bunun gibi durumların olması gayet tabiidir. Aynı yılda, Beyrut rıhtımının inşaatına başlanacağı, Hayfa'dan Şam'a ve oradan da Havran'a kadar bir demiryolu inşa olunacağı arz olunmuştur. İnşaata başlandığında ahalinin, ameale kısmı buralarda kendilerine iş bularak, artık ecnebi memleketlerine gitmeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca Cebel ahalisinden ziraatla uğraşan kişiler, kâfi derecede gelir elde edemediklerinden, Suriye ve Halep'teki ziraata uygun arazilere iskân edilir ise, bu taifenin de farklı yerlere göç etmeyeceği söylenmiştir.²²⁵

Suriye'de imtiyazlı şimendifer hatlarında istihdam olunacak ameale ve memurların, imtiyaz mukavelesinde Devlet-i Aliye'den olmaları şart koşulmasına

²²³Bağlıoğlu, a.g.e., s. 24; Paul Tabar, "Immigration and Human Development: Evidence from Lebanon", *United Nations Development Programme Human Development Reports Research Paper*, 35, August 2009, s. 1,2.

²²⁴BOA, Y.EE, nr. 110. 8, lef 4, (3 Safer 1305).

²²⁵BOA, MV, nr. 42.43, lef 1, (H-13-08-1306).

rağmen, buna muhalif davranılarak, ecnebi tebaasından memur ve ameleler istihdam edilmiştir. Usulsüz yöntemlerle ellerindeki işin alınması, zaten işsizlik ve fakirlikle mücadele eden Cebel-i Lübnan ve Suriye ahalisinin Avrupa ve Amerika semtlerine göçünü artırmıştır. Bu durumdan faydalanan Beyrut ve sahil bölgelerindeki memurlar, görevlerini suistimal ederek, her muhacir için kişi başına beş Osmanlı lirası talep etmiş ve İskenderiye adına mürur tezkireleri çıkarmışlardır.²²⁶ Kaçak olarak yurtdışına gitmek isteyen kişiler, çoğunlukla bölgede faaliyet yürüten Avrupa devletlerine ait şirketleri kullanmışlardır.

Beyrut sahillerinde bulunan Masejeri ve Faber kumpanyalarının vapurları sahil bölgelerine birkaç mil açıklarında durarak, Cebel-i Lübnan, Suriye ve Beyrut ahalisinden Amerika'ya, kaçak olarak gitmek isteyenleri gemilerine alarak yurtdışına çıkarmışlardır. Aynı şekilde, Beyrut limanı açıklarında tutulan İngiliz vapuruna binmeye çalışan Cebel ve Suriye ahalisinden yirmi altı kişi yakalanmış fakat hepsi derdest edilemediğinden bir kısmı vapura binerek kaçmayı başarmıştır. Beyrut hükümeti, kaçak yollarla yapılan göçleri önlemek adına aldığı tedbirlerin yetersiz kaldığını, ecnebi vapurlarının iskelelerden başka yerlere uğramamaları yönünde gerekli mercilere tebligat gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine; Babîâli, Fransız sefaretine, Cebel-i Lübnan mutasarrıflığına ve Beyrut vilayetine durumu tebliğ etmiştir.²²⁷

Kaçak yollarla Amerika'ya yolcu taşıyanlar sadece Fransız ve Amerikan şirketlerinden ibaret değildi. Bölgedeki diğer Avrupa devletlerine ait kumpanyalarda aynı işi yapmaktaydı. Marsilya, İskenderiye, Beriyyetüşşam ve Mersin arasında dolaşan İsveç bandıralı Oküst isimli vapur Amerika'ya götürmek üzere Cüvenba'da, Cebel-i Lübnan ahalisinden tezkeresiz on bir kişilik yolcuyu almış ve bunlarla birlikte Trablüşşam'dan hareket ederek Mersin'e gelmiştir. Bunun duyulması üzerine, yolcuların isim ve cürümlerinin tespit edilmesi için Marsilya'ya gidecek olan Oküst vapuru beklemeye alınmıştır. Babîâli'ye, yerel yönetimler tarafından, ecnebi vapurlarının yurtdışına kaçak yolcu taşıdıkları ve bunlara önlem alınması gerektiği rapor edilmiş, Babîâli de, İsveç konsolosluğuna, bu ve bunun gibi bir takım vapurların, Beyrut ve Halep vilayetlerinin sahillerinde hukuk ve usule mugayir

²²⁶BOA, Y. PRK. AZJ, nr. 23.123, lef 1, (H-19-09-1310).

²²⁷BOA, HR. İD, nr. 14. 65, lef 2, (M-05-10-1893).

davrandıklarını hatta korsanlığa benzer hareketlerde bulduklarını bildirmiştir.²²⁸ Yine, İtalya'ya ait Armoniye isimli vapura, Amerika'ya kaçmak amacıyla bir hayli kişinin bindiğine dair Trablus polis komiserliğinden gelen ihbar üzerine, vapur İskenderun'a vardığı zaman arama yapması amacıyla bir polis memuru gönderilmiştir. Vapurun baş güvertesinde göçmenlerden bir haylisinin görülmesine rağmen polis memurunun vapura girmesine, dolayısıyla da kaçakları yakalamasına engel olunmuştur.²²⁹

Göçmen sorununu çözmek adına alınan önlemlerin, mahalli idarelerce genele yayılması bir kısım mağduriyetlere de sebebiyet vermiştir. İskenderun ve diğer iskelelere gelerek yolculuk edecek olan tüccar, amele ve işçi takımından bazılarının mürur tezkiresi almış olmalarına rağmen yolculuk yapmalarına müsaade edilmemiştir. Babiâli, ortaya çıkan mağduriyetlerden dolayı, mürur tezkiresi olanlara dokunulmaması yönünde talimat vermiştir.²³⁰ 1890 tarihinde, Lumayi Ekpersi Gazetesi'deki Sermiyan isimli bir şahısın makalesinde belirttiğine göre, Cebel-i Lübnan Marunîleri ile pek çok Ermeni'nin Amerika'ya firar girişimleri engellenmiştir.²³¹ Yine bu bağlamda, Barselona seyr-i sefain kumpanyaları tarafından Amerika'ya gitmek isteyenlerin kabul edilmesinden dolayı şikâyet hâsıl olmuştur. Ancak Madrid sefaretinden alınan tahriratın tercümesinde, Amerika ve Meksika taraflarına gitmek isteyen Suriye ve çevresindekilerin ticaret erbabından oldukları anlaşılmıştır. Brüksel sefaretinin iş'arına atfen, işçi olarak gitmek isteyenlerin kabul olunmayacağı ve ticari maksat taşımayıp, orada iş bulmak amacıyla göç edenlere Babiâli tarafından pasaport verilmeyeceği belirtilmiştir.²³²

Cebel-i Lübnan ahalisinden Amerika'ya gidenlerin pek çoğu orada geçinemeyip sefaletе düşmüşlerdir. İş ümidiyle vatanlarını terk eden göçmenler, gittikleri yerlerde de aradıklarını bulamamışlardır. Bunların, memleketlerine iade edilmeleri için ilgili mercilere müracaat olunmuştur. Haylice fakir olduklarından, dönüş masraflarının çoğunu Babiâli karşılamıştır. Amerika'ya göç edenlerin ekserisi, Cebel-i Lübnan sahillerine uğrayan Fransız vapurları ile gitmiştir. Yapılan tahkikatlarda, göçmenlerin pasaportlarla Amerika'ya firar ettikleri anlaşıldığından,

²²⁸BOA, HR.İD. nr. 14.60, lef 2, (M-07-06-1893).

²²⁹BOA, HR.İD. nr. 14.57, lef 2, (M-11-03-18939).

²³⁰BOA, DH.MKT. nr. 1835.39, lef 1, (H-14-10-1308).

²³¹BOA, HR.SYS. nr. 71.15, lef 1,2, (M-15-07-1890).

²³²BOA, HR.İD. nr. 14.54, lef 5, (M-01-11-1892).

Cebel sahillerinde bulunan iskelelere Fransız vapurlarının uğramaması için Fransız sefaretine icra-i tebligat gönderilmiştir. Bundan böyle; ahalinin, kendilerine kefil bulmaları kaydıyla yalnızca ticaret amaçlı Amerika'ya gidebileceği, başka türlü hiç kimseye ruhsat verilmeyeceği duyurulmuştur. İspanyolların vasıtasıyla yurtdışına gidenlerin ekserisi Suriye fukarasından olup, bunlar Fransız posta vapurlarına binerek İskenderiye'ye çıkmaksızın doğrudan doğruya Avrupa'ya gitmişlerdir. Böylesi durumların tekerrür etmemesi için Suriye ve diğer bölgelerdeki memurların dikkatli olmaları tavsiye olunmuştur. Cebel-i Lübnan mutasarrıflığının Babiâli'ye cevaben gönderdiği bir yazıda ise, bu günlerde ecnebi vapur kumpanyalarının Cebel sahillerine uğramalarına müsaade olunmadığı, ayrıca Cebel ahalisinden Devlet-i Aliye'nin sair bölgelerine gitmek isteyen kişilere de, kendilerine kefil bulmadıkça mürur tezkiresi verilmediği bildirilmiştir. Şayet, kefaleti olan kişiler yine de ecnebi diyarına gidecek olurlarsa, kefil olan kişilerden 50 Osmanlı lirası tahsis edilecektir. Kefillerden alınan isimlere göre mürur tezkiresi düzenlemiş olan ve bu suretle tezkiresini alıp Amerika'ya gitmek isteyen beş on kişinin ismi ve şehirlerine dair malumatlar Washington sefaretine gönderilmiştir.²³³

Cebel-i Lübnan ahalisinden bazıları, Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde hareket edeceklerini beyan edip, kefil göstererek temin ettikleri mürur tezkerelerini Amerika'ya gitmek için kullanmışlardır. Bundan dolayı, Babiâli ve yerel yönetimler tarafından uygulanan tedbirler, 1895 yılından itibaren daha da katı hale getirilmiştir. Cebel mutasarrıflığı, kefil olanlardan teminat akçesi tahsil olunmadıkça Amerika'ya firarın önü alınamayacağı kanısına varmıştır. Babiâli ile mutasarrıflık arasında yapılan yazışmalardan sonra, Amerika'da bulunan Lübnanlıların isim ve şehirlerinin açıklanması için Washington sefaretine başvurulmuştur. Yapılan tahkikatlar neticesinde, bu kişilerden 10, 15 kadarının isimleri, Cebel ahali ile benzerlik göstermiş ise de kanıt için yeterli bulunmamıştır. Ayrıca bunların Amerika'daki kayıtlarına da rastlanmamıştır. Bu şekilde firar edenlerden sadece birkaçının ismi ve gittikleri yerler tespit edilebilmiştir.²³⁴

Cebel-i Lübnan, Suriye ve Beyrut ahalisinin kendilerine verilen izin belgelerini çeşitli yollarla suistimal etmesinden dolayı Devlet-i Aliye, 1895'ten

²³³BOA, HR.İD, nr. 15.6, lef 2, (M-23-01-1895); 1889'da Havana'dan gelen bir mektubun tercümesinde de, Amerika'ya firar edenlerin müşkül duruma düştükleri yazmaktadır. BOA, HR.İD, nr. 14.50, lef 4, (M-09-10-1889).

²³⁴BOA, HR. İD, nr. 15.7, lef 4, (M-11-02-1895).

itibaren, sadece ticaret, sanat ve tahsil amacıyla Avrupa ve Amerika'ya gitmek isteyenlere ruhsat verileceğini, mürur tezkiresi almak isteyenlerin de kefalete tabi tutulacağını kararlaştırmıştır. Babiâli, göçmen krizini çözmek için önlemler almasına rağmen, çok fazla başarılı olamadığı görülmektedir. Bu zamanda, ecnebi memleketlerine göç edenlerin sayısı artmıştır. Muhacirler, bir kısmı tezkereli geri kalanlar da kaçak olarak, ekseriyetle Amerika'ya hicret etmiştir. Tek seferde, Hara'dan bir günde üç yüz, dört yüz Suriyeli mülteci Amerika'ya gitmek için vapurlarla Marsilya'ya varmıştır. Yine Cebel-i Lübnan'dan dört, beşi İslam diğerleri de gayrimüslim ahaliden olmak üzere, üç bin 800 kadar kişi İskenderiye ve Beyrut sahillerine gitmek için mürur tezkiresi almıştır. Ancak bunların, Beyrut'tan vapurlara binerek oradan ayrıldıkları ve kısa sürede zengin olmak gayesiyle Amerika'ya gitmekte ısrar ettikleri anlaşılmıştır. Beyrut vilayetinden gönderilen bir yazıya göre, Beyrut limanına gelen Fransız vapurunda, Suriye ve Cebel-i Lübnan ahalisinden 70 kadar kişi görülmüş, Fransız vapurunun bulunması ve kaçakların yakalanması için konsolosluga bilgi verilmiştir. Babiâli, firar edip sonra memleketlerine dönmek isteyenlerin yol paralarını karşılamış ve göçmenlerin tekrardan yurtlarına kavuşmaları için pek çok fedakârlık yapmıştır. Ancak 1895'ten sonra böylesi masrafların karşılanmamasını ve siyasi nedenlerden dolayı Amerika'ya gitmeleri men edilmiş olan Ermenilere de eskiden olduğu gibi aynı muamelenin uygulanmasını, yerel yönetimlere tebliğ etmiştir.²³⁵

Arşiv vesikalarında, bir kısım bilgiler verilmiş olmasına rağmen, göç edenlerin toplam sayıları veya hangi ülkeye ne kadar kişinin gittiği, mevcut belgelerden tespit edilememektedir. Kemal Karpat'ın, elçilik kayıtlarına dayandırdığı bilgilere göre, “*Amerika istikametinde giden ve Barselona limanına yanaşan gemilerde, 1889'da Nisan ayında, 980, Mayıs'ta 860 ve Haziran'da 665 Lübnanlı göçmen bulunmaktaydı. Ayrıca tek bir aktarma noktasında yalnızca üç ayda toplam 2.505, 1889'dan bir önceki yılda 7.010 Suriyeli ve 526'sı Ermeni olmak üzere toplamda, 29.763 göçmen bu limandan geçmiştir*”. Karpat, yine 1861-1914 yılları arasında, Suriye ve Lübnan dağlarından yaklaşık 600,000 kişinin Amerika'ya göç ettiğini ve bunların Arapça konuştuğunu belirtmektedir²³⁶.

²³⁵BOA, HR. İD, nr. 15.17, lef 2, vr 1,2,3, (M-12-10-1895).

²³⁶Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yay., İstanbul, 2017, s. 372-373. Mürur tezkeresi, günümüz ifadesiyle seyahat belgesidir. Osmanlı sınırlarının dışına çıkan

4.4: Sosyal Müesseseler

4.4.1: İbadethaneler

Hristiyanlar demografik üstünlüklerini doğal olarak dini müesseselere de yansıtmişlardır. Ancak Müslümanlar bakımından aynı şey pek söylenemez. Nüfusun % 20'sini oluşturmalarına rağmen, sahip oldukları ibadethaneler oldukça azdır. *CLS*'lerine göre, Cebel-i Lübnan'da; 764 kilise, 140 manastır, 151 halvetgâh ve üç camii toplamda ise 1,058 adet müessese mevcuttur. Bunlardan; 20 kilise, üç manastır Şuf'ta, 183 kilise, 20 manastır Betrun'da, 174 kilise, 44 manastır, 31 halvetgâh Metn'de, 43 kilise, 36 manastır Cizzin'de, 155 kilise, 42 manastır, Kesrovan'da, 79 kilise, 10 manastır, bir camii Zahle'de, 10 kilise, bir manastır, iki halvetgâh, iki camii de Deyr'ül-Kamer'de bulunmaktadır. Camilerden biri 36'sı Sünni, 15'i Şii toplam 51 Müslümanın yaşadığı Zahle'de, diğer ikisi de Müslüman nüfusun kalmadığı Deyr'ül-Kamer'de yer almakta²³⁷ ve bu iki camiden sadece bir tanesi hizmet verebilmektedir. Caminin işlevini sürdürebilmesi için Vasa Paşa, beş vakit ezan okumak ve namaz kılmak şartıyla, camide görevli olan müezzine, belediye sandığından 150 kuruş ödenek ayırmıştır. Ayrıca camiye vakfedilmek üzere üç adet dükkânın inşasına başlamış ve bölgeye ileride birkaç İslam hanesinin iskân ettirilmesi hususunda dahi muvaffik olacağını söylemiştir.²³⁸ Bölgedeki İslami ibadethanelerin eksikliği ve bundan dolayı halkın duyduğu rahatsızlık belgelere de yansımıştır.

Mabeyn-i Hümayun başkâtipliğine gönderilen çeşitli tarihlerdeki yazılarda, 18 bin Müslümanın yaşadığı, Kesrovan, Betrun, Cizzin kazaları ile bu kazalara bağlı 33 İslam köyünde, cami-i şerif bulunmadığından halkın mağdur olduğu dile getirilerek, ihtiyacı karşılayacak miktarda cami-i şerif inşa edilmesi için talepte bulunulmuştur.²³⁹ Ayrıca, İklim-i El Hurub nahiyesinde mevcut camilerden birçoğu ile Muğiriye isimli köydeki caminin harap olduğu ve dini farizayı yerine getirmeye uygun olmadığı tespit edilerek, bunların tamir edilmesi arz olunmuştur.²⁴⁰ Uzun süre

bir yolcu, bu belgeyi pasaport yerine kullanabilirdi. II. Mahmut'un son yıllarına yakın uygulamaya konulan mürur tezkiresi, yalnızca iç seyahat için tasarlanmıştır. Ancak 1861 yılından sonra yaygın bir şekilde pasaport olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yabancı devletler, Osmanlı yetkililerince tezkereye "dahiliyeye mahsustur" damgası vurulmadığı sürece pasaport olarak kullanılmasına müsaade etmiştir. Bkz. Karpat, *Göçler...*, s. 377.

²³⁷*CLS*, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, s. 106.

²³⁸BOA, Y.EE, nr. 105, 1, lef 2, vr. 1 ve 2. (*Defter A*).

²³⁹Bu camilerin inşa masraflarını yöre halkı fakirlikleri nedeniyle karşılayamayacağından, gerekli meblağın temini için Maarif Nezareti'ne başvurulmuştur. BOA, A.MTZ.CL, nr. 2.62, lef 1, (H-29-09-1310); BOA, İ.MTZ.CL, nr. 4.231, lef 1, 2, (H-24-09-1310).

²⁴⁰BOA, Y.MTV, nr. 15.93, lef 1, (H-22-12-1301).

yazışmalardan sonra, Hara ve Kabristan mahallelerinde birer adet olmak üzere,²⁴¹ Küre kazası²⁴² ile Cebel-i Lübnan'ın diğer bölgelerinde, mevcut olandan başka yedi cami-i şerifin bina edilmesine karar verilmiştir. İnşaatlar, Beyrut Maarif Müdürlüğü ile Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'nın ortaklaşa kurduğu bir komisyonun denetimine bırakılmıştır. Maliye ve Evkâf Nazırlığı, 97 bin 500 kuruş olarak hesaplanan cami-i şerif inşaat masraflarında tasarrufa gidilmesini istemiştir. Bu inşaatların haricinde yine bu dönemde; masraflarını Suriye ve Beyrut'un karşıladığı, İklim-i el Hurub nahiyesinde altı, Deyr'ül Kamer'de bir cami-i şerif tamir ve inşa edilmiştir. Betrun İskelesi'nde de yeniden bir adet mescid-i şerif yapılmıştır.²⁴³

4.4.2: Sağlık Teşkilatı

Cebel-i Lübnan'da, biri merkezde, diğerleri de kazalarda olmak üzere en az sekiz doktorun görev yaptığı ve iki de eczanenin olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁴

Tablo 23: Cebel-i Lübnan Tabip ve Eczacıları

Merkez Tabibi: Davud Meşaka Efendi	
Metn: Süleyman Meşaka Efendi	Cizzin: Mir Sa'd Şihab Efendi
Kesrovan: Zahir El Zağni Efendi	Küre: Bahus Efendi
Betrun: Yusuf Nasur Efendi	Zahle: Emin Bin Ebu Hatır
Şuf: Yusuf Selim Efendi ²⁴⁵	-

²⁴¹Muhammed Ali bin Selim İbrahim isimli bir şahıs, Evkaf Nâzırlığı'na gönderdiği yazıda, Hara ve Kabristan mahallelerinde bir kunduracı ile bir de meyhane açıldığını ve buralarda türlü fenalıklar işlendiğini bildirmektedir. Yine aynı kişi, Hz. Peygamberi (s.a.v.) üç gece üst üste rüyasında gördüğünü ve kendisine sitem ettiğini belirterek, bu mahallelere cami-i şerifin inşa olunmasını istemektedir. BOA, A.MTZ. CL, nr. 2.62, lef 3, (H-29-09-1310).

²⁴²BOA, A.MTZ. CL, nr. 2.62, lef 5, (H-29-09-1310).

²⁴³BOA, A.MTZ. CL, nr. 2.62, lef 6, (H-29-09-1310), BOA, A.MTZ.CL, nr. 2.62, lef 7, (H-29-09-1310), BOA, MF.MKT, nr. 171.92, lef 1, (H-27-11-1310).

²⁴⁴CLS, 1304.

²⁴⁵Beyrut'ta, Beyrut Amerikan Okulu ve Hastanesi'nde görev yapan Doktor Vandik, bölgenin en meşhur hekimlerinden biri idi. Şuf kazası tabibi ve Dürzi taifesinden olan Yusuf Selim Efendi, bu okulda okumuş ve Doktor Vandik'ten ilim tahsil etmiştir. 1887 yılında Şuf Hastanesi'nde ilk hizmete başladığında, hastaları meccanen muayene ederek, halkın teveccühünü kazanmıştır. Ancak Doktor Vandik ile aralarındaki samimiyet bir kısım dedikodulara sebebiyet vermiştir. Yusuf Selim Efendi, Cebel'e bağlı Baseba Köyü Müslüman ahalisinden, Şeyh Mehmed Dibhasun, Selim, Esad ve Said Akum isimli kişilerin ve Cebel'in muhasebecisi Haşmed Efendi, Divân-ı İstinâf-ı Hukuk Dairesi Reisi Şahabzade Mir Necib, Ceza Dairesi Reisi Mülhem Bey, Hukuk Dairesi azası Şeyh Yusuf Hatib Efendi'nin huzurunda, kaymakamlık merkezi olan Şuyfat Köyü'nde İslami esaslara uygun bir şekilde, nisfi mu'accel ve nisfi mü'eccel olmak şartıyla bin kuruş mehr vererek Şuf kazası kaymakamı Nesib Bey'den ayrılan Rengigül Hanım ile evlenmiş ve akabinde de eşi ile birlikte Doktor Vandik'in ziyaretine gitmiştir. Bundan dolayı, Protestan ayinine katıldıkları yönünde asılsız söylemler yayılmıştır. Ayrıca Rengigül Hanım Sünni İslam mezhebinden olduğu için Dürzilerle evlenemeyeceği söylenmiştir. Buna karşılık; Nesib Bey, Mir Emin, Mir Hamud Reslan, Mir Mecid Reslan, Ali Hamade Bey ve Yusuf Abid gibi Durzi taifesinden birçok kişi diğer İslam mezheplerine mensup

Eczacı: Süleyman Zeyb Efendi

Eczacı: Cerces Malti Efendi

Kaynak: *CLS*, 1308. Cizzin kazasının tabibi 1890 yılından sonra kaydedilmiştir. Önceki *CLS*'lerinde kazanın ve tabibin ismi zikredilmemiştir. Ayrıca 1304 ve 1305 tarihli *CLS*'lerinde, Küre kazasının ismi geçerken, tabibin adı yazılmamıştır.

Bunlardan başka, yöreden hayırsever kişilerin ve Avrupa misyonerlerin açtığı özel hastane ve şifahaneler de mevcuttu. 1873 senesinde İngiliz Mission Street Cemiyeti, Burmana'da bir hastane açmıştır. Mission Wardion Esteemed Cemiyeti, 1887'de Bekaa'da bir hastane, 1898'de Usfuri'de bir adet şifahane tesis etmiştir.²⁴⁶ Fransa Devleti'nin idaresinde; Cizvit ve Kapuçin misyonerleri ile benzer ruhani cemiyetler tarafından da hastaneler kurulmuştur. Fransızlar, Marunîler üzerinde nüfuzlarını artırabilmek adına, Marunî hastalardan birçoğunu bu hastanelerde ücretsiz tedavi etmiş ve kurumların yıllık masraflarını karşılamışlardır.²⁴⁷

Cebel-i Lübnan ahalisinden Cubur Tobyan Bey'in önderliğinde, Amşit köyünde bir hastane daha kurulmuştur. Bu hastane, Cibil nahiyesinde ikamet eden fakir halkın ihtiyacına mahsus kalmak şartıyla bina edilen hayrat kurumlardandır. Cubur Tobyan Bey, masrafların karşılanabilmesi adına kendisine ait arazi ve emlak gelirlerinden hastaneye vakıfta bulunmuştur. Hastane ve vakıf idaresi için ailesinden bazılarını müteveli olarak tayin etmiş, Marunî patriğini de nazır sıfatıyla görevlendirmiştir. Şayet, hizmet ve yönetimde herhangi bir aksaklık olursa, bunun sorumluluğunu papanın vicdanına bırakmıştır. Ancak, vakfın kuruluşundan 30 sene kadar bir müddet geçtikten sonra, hastanenin hizmeti aksamış, emlak ve araziden elde edilen gelirler, şahsi çıkarlar uğruna telef edilmiştir. Vasa Paşa, hayrat gelirlerinin zayi olmasına izin verilemeyeceğini söylemiştir.²⁴⁸ Ancak kendisinin müdahale etmesi durumunda çeşitli sorunlara neden olacağını da bildiğinden, bu konuyu papanın vekili Monsenyör Piyavi'ye havale etmiştir. Vakfın iyileştirilmesi için görevlendirilen Piyavi, Marunî partikine emir vererek bir komisyon teşkil edilmiştir. Komisyonun incelemeleri sonunda, emlak ve arazi gelirlerinin değeri *bir*

hanımlarla evlendiği örneği verilerek, dedikoduların asılsız ve Yusuf Selim Efendi'nin masum olduğu vurgulanmaktadır. BOA, Y.EE, nr. 105, 1, lef 31, vr. 1,2. (*Defter A*).

²⁴⁶BOA, Y.PRK.MF, nr. 4.55, lef 1, (H-20-04-1320); Burmana, Metn'e tabi bir kasaba.

²⁴⁷BOA, Y.EE, nr. 105. 2, lef 5, vr. 2, (18 Rebiülahir 1307); (Hazine Evrakı, 15.Şevval, 1299 tarihinden 1307. 18 Rebi-ül Ahir tarihlerine kadar, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'ndan muhtelif makamlara yazılan tahrirat müsveddelerini havi defter). Buradan itibaren, (*Defter B*), şeklinde ifade edilecektir.

²⁴⁸BOA, Y.EE, nr. 105, 1, lef 34, vr. 2; (*Defter A*). 1889 tarihli yazıda vakfın kuruluşundan 30 yıl geçtiği ifade edilmiştir. Bu ifadeden hareketle, hastanenin 1860-61 yıllarında inşa edildiği tahmin edilebilir.

milyon beş yüz bin kuruş kıymetinde olduğu anlaşılmıştır. Ancak vakfın vekili, 30 senelik emlak hasılatından sadece *yüz bin küsur* kuruş kadar bir ödeme yapabilmıştır.²⁴⁹

4.4.2.1: Salgın Hastalıkları

İlk çağlardan beri çeşitli medeniyetlerde, insan ve hayvanların toplu ölümlerine neden olan hastalıkların başında, bulaşıcı salgınlar gelmektedir. O dönemlerde tedavisi henüz mümkün olmadığından dolayı, humma, çiçek, veba, taun, kolera ve veba-i bakarî (sığır vebası) gibi hastalıklar, bir yerde zuhur ettiği zaman, o bölgeyi uzun süre uğraştırabilir hatta toplumdan topluma yayılabilirdi. İnsanların korkulu rüyası haline gelen ve kara ölüm olarak adlandırılan vebaların, tarihte birçok acı örneğine rastlanmaktadır.²⁵⁰ Bunlardan bir kaçı da, Vasa Paşa dönemi Cebel-i Lübnan'da ve çevre illerde ortaya çıkan insan ve hayvan salgınlarıdır. 1883'te Kesrovan'da çiçek hastalığı tespit edilerek bölgeye sağlık ekipleri sevk edilmiştir.²⁵¹ Aynı şekilde, 1886 yılında, Metn kazasında²⁵² ve Şevikat köyünde sığır salgını görülmüştür. Köyde, hastalığa yakalanan 10 baş öküzden, sekizi köylüler tarafından, *dağ tedavi usulü* ile iyileştirilmiş ve ikisinin de iyi olmak üzere olduğu belirtilmiştir. Ancak bu tedavinin nasıl ve ne şekilde yapıldığı, kalıcı çözüm olup olmayacağı Cebel yönetimi tarafından bilinmediğinden, belediye baytarlarından²⁵³ Süvari Bölüğü Yirmi Dokuzuncu Alayı Serbaytarı Binbaşı Hayri Bey, belediye dairesinden 855 kuruş harcırah verilerek, salgınların tetkikini yapması için bölgeye gönderilmiştir.²⁵⁴

Bir diğer salgın ise, yine aynı yıllarda Suriye merkezli çıkan ve Anadolu'nun güneyindeki neredeyse tüm yerleşim birimlerini tehdit eden koleradır. Babiali'ye günlük rapor edilen jurnallerden anlaşıldığına göre hastalık; Beyrut, Osmaniye, Adana, Antep, Halep, Kilis, Trablus, Humus, Mamuratülaziz, (Elazığ) gibi geniş bir

²⁴⁹BOA, Y.EE, nr. 105, 1, lef 35, vr. 1; (*Defter A*).

²⁵⁰Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, T.T.K., Ankara, 2005, s. 15-45; Özgür Yılmaz, "1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, S., VI/1, Yıl 2017, s. 23-55; Mehmet Ak, "*Osmanlı Devleti'nde Veba-i Bakarî (Sığır Vebası)*", OTAM, S. 39, Bahar 2016, s. 215-240.

²⁵¹BOA, Y.MTV, nr. 18.123, lef 2,2, (21 Zilhicce 1302).

²⁵²BOA, Y.MTV, nr. 34.95, lef 2, (23 Zilhicce 1305).

²⁵³BOA, DH.MKT, nr. 1525.68, lef 1, (H-17-11-1309).

²⁵⁴BOA, DH.MKT, nr. 1593.37, lef 1, (H-10-06-1306).

alandaki etkili olmuştur. Yer yer askeri birliklere de sığıncarak, çoğunluğu ahaliden olmak üzere birçok insanın ölümüne sebebiyet vermiştir.²⁵⁵

Kolera Şam'da zuhur ettiği zaman, Beyrut ve Cebel-i Lübnan'ı etkilememesi için, bu yerlerin karantina altına alınması konusunda,²⁵⁶ Vasa Paşa nezdinde, karantina tabipleri ve memleketteki diğer bütün tabiplerin katılımı ile bir istişare gerçekleştirilmiştir. Toplantıda, Dersaadet tabipler birliği tarafından önerilen, daha önceki kolera salgınlarında uygulanan tecridin bu salgında da aynı şekilde uygulanması yönündeki teklif görüşülmüştür. Ancak böylesi bir sıhhiye kordonunun, layıkıyla icra olunsa dahi, Beyrut ahalisi tarafından kabul edilmeyeceği, vilayet için faydasız ve memleket için de tehlikeli olacağı ileri sürülmüştür. Buna rağmen, bazı yerlerde kısa süreli tecrit uygulamasına gidildiği de görülmektedir. Trablusgarp sahilleri ile İskenderun ve Suriye sahil bölgeleri 21 gün boyunca kati şekilde karantinaya alınmıştır. Vasa Paşa, Cebel-i Lübnan-Beyrut arasında bir sıhhiye kordonu daha tertip edilmesini tavsiye etmiştir. Ancak koleranın yayılmasına engel olamayacağı hasebiyle, tabipler bu öneriye sıcak bakmamıştır. Bölgedeki Alman menfaatlerine zarar verebileceği ve yeni sorunlara kapı aralayacağı endişesi de husule gelince, Vasa Paşa'nın planı hayata geçirilememiştir.²⁵⁷ Yine benzer tedbirler kapsamında, Cebel-i Lübnan'ın Zahle kazasında kurulmuş olan Bekaa kazası telgraf ve posta idaresi, kolera nedeniyle, geçici olarak Bekaa kaza merkezi olan Maallak'a taşınmıştır. Bunun üzerine; Suriye vilayeti, bundan böyle haberleşme merkezinin sürekli olarak burada kalmasını teklif etmiştir. Ancak 1890 tarihinde yapılan değerlendirmeler neticesinde, teşkilatın burada sürekli kalması durumunda ortaya çıkacak masrafların karşılanamayacağı ve Cebel-i Lübnan mutasarrıflığınca da teklife sıcak bakılmadığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir.²⁵⁸

Osmanlı Devleti, 1883-1884 yıllarında başlayıp toplumu saran bu illet ile uzun zaman uğraşmak zorunda kalmıştır. Vilayet, kaza, nahiye ve köylerin, yirmi dört saatlik, hasta (musab) ve ölüm kayıtları, koleranın Anadolu'nun güneyinden itibaren Mekke şehrine kadar birçok şehir ve köyde az ya da çok hissedildiğini göstermektedir.

²⁵⁵BOA, DH. MKT, nr. 1796. 68, lef 1, (H-18-05-1308); BOA, DH.MKT. nr. 1795. 21, lef 1, (H-12-05-1308), BOA, Y.PRK.DH, nr. 5.13 lef 3, (28 Cemaziyelevvel 1309); BOA, Y.PRK.DH, nr. 5.13, lef 7, (28 Cemaziyelevvel 1309).

²⁵⁶BOA, DH.MKT. nr. 1878. 110, lef 1, (H-13-03-1309).

²⁵⁷BOA, Y.PRK.EŞA, nr. 4.48, lef 1, (29 Zilhicce 1301).

²⁵⁸BOA, DH.MKT. nr.1994.24, lef 1, (H-6 -02-1310).

4.5: Adalet ve Güvenlik Teşkilatı

1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile Cebel'in adalet teşkilatına yeni düzenlemeler getirilmiştir. Sekiz ayrı maddede yer verilen hükümlere göre; mutasarrıflık merkezinde, Mahkeme-i Meclis-i Kebir adında başmahkeme kurulmuştur. Mutasarrıfın özel olarak tayin ettiği bir memur bu mahkemeye başkanlık yapacağı ve Mahkeme-i Meclis-i Kebir tarafından verilen ilamlar, Devlet-i Aliye'nin diğer mahallerinde incelenmeden icra edilmeyeceği belirtilmiştir.²⁵⁹

Yedi kaza ile birlikte Deyrû'l-Kamer kasabasında, bir reis ve iki aza tarafından idare olunan bidâyet mahkemeleri teşkil edilmiştir²⁶⁰. Ahali tarafından seçilen ve sulh hâkimliği yapacak olan şeyhler köylerde görevlendirilmiştir.²⁶¹

Ticarete dair davalar, Beyrut Ticaret Meclisi'nin kontrolüne bırakılmıştır. Ecnebi tebaadan veya ecnebilerin himayesinde bulunan kişilerden biri ile Cebel halkı arasında meydana gelecek davalar, eğer mümkünse tarafların biat ettiği hakemin kararına havale edilmiştir. Taraflar davalarını nihayete erdirmek için, bir hakem üzerinde anlaşamazlarsa, dava Beyrut Mahkemesi'ne havale edilecek ve masrafları davayı kaybeden taraf ödeyecektir. Taraflar, verilen hükmü kabul ettiklerine dair mukavele senedini usulüne uygun şekilde imzalayacaklar ve bunu, Beyrut Mahkemesi ile Cebel-i Lübnan'ın Meclis-i Kebir Mahkemesi'ne kaydettireceklerdir.²⁶²

İdare meclisi azalarının sülüsleri, her iki yılda bir yenilenecek ve azalıktan ayrılan kişi tekrardan aza olabilecektir. Hâkimlerden herhangi biri, bulunduğu makama yakışmayacak bir cürüm işlerse azlolunacak ve işlediği suçun cezasını çekecektir. Mahkemelerdeki duruşmalar, halka açık olarak yapılacaktır. Cebel halkından, sancaklar dâhilindeki suçluların davaları, cürmün işlendiği yerde görülecektir. Sancakların ahalisinden olup, Cebel dairesinde suça bulaşanların davaları merkezde muhakeme edilecektir. Yerli veya başka mahallere ait ahaliden herhangi biri, Cebel'de suça bulaşıp da başka sancağa kaçacak olursa, o sancaktaki güvenlik görevlileri tarafından yakalanıp, merkeze teslim edilecektir. Cebel'e veya farklı bölgelere mensup ahaliden biri, bir sancakta cürüm işlerse de, Cebel-i Lübnan

²⁵⁹CLS, Nizamname Md. 6-8.

²⁶⁰CLS, 1304.

²⁶¹CLS, Nizamname Md. 7.

²⁶²CLS, Nizamname Md. 9.

idaresince yakalanıp, o sancağa verilecektir.²⁶³ Ancak sonraki yıllarda, ilgili devletlerin de onayıyla adalet teşkilatında tekrardan bir kısım düzenlemelere gidilmiştir.

Franko Paşa döneminde, Dersaâdet'te Şura-i Devlet kararıyla çıkarılan bir tezkere ile Meclis-i Mahkeme-i Kebir'e, Divân-i Temyiz ismi verilerek, birer reis, altışar azadan oluşan ve biri hukuk diğeri cinayet namıyla iki daireye taksim edilmiştir. 1861 nizamnamesinin sekizinci maddesi gereği, Babıâli'ye gönderilen bazı ilamlar geri iade edilmiş, bazıları da iade edilmediği halde incelemeye tabi tutulmamıştır. Vasa Paşa'ya göre, Babıâli'ye gönderilip de incelemesi yapılmayan hükümlerin Cebel'de icra edilmesi faydalı olacaktır. Ancak aynı maksatla, mahkemelerinden verilen hükümler, temyiz edilmesi için Meclis-i Kebir'e gelecek olursa, meclis bunları temyiz etmek ve hükmü ilama raptetmek zorunda kalacaktır. Meclis-i Kebir idaresi, bu hükümleri temyiz ederse Babıâli'ye karşı muhalif davranmış, reddettiği takdirde de bir nevi bidâyet mahkemelerinin istiklalini tanımış olacaktır. O halde, bu sorunu ortadan kaldırmak için, ilk önce mahkemelere mahsus olmak üzere bir kanun yapılması gerekmektedir. Yayınlanan tezkire ile Meclis-i Mahkeme-i Kebir, Divân-i Temyiz'e çevrildiği dönemde, hukuk mahkemelerine mahsus nizamnamenin mevcut olmaması, doğal olarak Cebel mahkemelerini mahalli kurallara göre hareket etmeye zorlamıştır. Vasa Paşa, şikâyetlerin önüne geçilebilmesi için bir kısım düzenlemelerin daha yapılmasını zorunlu görmektedir. Cebel-i Lübnan merkezi idaresince, Cebel ekonomisi de dikkate alınarak, birer reis ve altışar aza, yani iki müstakil reis ile on iki muvazzaf azadan oluşan iki dairenin bulunması, hem Cebel nizamnamesine hem de adliye teşkilatına mugayir bulunmuştur. Hukuk ve ceza davaları için bir heyetin yeterli olacağı ve cinayet dairesinin ilga edilmesinin gerekliliği dile getirilmiştir. Bir daireden oluşmak kaydıyla Divân-ı Temyiz'e, Divân-ı İstinâf namı verilmesi ve cinayet dairesin ilgasıyla azalarına ödenen maaşların bundan böyle ödenmeyeceği için bu meblağın tasarruf edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca böylesi bir uygulama, hem kanunlara hem de mevcut zamana uygun olacağı ve takriben otuz bin kuruş

²⁶³CLS, 1304, Nizamname Md. 10-11-12-13.

Cebel sandığına tasarruf sağlayacağı ifade edilmiştir.²⁶⁴ Vasa Paşa dönemine, Müslüman kesimin hakları biraz daha iyileştirilmiştir.²⁶⁵

Tablo 24: Bidâyet Mahkemeleri ve Görevlileri

Şuf Bidâyet Mahkemesi		Metn Bidâyet Mahkemesi	
Reis	Sa'id b. Naked	Reis	Deyb Sefa Efd.
Aza	Şeyh Hatır Dehdah	Aza	Numan İsa Efd.
Aza	Hasan Hatib Efd.	Aza	Necim İzzeddin Efd.
Başkâtip	Asber El Huri	1.Kâtip	İskender Ziyad Efd.
2. Kâtip	Muhammed Zeyneldin Efd.	2.Kâtip	Mir Haydar Şihab
3. Kâtip	Es'ad Ebu Sevan	3.Kâtip	Mir Reşid Şihab
4. Kâtip	Şeyh Mahmud Canbolad	4.Kâtip	Es'ad Efd.
5. Kâtip	Kasım Aldulsamed Efd.	-	-

Kesrovan Bidâyet Mahkemesi		Betrun Bidâyet Mahkemesi	
Reis	Beşar El Huri Efd.	Reis	Selim Baz Efd.
Aza	Muhammed Kazım Efd.	Aza	Hüseyin Ali El Hac Efd.
Aza	Hana El Zağyi Efd.	Aza	Hübeyb Nebhan Efd.
1. Kâtip	Yusuf Bahus Efd.	1.Kâtip	İskender Azer Efd.
2. Kâtip	Şeyh Yusuf Habeş	2.Kâtip	İbrahim İlm Efd.
3. Kâtip	Mülhem İbrahim Tanus Efd.	3.Kâtip	Es'ad Bahus Efd.
4. Kâtip	Şeyh Mülhem Habeş	4.Kâtip	Yusuf Sakr Efd.

Cizzin Bidâyet Mahkemesi		Küre Bidâyet Mahkemesi	
Reis	Şeyh Numan Habeş	Reis	Es'ad Bin Talib
Aza	Hasan Bin Hahzer	Aza	Muhammed Bin El Cesn
Aza	Mir Mecid Murad Şihab	Aza	Selim Feyyaz Efd.
1. Kâtip	Mülhem Nasıf Efd.	1.Kâtip	Mihail Hacı Efd.
2. Kâtip	Selim Ma'luf Efd.	2.Kâtip	Emin Huri Efd.

²⁶⁴BOA, Y.EE, nr. 105.1, lef 3 vr. 1ve 2; (Defter A); BOA, Y.EE, nr. 105.2, lef 10, 11, vr 1 ve 2; (Defter B).

²⁶⁵BOA, Y.EE, nr. 105.1, lef 4 vr. 1ve 2; (Defter A);

Zahle Bidâyet Mahkemesi		D. Kamer Bidâyet Mahkemesi	
Reis	Mülhem Zilzal Efd.	Reis	Yusuf El Huri Efd.
Aza	Selüm? Ebu Fazıl Efd.	Aza	Selim Feram Efd.
Aza	Selim Mu'veşi Efd.	Aza	Rufail Meşaka Efd.
1. Kâtip	Selim Sayğ Efd.	Kâtip	Yusuf Fahd Efd.
2. Kâtip	İbrahim Nemr Efd.	-	-

Kaynak: *CLS*, 1304. Efd. = Efendi.

Asayişin muhafaza edilmesi ve kanunların uygulanması için mutasarrıflar, halkın tahmini bin kişilik nüfusu üzerinden yedi neferlik karma bir zaptiye birliği tayin edecektir. Zaptiyelerin suçluyu hanelerde bekletme usulü feshedilerek, onun yerine mahkûmun tutulması veya hapsedilmesi icra memurlarına bırakılacaktır. Zabıta memurları, halktan ücret istemeyecekler ve zabıtalarmın üzerinde bir üniforma ya da memur olduklarını belli eden işaretler bulunacaktır. Zaptiye birliklerinin vazifeleri, mutasarrıf tarafından tasdik edilene kadar Beyrut, Şam, Sayda, Trablus yolları Osmanlı ordusu tarafından muhafaza olunacaktır. Olası durumlarda, mutasarrıf idare meclisinin onayını aldıktan sonra, Suriye'deki güvenlik kuvvetlerinden olaylara müdahale etmesini talep edebilecektir. Uygulanacak tedbirler, bu birliklerin kumandanı ile mutasarrıf arasında birlikte kararlaştıracaktır. Olası durumlarda, birlik kumandanı, Cebel-i Lübnan'da bulunduğu sürece boyunca mutasarrıfın idaresi altında olacak ve onun direktifleri doğrultusunda hareket edecektir. Zuhur eden sorun çözüldükten sonra mutasarrıfın resmi bildirisi ile ordu Cebel'den ayrılacaktır.²⁶⁶

Cebel-Lübnan merkezi kolluk kuvvetleri, birinci ve ikinci tabur ve bunlara bağlı dokuz bölük ve bir de süvari bölüğünden müteşekkildi. Askeriye, kumandanlarının haricinde ordu, bir zaptiye heyeti ve bir de alay meclisi tarafında idare edilmekteydi. Zaptiye heyeti, hepsinden birer kişi olmak üzere; alaybeyi, müfettiş, talimci kolağası, mülazım ve alay kâtibinden oluşmaktaydı. Alay Meclisinde; bir alaybeyi, bir müfettiş, bir binbaşı, iki kolağası, bir yüzbaşı, bir mülazım ve bir meclis kâtibi görev yapmaktaydı. Bunlardan başka, ordu içerisinde yönetim kadrosunda, kumandan veya memurlardan muhtelif mevkilerde toplam 39

²⁶⁶*CLS*, 1304, Nizamname Md. 14.

kişi yer almaktaydı. Deyrû'l-Kamer ve yedi kazanın hepsinde birer tane zabıta heyeti bulunmaktaydı.²⁶⁷

Miladi 1890 tarihli bir belgede belirtildiğine göre, 25 yılı aşkın bir süre önce, Cebel-i Lübnan'da Dragon adında, Hristiyan ahaliden müteşekkil ve Has Ordu'ya mensup, bir süvari alayı daha kurulmuştur. Nizamnamenin ilgili maddesinde, Cebel'de fevkalade durumlara karşı Suriye'deki askeri kuvvetlerin muavenet göstermesi belirtilmişti. Ancak Suriye ordusu Cebel'e gelebilmesi için, Cebel merkezi idaresinin onayı olması gerekiyordu. Haliyle, bu durum pek çok sıkıntıya sebebiyet vermekteydi. Cebel-i Lübnan Dragon Alayı'nın teşkil edilmesi de tam olarak bu nedenden kaynaklanmıştır. Beyrut ve Cebel-i Lübnan'ın kumandası altında görev icra eden alayın mevcudu, lüzum görülmesinden dolayı, Beyrut ve Trablusşam'a da haber verilerek, Cebel'in kuzeyi ve güneyine yerleştirilmiştir. Bir müfrezesi de Cebel'e bağlı Beyt'el Din'de tutulmuştur. Alay, vücut bulduğu tarihten beri, Cebel-i Lübnan'da görev yapmıştır. Ancak 1890 yılında, Alay'ın Cebel idaresinden alınması gündeme getirilmiştir. Mutasarrıflık tarafından, hem Dragon Miralaylığı'na hem de Beşinci Ordu'ya, Cebel'in kritik siyasi durumu ve kadim geleneğe mugayir düşeceği hatırlatılarak, Dragon Alayı'nın Cebel idaresi altında kalması istenmiştir. Buna rağmen, nizamnameye uygun düşmediği gerekçesi ile komuta yetkisi Cebel'den alınarak, jandarma komutanlığına devredilmiştir.²⁶⁸

4.6: Ekonomi Ve Bayındırlık

4.6.1: Ekonomi

Nizamnamede; Cebel-i Lübnan'ın, 3,500 kese akçe olarak belirlenen vergisinin, mutasarrıf tarafından tahsil edileceği, varidat, öncelikle Cebel idaresince ve Cebel'in umumi menfaatlerine kullanılacağı, artan kısmın ise hazineye ait olacağı ifade edilmiştir. Bütçe açık verirse de, masrafların fazlasını Babiâli karşılayacaktır.²⁶⁹

Cebel-i Lübnan'ın giderleri, varidatını aştığı için sandık açığı çoğu kez Osmanlı hazinesi tarafından tesviye olunmuştur. Ayrıca çevre vilayetlerden temin edilebilen paralarla giderler karşılanmaya çalışılmış, ödeme alamadıkları zaman Cebel idaresi, memurlarının maaşını bile tahsil edemez duruma gelmiştir. Rüstem

²⁶⁷CLS, 1304.

²⁶⁸BOA, Y.PRK.UM, nr. 20.42 lef 1, (26 Cemaziyevvel 1308).

²⁶⁹CLS, 1304, Nizamname Md. 15.

Paşa zamanında, Suriye ile yaşanan kriz bunun bir örneğini teşkil etmektedir. 1877, 1878, 1879 ve 1880 yıllarında, Suriye vilayetinden, pek çok kez uğraş verilmesine hatta Maliye Nezareti'ne defaatle müracaat olunmasına rağmen, iki milyon 100 bin kûsur kuruşun tahsil edilememesi, gelir gider dengesini alt üst etmiştir. Bundan dolayı, mülkiye memurları ile asker maaşlarının ödemesi gecikmiş, ortaya çıkan, zaruret ve ihtiyaçtan dolayı, Suriye'den tahsis edilecek olan meblağdan geri iade edilmek kaydıyla, umum Cebel ahalisinin gelirleri ile jandarmaya alınacak elbiseler için ayrılan hesaplardan taviz verilerek, maaşlar ödenebilmiştir. Suriye'nin bu parayı ödememesi, Cebel idaresini farklı kaynaklar bulmaya yöneltmiştir. 1881 ve 1882 yıllarında, Ankara ve Adana vilayetlerinin emvali üzerinden temin edilerek, ahali ve askeriye olan borçların kapatılması düşünülmüşse de bundan da bir sonuç çıkmamıştır. Haliyle, iç huzursuzluklar ve çeşitli şikâyetler husule gelmiş, 1883 yılında dahi sandık açığı havalesi gerçekleşmediği için, ekonomik bunalım zirveye ulaşmıştır. Aynı yıl görev süresi sona eren Rüstem Paşa, geriye ekonomik açmaza saplanmış bir idare bırakmıştır.²⁷⁰

Cebel-i Lübnan ekonomisinin ana gövdesi, ağırlıklı olarak ziraat ve hayvancılık idi. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ipek üretiminin yaygınlaşmasıyla sanayi gelişmeye başlamıştır. 1850-1880 yılları arasında Cebel'de, özellikle tarım, endüstri ve ticaret alanlarında olmak üzere, yerel ekonominin birçok sektörüne önemli etkileri olan ipek üretimi ve ipek ihracatı, mali aktivitelerin esas şeklini oluşturmuştur. Suriye ve Avrupa arasındaki ticaret bağlantılarının artması, Cebel ipeğinin Fransa ve diğer ulusların ekonomik sistemine girmesine önayak olmuştur. 1864 yılında Cebel'deki ipek üretimi, Suriye'de üretilen toplam ipeğin beşte dördüne tekabül edecek seviyeye yükselmiştir. Suriye ve Cebel'de, Avrupa tarzı fabrikaların kurulması ve bunların git gide sayılarının artması, 1880'lerden sonra, ihracat hacmi nedeniyle, Suriye de, Cebel-i Lübnan da kendi ihtiyaçları için ipekböceği yumurtası üretmez olmuştur. Cebel'de, çoğunlukla Fransızların olmak üzere yabancıların kurduğu ipek fabrikaları, 800-900 işçiyi çalıştırabilecek ve yıllık 35.000 kg. üretim yapabilecek kapasiteye ulaşmıştır. Cebel'in güney bölgesi, kuzeye

²⁷⁰BOA, Y.EE, nr. 105.1, lef 5, vr. 2, (*Defter A*); Cebel-i Lübnan ahalisinin dağılı ve köylü takımı hatta ayanları dahi işsizdi. Bkz. BOA, Y. EE, nr. 105. 1, lef 48, vr. 1, (*Defter A*); Tuzra köyü ahalisi ile Gandur Bey arasında, köyün emvali üzerinden alınan miktarlardan dolayı mahkemeye intikal eden bir dava ile alakalı belgede şu bilgiler verilmektedir. Yıllardan beri; ipek ve tütün hasılatından nısıf ve buğdayın her bir şinbilinden? yirmi, zeytinyağı okkasından yirmi beş kuruş ve meyve hasılatının her bir kıyyesinden beş pare almaktadır. Bkz. BOA, Y.EE, nr. 105.2, lef 17, vr. 1, (*Defter B*).

göre ekonomik dönüşümünü daha erken sağlamıştır. Dut ağacı, bundan böyle tarımda yerini almaya başlamıştır.²⁷¹ 1886'da, bu fabrikalara ait dolapların sayısı; 1696'sı Şuf'ta, 190'ı Betrun'da, 3949'u Metn'de, 469'u Kesrovan'da, 635'i Zahle'de ve 30'u da Deyr'ül-Kamer'de olmak üzere, toplamda 6,965 idi.²⁷²

Lübnan'daki ipek üretimi ve ticaretinin gelişmesinde, Fransızların etkisi büyüktür. Lübnan ve çevresinde 1882'de 105 ipek fabrikası var iken, 1887'de 122'ye çıkmıştır. Bu fabrikalar çoğunlukla yerel ahali tarafında işletilmiştir. Cebel-i Lübnan'da ipek fabrikalarının artmasındaki sebepler arasında, düşük oranlı vergilerle birlikte yatırımcılara tanınan kolaylıklar gösterilebildiği gibi,²⁷³ diğer yandan, kanunsuz girişimlerin de etkisi aranmalıdır.

Cebel-Lübnan'da bulunan, Beyrut halkı ile ecnebilere bazıları, mahalli hükümete malumat vermeden, Cebel'de hayli miktarda, ipek fabrikaları ile haneler vücuda getirmişler ve bir takım arazileri de ilhak etmişlerdir. Bunun yanında, Cebel vergisinin maktû olduğunu ve Cebel ahali tarafından ödenmesi gerektiğini ileri sürüp, kendilerine tertip edilen miri vergiyi vermeye mecbur ve mükellef olmadıklarını savunmuşlardır. Dolayısıyla da, fabrika, hane ve diğer emlak ve arazi için hükümete hiçbir ödeme yapmamışlardır. Cebel ahali, kendilerine tertip edilen vergileri ödemekte iken, yabancı ve ecnebilere daha imtiyazlı tutulup, tasarruflarındaki akarlardan hiçbir resm alınmaması olası değildir. İmtiyazlı kesim Cebel ahali olduğu halde, böylesi durumlardan dolayı, ecnebilere Cebel-i Lübnan arazisinin bir haylisini yavaş yavaş kendi tasarruflarına geçirmişlerdir. Haliyle, ziraat, çiftçilik ve amelelik ile geçimlerini sağlayan Cebel ahali, ecnebilere nezdinde istihdama mecbur bırakılmıştır. Vasa Paşa, bu durumun kabul edilemeyeceğinden, yabancı ve ecnebilere Cebel'de sahip oldukları emlak ve akarlara, diğer vilayetlerde olduğu gibi bir düzenleme yapılarak, vergi konulmasını talep etmiştir. Böylelikle; alınacak vergilerle hem Cebel'in bütçe açığı biraz daha azaltılacak hem de bunların çevreye sirayet etmesinin bir derece de önüne geçilebilecekti.²⁷⁴

²⁷¹Roger Owen, *The Middle East in the World Economy 1800-1914*, I. B. Tauris & Co Ltd. Publisher, London- Newyork, 1981, s. 154-156-157-159.

²⁷²3438 dükkân ve 1113 yağhane kaydı daha mevcuttur. *CLS*, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309; *CLS*'lerinde, Cizzin kazasına ait ipek fabrikası dolap kaydı bulunmamaktadır.

²⁷³Kürşat Çelik, "Osmanlı İdaresindeki Lübnan'da İpek Üretim ve Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 1, s. 285.

²⁷⁴BOA, Y.EE, nr. 105.1, lef 6, vr. 1, (*DeFTER A*).

Vasa Paşa, hem idari konseyin hem de Fransa konsolosluğunun güçlü muhalefetlerine rağmen,²⁷⁵ (H. 1304) M. 1886-1887 tarihinde, ipek fabrikalarında bulunan dolaplardan alınacak yıllık verginin kararlaştırılması için, kendi huzuruna gelen düvel-i sitte konsoloslarından bazıları ile nizamnamenin vergiye dair olan 15 ve 16. maddelerini görüşmüştür. Protokolde, 16. madde olduğu gibi kalırken, 15. maddeye emlak vergilerini kapsayan bir zeyil yapılarak, ipek fabrikalarındaki dolaplardan birer adet gümüş mecdiye (*sim mecdiye*) alınmasına karar verilmiştir. Belirlenen miktar, diğer vilayetlerde tahsil edilen ipek öşrüne (*öşr-i harir*) nazaran 10/100 değil, 1/500 nispetinde idi. Yine de, ileride emsal oluşturacağı endişesi ile ecnebilere itiraz edenler olmuştur. Ancak böylesine cüzi bir meblağa muhalefet edilmesinin uygun olmayacağını belirtilmesinden sonra, isteksiz de olsa kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca yeni düzenleme Babîâli, protokol üyeleri ve Cebel idare meclisi tarafından onaylanmıştır.²⁷⁶

Mahalli idare sandığının açık vermesinde etkili olan diğer bir neden de Marunî papazları tarafından, bölgenin gelir kaynaklarının gayrimeşru yollarla heba edilmesi veya hükümetin kasasına girmesinin engellenmesidir. Papazlar, imar vaktinde Marunî ahalisini aldatarak, kimisinin emlakını vakıf suretiyle, kimisinin de varlıklarına hayrat süsü vererek, Cebel’de bulunan emlak ve akarların 3/1’lik miktarını pek çok uygunsuz girişimlerle kendi himayelerine almışlardır. Marunî ruhaniyesi, kanundışı davranışları nedeniyle, önce papanın Suriye’deki vekili Monsenyör Piyavi tarafından uyarılmıştır. Daha sonra da Roma’dan çağırılınca papazlar telaşa kapılmışlardır. Eğer Roma’ya giderlerse, bu Marunîlerin namusuna dokunacak ve Cebel’de heyecana sebebiyet verecektir diyerek, kendi hukuksuzluklarını siyasi arenaya taşımaya çalışmışlardır. Dolayısıyla, istiklal sevdasına düşüp, mensubu buldukları kişilere güvenerek Roma’ya bile itaatsizlik göstermişlerdir.²⁷⁷ Bahane ile ellerine geçirdikleri emlak ve arazilerden sağladıkları

²⁷⁵Spagnolo, a.g.e., s. 178.

²⁷⁶BOA, Y.EE. nr. 105.1, lef 12, vr. 1 ve 2, (*Defter A*); özellikle Fransa Beyrut elçisi, nizamnameye mugayir olduğu gerekçesi ile itirazda bulunmuştur. Diğer sefirleri de bu doğrultuda tertipleme istemiştir. Vasa Paşa, öteden beri kanunları ihlal ederek vergi ödenmemesinin ve zeyle olan itirazların nedeninin, Cebel’in sandık açığını Osmanlı’ya ödetmek gayesinden kaynaklandığını söylemektedir. Bkz. BOA, Y.EE. nr. 105.2, lef 18, vr. 1 ve 2, (*Defter B*).

²⁷⁷BOA, Y.EE. nr. 105.1, lef 9, vr. 1 ve 2; (*Defter A*).

gelirlerin hiçbir akçesini vakıf ya da hayrat için sarf etmemiş, varidatın tamamını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmışlardır.²⁷⁸

Nizamnamede, emlak gelirleri vergiye dâhil edildiğinden, bunlardan sağlanan kazanç, devlet hazinesi hesabına olarak Cebel sandığına verileceği, mahalle mahalle, millet millet nüfus sayımlarının yapılacağı ve ziraata ait bütün arazilerin haritasının çıkarılacağı belirtilmişti.²⁷⁹ Buna rağmen, Cebel-i Lübnan'da emlak vergisinin kaybı 100/40 oranında idi. Başka bir ifade ile eğer emlak vergisi tahsil edilebilirse, ekonomiye yüzde kırk fayda sağlayacaktı. Nizamnamenin 16. maddesi gereği, mutasarrıflığın ilk yıllarında umum Cebel için tanzim edilmiş olan tahrirde, emlak ve araziler erkek nüfusuna göre dağıtılmış ve bölgenin ekserisi miri arazi olarak kaydedilmişti. Ancak Cebel'in kuzey bölgesinde, Marunî ruhani liderlerinin entrika ve tahrikleri sonucunda ortaya çıkan mukavemet ve muhalefet üzerine, buralardaki arazinin bir kısmı değersiz olarak yazdırılmış geri kalanının da tahriri yaptırılmamıştır. 1888 yılında, Cebel'in kuzeyinde tahrir edilmiş olan arazinin mal vergisi ve tahrir ettirilmeyen arazi ile birlikte, güney ve kuzeyin ölçümleri tekrardan icra edilebilirse, emlak vergisinden 40/100'dan daha fazla gelir elde edilebilecekti. Marunî ruhaniyesi kuzeydeki arazinin neredeyse üçte birine sahipti. Bundan dolayı, yeni ölçümler sonrasında uğrayacakları mali zarardan dolayı kargaşa çıkarmalarından endişe edilerek, bölgenin tekrardan arazi ve emlak tahrirleri yapılamamıştır. Sadece ipek üretiminin gelişmesi ile ecnebler tarafından kurulan ipek fabrikalarındaki dolapların vergilendirilmesindeki ufak bir düzenlemenin dışında, ekonomiye katkı sağlayabilecek kayda değer yeni bir vergi elde edilememiştir.²⁸⁰

Vasa Paşa'nın, göreve başladığı 1883 tarihinde bütçe açığı 553,700 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu tarihten itibaren, yaptığı tasarruflarla açığı, 305,140 kuruşa kadar indirmişse de tamamıyla kapatmaya muvaffak olamamıştır. Aynı yıllarda, Osmanlı Devleti'nin ekonomik bunalımlardan dolayı, Babî'î'den Cebel-i Lübnan'a ödenek ayırmasını talep etmenin uygun düşmeyeceğini ancak daha fazla tasarruf yapma olanağı da kalmadığını belirtip, Cebel'in bozuk ekonomisine çare

²⁷⁸BOA, Y.EE. nr 105.1, lef 26, vr. 2, (*Defter A*).

²⁷⁹CLS, 1304, Nizamname Md. 15-16.

²⁸⁰BOA, Y.EE. nr 105.1, lef 29, vr. 1 ve 2, (*Defter A*); İngiltere'nin Beyrut'taki elçisi Mister Aldric, Vasa Paşa'nın yanına gelerek, emlak ve arazi tahririnin yapılmasına destek vermiştir. Bkz. BOA, Y.EE. nr 105.1, lef 30, vr. 1, (*Defter A*).

bulunmasını istemek zorunda kalmıştır. Vasa Paşa'ya göre, devlet yardımı olmadan, sandık açığının tamamıyla kapatılabilmesi bu aşamada mümkün değildir.²⁸¹

4.6.2: Bayındırlık

Vasa Paşa'nın adli ve mali konularda yaptığı düzenlemelerden başka, bir diğer planı bayındırlık alanında icra edilecek hususlardı. Bu, öncelikle Sayda, Beyrut ve Trablus arasında inşa olunacak bir tramvay yolunun projesiydi. Yaklaşık yirmi yıl sürecek olan inşaat sürecinin planlanma aşamasında Vasa Paşa, önceki meselelerden çok daha sert muhalefetle karşılaşmıştır. Yol güzergâhı, mutasarrıflık içerisindeki üç önemli liman kenti ile Suriye vilayetinin üç bölümü arasında bağlantı sağlayacak şekilde tasarlanmıştı. Vasa Paşa, inşaat maliyetini paylaşmak için Osmanlı makamları ile anlaşmaya vardı. Böylece, maliyetin sadece üçte birini Cebel yönetimi, geri kalanını da Suriye vilayeti karşılayacaktı. İnşa edilecek tramvay yolunun Cebel'e fayda sağlamayacağı ve Vasa Paşa'nın kabul ettiği masrafların fazla olduğu gerekçesiyle, proje Cebel'in kuzeyinde ikamet eden Marunîlerden çok fazla destek görmemiştir. Onlar, yolun çoğunun Cebel topraklarından geçeceğini haliyle de Cebel ahalisinin daha fazla kullanacağını gerçekçi bulmamışlardır. Ancak onların düşünceleri gerçeğe dayanmıyordu. Yolun, sadece iki uç nokta, birkaç millik bir mesafesi Suriye vilayetine ait olurken, inşaat maliyetinin büyük bir kısmını Suriyeliler karşılayacaklardı. Dolayısıyla, proje Cebel'e ve Cebel ekonomisine katkı yapacaktı. Projeye karşı çıkanlar arasında Fransız konsolosu Batrimonyo da vardı. Batrimonyo, Cebel'de Fransız politikasını sürdürebilmek ve Marunîlerin Osmanlı ile yakınlaşmasını engellemek için onların endişelerini fırsat olarak değerlendirdi. Çünkü Cebel-i Lübnan'da, ekonomik ve toplumsal konularda yapılan bu derece temel değişiklikler, Fransızların, bölgedeki emellerinin engellenmesi ve propaganda argümanlarının ellerinden alınması anlamına geliyordu.²⁸² Vasa Paşa'nın bayındırlık alanında diğer bir girişimi de çevre arazilerin ihyası için İbrahim Nehri'ne kanallar açılmasını öngören projeydi.

Tramvay yolunun inşası ile İbrahim Nehri'ne yapılacak kanalların imtiyazı Abdülehad Hazra Efendi'ye verilmiştir. Gerek Nehr-i İbrahim'in imtiyazı ve gerek tramvay hattı inşası için imzalanan mukavelenamelerinin, Devlet-i Aliye'nin kanunlarına uygun ve kurulacak şirketlerin Osmanlı menşeli olması şart koşulmuştur.

²⁸¹BOA, Y.EE. nr. 105.1, lef 5, vr. 2, (DeFTER A)

²⁸²Spagnolo, a.g.e., 178-179.

Böylece; bölgede yürütülecek çalışmalara, ecnebilerin müdahale etmesine dayanak oluşturacak emareler ortadan kaldırılmış olacaktır.²⁸³

Nehr-i İbrahim imtiyazını aldıktan sonra, Abdülehad Hazra Efendi hakkında Cebel-i Lübnan'dan gönderilen bir ihbarnamede, kendisinin sabıkalı olduğu, ahidnâmenin onda olması, mevkiyen ve siyaseten bir takım sakıncalara sebebiyet vereceği belirtilmiştir. Bunun üzerine; Babîâli, mutasarrıflıktan bunun doğru olup olmadığının araştırılmasını ve çıkacak sonucun geri bildirilmesini istemiştir.²⁸⁴

Yapılan tahkikatlar neticesinde; Abdülehad Efendi'nin sabıkasının, tuz ve barut kaçırmak ile “*Sen Los*” isimli zararlı bir cemiyete yaptığı muhabere aracılığından ibaret olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Yusuf Kerem'in isyan ettiği dönemde, onun maiyetinde bulunarak, Babîâli aleyhinde fenalıklara karıştığına dair, Rüstem Paşa tarafından kaleme alınmış bir yazının varlığından da bahsedilmiştir.²⁸⁵ Ancak Abdülehad Efendi'nin Yusuf Kerem'e olan dostluğundan dolayı, kendisine isnat edilen siyasi suçlarla ilgili, Davud Paşa zamanda tutulmuş, sabıka durumunu gösteren resmi bir kaydı yoktur. Yusuf Kerem'den sonraki yıllarda ve Vasa Paşa döneminde nizam-ı umumiye ihlal eden hiçbir hareketine de rastlanamamıştır. Sadece Rüstem Paşa tarafından, tuz kaçırmaya olayından dolayı açılan davada Cinayet Dairesince mahkûm edilmiş, ancak Beyrut Ticaret Mahkemesi'nde davanın temyiz olunmasıyla suçsuz olduğu anlaşılmıştır. Yine; Nehr-i İbrahim'de icra olunacak projenin imtiyazı, siyasi sebeplere göre değil, umumi ahalinin istifadesi gözetilerek verilmiştir. Dolayısıyla, Devlet-i Aliye'den olmak şartıyla her kime ihale edilirse edilsin, o kişi gayri meşru durumlardan uzak durmak mecburiyetinde olacaktır. Ayrıca bu imtiyazın imzalanması, nehrin civarında ikamet eden ahaliyi de fazlasıyla memnun etmiştir.²⁸⁶

Devlet-i Aliye ile Vasa Paşa arasında yapılan muhabereden sonra, Kesrovan dâhilinde bulunup denize dökülmekte olan Nehr-i İbrahim'den kanallar açılarak civarındaki köy ve arazilere su götürülmesini amaçlayan projenin imtiyazı Abdülehad Efendi'ye bırakılmıştır. Buna göre; bir Osmanlı şirketinin teşkili ile birlikte, inşaatın taksim edilme süresi beş yıl olarak belirlenmiştir. Umur-u Ticaret ve

²⁸³ BOA, Y.EE. nr 105.1, lef 34, vr. 2, (*Defter A*)

²⁸⁴ BOA, Y.EE. nr. 104. 200, lef 2, (H-06-02-1307).

²⁸⁵ BOA, Y.EE. nr 104. 200, lef 2,1, (H-06-02-1307).

²⁸⁶ BOA, Y.EE. nr. 105.1, lef 33, vr. 2, (*Defter A*)

Nafia Nezareti'nde hazırlanan mukavelename ve şartname, Babıâli'ye gönderilmiştir. Şûrâ-yı Devlet'te, görüşülen maddeler üzerinde Meclis-i Mahsusa vekilleri mutabık kalmıştır. Padişah, umumu ihtiyaçları karşılayacak şekilde hazırlanan taslak hükümlerinin aynen icra edilmesine onay vermiştir.²⁸⁷

Mukavelenamede öngörüldüğü üzere, hazırlanan haritada İbrahim Nehri'nden kuzeydeki Cibil kasabasına ve güneydeki Cüveyne körfezine kadar birer kanal açılacağı gösterilmiştir. Ancak mukavelenin birinci maddesinde, alınacak suyun bir taraftan Cibil ve diğer taraftan Cüveyne kasabasına kadar icra olunacağı yazılmıştır. Cüveyne kasabasının suya ihtiyacı olmadığı gibi Abdülehad Efendi'nin dilekçesinde dahi güney kanalını Cüveyne körfezine ulaştırılacağı belirtilmiştir. Ancak mukavelenamede, kanalın Cüveyne kasabasında sonlanacağına gösterilmesinden dolayı ortaya çıkan yanlışın düzeltilmesi istenmiştir. Tekrardan yapılan incelemelerden sonra, mukavelede, Cüveyne'den maksat sahildeki Cüveyne körfezinin kastedildiği, ancak yanlışlıkla Cüveyne kasabası diye tercüme olunduğu anlaşılmıştır. İkinci mukavelenamede, Divân-ı Hümayun Kalemî tarafından, birinci maddedeki "*Cüveyne kasabasına kadar*" cümlesi "*Cüveyne Körfezine*" olarak değiştirilmiştir.²⁸⁸ Böylece, Nehr-i İbrahim'in imtiyazını belgeleyen mukavelename ve şartname, iki defa hazırlanmış oldu. Yirmi iki maddeden oluşan mukavelename, Devlet-i Aliye namına Ticaret ve Nafia Nazırı Zihni Paşa ile Abdülehad Hazra Efendi arasında imza olunmuştur.²⁸⁹

Mukavelenameye göre; İbrahim Nehri'nin suyu, Romalıların seddine yakın yerden özel bir kanal kazılarak, takriben her bin metre mesafede birer küçük su yolu yapılacak, icabı durumunda bu suyolları denize akıtılacak ve imtiyaz müddeti yetmiş beş sene olacaktır. İmtiyaz sahibi, sekiz ay içinde şartnameye uygun şekilde, harita ve layihasını hazırlayıp, Ticaret ve Nafia Nezareti'ne sunacaktır. Nezaret, harita ve layihaların altı ayda incelemelerini yapacak, herhangi olumsuzluk bulunmazsa, imtiyaz sahibi inşaaata başlayacaktır. Çalışmalar esnasında da teftiş görevi Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bırakılmıştır. Proje tamamladığında, fen komisyonu iki defa teftişini yapacak, sorun bulunmazsa, ilk incelemede muvakkaten, ikincisinden sonra da kesin kabul işlemi yapılacaktır. İmtiyaz sahibi, Osmanlı Anonim Şirketi kuracak,

²⁸⁷BOA, A.DVN. MKL, nr. 38.2, lef 1, (H-17-02-1314).

²⁸⁸BOA, İ.MTZ.CL. nr. 4.205, lef 1, (H-05-03-1308).

²⁸⁹BOA, A.DVN.MKL. nr. 30.35, lef 2,3, (H-04-03-1307); (Abdülehad Efendi'ye itasına dair mukavelename, şartname, Ticaret ve Nafia Nezareti tezkiresi ve sair muhtelif evrak).

Banka-i Osmaniye'ye piyasanın fiyatlarına göre, beş yüz Osmanlı lirası kefalet akçesi senedi tevdi edecektir. Bu kefaletin yarısı işe başladığında geri kalanı da işi bitirdiğinde kendisine geri ödenecektir. Ancak iş sahibinden kaynaklı sebeplerden dolayı, inşaat sonlandırılmazsa, kefalet akçesine el konulacaktır. İnşaatta çalışacak, memur, işçi ve bekçilerin hepsi Osmanlı ahalisinden olacak ve devletin tayin ve kabul edeceği elbiseleri ile hususi fesleri giyecekler, hademe ve bekçiler vazife esnasında üstlerinde bakırdan yapılmış özel işaretler bulunduracaklardır. Gerekli durumlarda, kanalların geçeceği arazi ve değirmenler İstimlâk Kanunu'na tabi tutulacak ve imtiyaz sahibi, istimlâk edilen arazi ve değirmenlerin sahiplerine tazminat ödeyecektir. Zübeyde Kemerleri ve Romalılarından kalan eski eserlerin olduğu yerlerde, inşaat yapılmayacaktır. İnşaatta kullanılacak alet, edevat, ister mahalli idareden, ister Devlet-i Aliye'den isterse de ecnebi diyarımdan tedarik edilsin, gümrük vergisinden muaf tutulacak ve bunların masrafı, çalışma süresi boyunca imtiyaz sahibine ait olacaktır. Yıllık alınacak her metreküp su için bölge halkından on, mahalli idareden beş sent alınacak, imtiyaz sahibi; bu parayı (sent), altı aydan altı aya tahsil edecektir. Cebel-i Lübnan dâhilinde bulunan camii, manastır, yatılı mekteplere, belediye daireleri ve kaymakamlık merkezlerine günlük meccanen birer metreküp su verecektir. İmtiyaz sahibinin kusurundan dolayı, müşterilere verilecek sular üç günden fazla müddet kesilirse, suyun kesildiği süre için müşterilerden almış olacağı paranın üç mislini nakd-i ceza olarak kendisi müşterilere ödeyecektir. Müşteriler, gerekli durumlarda, bir haftalık suyunu bir günde toptan alabilecektir. Bir sene sonunda, günlük bir metreküp su için, mahalli idare ve merkez arazilerin tümü için verilecek sudan, pek çoğu altın olarak on iki buçuk Frank, ahalinin arazilerine kullandığı sudan ise, yine altın olarak otuz buçuk Frank tahsil olunacaktır. İbrahim Nehri'nden alınabilecek suyun miktarı, yüz kırk bin metreküp olarak belirlenmiştir.²⁹⁰

On üç madde üç fasıldan oluşan şartnamede ise, özellikle kanallarla ilgili teknik kısımların ayrıntılarına değinilmiştir. Buna göre, kanalların güzergâhı ve setleri ile suyolları mevkiinin, beş binde bir derecesinde umumi haritası çıkarılacaktır. Bu haritada, kanalların uzunlukları iki yüzde bir ölçeğinde olacak ve genişlikleri ile meyilleri belirtilecektir. Bu miktarlarda, uzunluk beş binde bir ve yükseklik beş yüzde bir nispetinde tanzim edilecek ve kanalların yükseklik derecesi

²⁹⁰BOA, A.DVN.MKL. nr. 30.35, lef 2, (Mukavelenamenin İlgili Maddeleri).

deniz seviyesine göre tayin olunacaktır. Ölçeklerdeki kesitlerin altına ufka paralel üç hat resmedilecektir. Birincide; kanalların arasında biner metre mesafe bulunacaktır. İkincide; inşaatların uzunluğu ve meyilleri, üçüncüde ise, kıta istikametinin uzunluğu otuz olarak hesaplanıp, hepsinin yarıçap uzunluk ölçekleri zikredilecektir. Kanalların geçeceği yerler üzerinde binalar yok ise, harita beş binde bir, bina veya bağ, bahçe bulunuyor ise de binde bir mukayesesinde tanzim kılınacaktır. Kanal, boru, sifon ve suyollarının büyüklükleri, bunların taşıyacakları su miktarları dahi hesaplanacaktır. Ahaliyi mağdur etmemek için, çalışma süresince büyük ve küçük köprüler yapılacak ve bu köprüler, yolların ehemmiyetine göre, üç metreden on metreye kadar olabilecektir. Kemerli suyollarının, yolun yüzeyinden kemerin ortasına kadar beş metre ve demirden veya ağaçtan kirişlerle yapılmış köprülerdeki kirişlerin altından itibaren dört metre otuz santim yükseklikte tasarlanacaktır. İnşaatta, sadece köprü döşemeleri ve kapakların gerekli kısımları ile küçük köprülerin dışında kereste sarfiyatı sınırlandırılmıştır. Bunlardan başka, diğer bütün kısımlarda su ve kireçten imal edilen kâgirin kullanılması şart koşulmuştur.²⁹¹

Osmanlı Devleti, bu dönemde tüzel girişimlerin artmasıyla, Ticaret Kanunu hükümleri gereğince, bütün Anonim Şirketlerini kapsayan düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duymuştur. Şirketlerin, imtiyaz mukavelelerine ve şartnamelerinin içeriğine mutabık olup, olmadıklarının tetkiki Şura-i Devlet tarafından icra edildiğinden, yine aynı şekilde devam etmesi önerilmiş ise de (H. 1300), M. 1882 tarihinde padişaha sunulan nizamname layihasının içeriğine göre kaleme alınan şirket nizamnamelerinin teftişi ait oldukları kurumlara devredilmiştir. Mukavele ve şartname ahkâmına da uygun düşeceği gerekçesiyle, bundan böyle; tanzim edilen şirket nizamnameleri yalnız bu suretle tetkik ve tasdik edilmiştir. İbrahim Nehri ile alakalı yürütülecek çalışmalar için kurulan Anonim Şirketi de aynı doğrultuda teşkil olunmuştur. İkişer nüsha olarak hazırlanan şirketin dâhili nizamnamesi Dersaadet Bidayet Mahkemesi'ne onaylatılmıştır. Nüshalardan biri imtiyaz sahibine verilmiş, diğeri de mukavelelerle beraber saklanması için Divân-ı Hümayun Kalemi'ne gönderilmiştir.²⁹²

²⁹¹BOA, A.DVN.MKL. nr. 30.35, lef 3, (Şartnamenin İlgili Maddeleri).

²⁹²Balkanlar'da da; benzer projeler hayata geçirilmiş, Vardar Nehri'nden, Selanik'e su getirilmesini öngören planın imtiyazı, tüccar Nemlizada Hamdi Efendi'ye, Selanik ve Manastır Demiryolu inşaatının ve işletmesinin imtiyazı da Mösyö Kavalla'ya verilmiştir. BOA, A.DVN.MKL, nr. 32,25, lef 20, (H-07-08-1308).

İbrahim Nehri Anonim Su Şirketi Nizamnamesi, sekiz fasıl, kırk dört maddeden oluşmakta ve nizamname kısaca şu hükümlerden meydana gelmektedir. Şirketin unvanı Nehr-i İbrahim Su Şirketi olarak tayin edilecek ve Devlet-i Aliye'nin Cebel-i Lübnan'daki kanun ve nizamına bağlı olacaktır. Şirketin merkezi Lübnan'a tabi Barja'da bulunacak ve Osmanlı'nın diğer bölgeleri ile ecnebi memleketlerinde de şubeleri açılacaktır. Şirket'in imtiyaz müddeti, herhangi bir durumdan dolayı daha erken feshedilmediği sürece, yetmiş beş yıldır. Şirketin sermayesi dört yüz bin Frank'tan ibaret olup, her biri beş yüz Frank'tan, sekiz yüz hisseye bölünecektir. Heyet-i Umumiye'nin bu meblağı yüzde elli derecesinde artırma yetkisi vardır. Sermayenin yüzde onu elde edildikten sonra, şirket kesin suretle kurulmuş addolunacaktır. Hisse sahipleri için önce geçici senetler tahsis edilecek daha sonra, bunlar asliyle tahvil edilecektir. Senetlerin bir tarafı Türkçe diğer tarafı Fransızca yazılacak veya farklı lisanlar da kullanılabilir. Sermayenin geriye kalan taksitleri, şirketin ihtiyaçlarına göre, Meclis-i İdare'nin kararıyla veya lazım gelen mahallerde, değişik lisanlarda çıkan resmi ve gayri resmi bazı gazetelerde otuz gün evvelden yayımlanacaktır. Hisse senetleri, şirket içerisinde bölünemeyecek ve şirket her senet için bir sahip tanıyacaktır. Bu kişiler, şirketi hiçbir şekilde haciz veya idaresine müdahale edemeyeceklerdir. Senetler zamanında ödenmediği takdirde, ihtar yapmaya gerek kalmadan, senelik yüzde altı faiz uygulanacak ve gerektiğinde şirketin, hisse sahiplerini dava etmeye veya senetleri satmaya salahiyeti bulunacaktır. Bu minval üzere satılması gereken senetlerin numaraları gazetelerde neşredilecek ve gazete ilanından on beş gün sonra, şirket hukuki yollara ya da ihtara ihtiyaç duymadan, zarar ve ziyarı sahiplerine ait olmak üzere senetleri, Dersaadet ve Paris borsalarında satacaktır. Eğer bu borsalarda satış olmamış ise senetler açık artırmaya çıkarılacaktır. Şirket, beşten on bire kadar azadan meydana gelen Heyete- Umumiye tarafından yönetilecektir. İlk üç senelik idare heyeti; Paris'te Mösyö Emil Küz, Beyrut'ta Musa Efza Feric, Rizkullah Hazra, Mösyö Edvar Küz ve Abdülehad Hazra Efendilerden oluşacaktır. Yönetim kurulunun yaptıkları müzakereler, zabıt defterine kaydedilecek ve imzalanacaktır. İdare heyeti, vekâleten veya asaleten beş hisseye sahip olacaktır. Heyetin, gerek asaleten gerek vekâleten hazır bulunan hisselerinden her beş hisse için bir rey hakkı bulunacaktır. Rey hakkı yirmiyi geçmeyecektir. Şirketin yıllık elde ettiği kâr üzerinden, istisnasız hisselerin cümlesine yüzde beş faiz konulacaktır. Yıllık ihtiyat akçesini oluşturmak için yüzde beşi ayrıldıktan sonra geriye kalandan yüzde onu müdürlere dağıtılacak ve yüzde kırk beş kâr hissesi

hissedarlara ödenecektir. Geriye kalan meblağ ise; Mösyö Emil Küz, Mösyö Feric, Rizkullah ve Abdülahad Hazra Efendiler arasında eşit oranda pay edilecektir. Yıllık hasılat başına uygulanan yüzde beş faiz yeterli gelmezse, noksan kalan kısım ihtiyat akçesinden tamamlanacaktır.²⁹³

Vasa Paşa, aynı yıllarda, Cebel-i Lübnan'ın Antalyas isimli mahallinden Cebel iskelesine kadar olan 10 saatlik bir şose yol ile Nehrü'l-Kelb, Nehr-i İbrahim ve Muameleteyn üzerinde bulunan kusurlu birçok köprünün de inşaatını tamamlamıştır. Ocak 1888 tarihinde, Nehrü'l-Kelb'de, Cebel ve Beyrut'un mülkiye memurları, askeriyesi, Beyrut'taki ecnebi memurlarının ve halkın katılımıyla, inşaatın açılışı yapılmıştır. Beyrut nakibüleşrafı es-Seyyid Abdurrahman Efendi de törende bulunmuş ve bir konuşma yapmıştır. Marunî ruhaniyesi ve ecnebi memurları kuzeydeki Marunî ahalisini de tahrik ederek, yolun yapımını engellemeye çalışmalarına ve inşaatının büyüklüğüne rağmen, bir buçuk yıl içinde şose yolun bitirilmesine muvaffak olunmuştur.²⁹⁴

²⁹³BOA, A.DVN.MKL, nr. 32,25, lef 1, (H-07-08-1308), Selanik Manastır Demir Yolu Şirketi ile Selanik Anonim Su Şirketi'nin nizamnameleri için bkz. BOA, A.DVN.MKL, nr. 32,25, lef 3,4, (H-07-08-1308).

²⁹⁴BOA, Y.EE, nr. 105.1, lef 24, vr. 2, (*Defter A*)

V. BÖLÜM

SİYASİ GELİŞMELER

5.1: Fransızların Cebel-i Lübnan Politikası

Avrupa Devletleri'nin, Beyrut, Suriye, Cebel-i Lübnan ve civar bölgelerdeki varlıkları çok daha önceki tarihlere dayanmaktadır. İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Avusturya, Prusya gibi dönemin güçlü devletleri bölge üzerinde, gerek alenen gerek misyonerler vasıtası ile çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Vasa Paşa döneminde de, aynı faaliyetler devam etmiştir. Ancak Rüstem Paşa'nın memuriyetinin sonlarına doğru ve Vasa Paşa'nın ilk yıllarında, Fransız nüfuzusun diğerlerine oranla daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır. İvmenin Fransızlar lehine çevrilmesinde, konsolos Patrimonio'nun önemli payı olmuştur. Paris'te basılan Duba isimli gazetenin bir nüshasının tercümesine göre Patrimonio, Cebel-i Lübnan'da uzun bir seyahate çıkarak; Şuf, Metn, Kesrovan, Betrun kazaları ve bu kazalara bağlı nahiyeler ile Mösyö Ernest Renan'ın yanında bir müddet ikamet etmiştir. Bölgedeki bazı arazi ve ağaçlıkları, Favişan Vadisi'ni (Vadi-i Mukaddes), Marunî partikinin ikamet ettiği ve pek meşhur olan Fafka/Kafka mağaralarını gezmiştir. Cebel-i Lübnan'ı kuzeyden güneye görmek için üç hafta dolaştıktan sonra Beyrut'a dönmüştür. Konsolos, seyahati esnasında yol boyunca ve her ikamet yerinde, din ve mezhep farkı olmaksızın; Marunî ve Dürziler, Katolik ve Ortodoks Rumlar tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Özellikle, Rum ruhaniyesinin mevcudu ve ilgisi dikkat çekmiştir. Rumlar, böylesi bir gösteriyi daha önce sadece Rus konsolosuna karşı yapmışlardı. Ancak Fransa konsolosu için ilk defa olan bir şeydi. Mösyö Patrimonio, Muhatara'da ikamet eden, Dürzilerden Canbolat ailesine misafir olmuş ve İngilizlerin himayesinde olmalarına rağmen, bu aileden de samimi ilgi görmüştür. Bölgedeki, Fransız müesseselerinden, Yaloven ve Portalis isimli şirketleri, eğitim kurumlarından Lazarist rahipleri tarafından idare olunan meşhur Antura/Antora mektebini ve Cizvit rahiplerinin tesis ettiği bir diğer kurumu ziyaret etmiştir. Konsolos, Cebel ahalisinin Fransızlarla olan münasebetlerini daha da pekiştirmek istemiştir. Seyahat, Rüstem Paşa'nın son yıllarında cereyan etmiş, Rüstem Paşa'nın buna göz yumduğu, dolayısıyla, Cebel-i Lübnan asayişini tehlikeye attığı gerekçesi ile eleştirilmiştir.

Hatta umumi bir ihtilale sebebiyet verebileceğinden dahi endişe edilmiştir. Ancak Vasa Paşa tayin olunduğundan beri bu korkular ortadan kalkmıştır.²⁹⁵

Patrimonio'nun yerine Beyrut konsolosluğuna tayin olunan Mösyö Petiteville, selefının politikaları gereği, 1302'de Nisan ayının Pazartesi günü Vasa Paşa'nın huzuruna gelerek, Marunî patrikini ziyaret edeceğini bildirmiştir. Bir gün sonra Salı günü de, iade-i ziyaret için patriklik merkezi olan Cebel'e bağlı Beğreki adındaki manastıra gitmiştir. Fransız konsolosları, geleneksel olarak patriki ziyaret ettikleri zaman ahaliden bir hayli kişi, manastıra gelerek, gelemeyenler de yollara çıkarak, konsoloslara sevgilerini gösterirlerdi. Öteden beri hürmet görmeye alışan konsoloslar, bu sefer Petiteville'nin ziyareti esnasında, ahaliden aynı hüsn-ü kabulü görmemiştir. Hiçbir kimsenin manastıra gelmemiş, ikram ve hürmete bulunmamış olması manidardır. Petiteville, sadece bir gece manastırda kalarak ertesi gün Beyrut'a dönmüştür. Vasa Paşa'nın birleştirici politikaları neticesinde, halkın Fransızlara olan teveccühleri zayıflamış ve Osmanlı Devleti'ne karşı muazzam bir bağlılık tesis edilmiştir. Ecnebilerin ve ruhani liderlerin bölgedeki nüfuzları büyük ölçüde kırılmıştır. Petiteville'nin, bundan böyle selefının tuttuğu yola sülük etmeyeceği gözlenmiştir. Ancak Patrimonio'dan beri, Fransa konsolosluğu baştercümanlığını yapan Mösyö Roso/ Rosso, Fransız nüfuzunu tekrardan tesis etmek için türlü türlü teşebbüste bulunmuşsa da, Vasa Paşa'nın metanetli davranması ve gerekli tedbirleri almasından dolayı halka pek tesir edememiştir. Ancak Fransa'nın, Marunî ruhani liderleri üstündeki etkisi devam etmekteydi. Özellikle, ruhani liderlerden Hırat ve Miran isimindeki şahıslar, Fransa'dan sağladıkları yıllık menfaatler doğrultusunda, konsolosluk ile yakın ilişkilerini devam etmişlerdir.²⁹⁶

Fransa Cumhuriyeti'nin yıllardır himayesinde bulundurduğu Marunîlerin, Cebel-i Lübnan'da müstakil bir hükümet kurma hülyaları ve bu konuda Fransa ile birlikte hareket etmeleri, halk nazarında olmasa da hala ruhani liderlerinin emelleri dâhilindeydi. Rusya'nın müdahalesi ile Bulgaristan'ın bağımsızlığına kavuşması ve İngilizlerin Mısır'a girişinden sonra Fransızların, Marunîlerden müstakil bir hükümet

²⁹⁵Gazetenin ismi bazı belgelerde Duba Deba, Depa şeklinde de zikredilmektedir. BOA, Y.PRK. TKM. nr. 7.1 lef 1, (2 Muharrem 1301); BOA, Y.EE, nr. 105.2, lef 3, vr 1,2; (*Defter B*). Lazarist Misyonerleri, Vincent de Paul tarafından Fransa'da 24 Nisan 1626'da kuruldu. Katolik misyonerleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Serkan Gul, "The French Catholic Missionaries in Lebanon Between 1860 and 1914" (Basılmamış Doktora Tezi), *Ortadoğu Teknik Üniversitesi*, May 2015, s. 1-338.

²⁹⁶BOA, Y.EE. nr. 105.1, lef 7, vr. 1,2, (*Defter A*).

inşa etme çabaları, alenen ve pervasızca olarak gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Ancak Marunîlere karşı duran, Cebel'deki Muhammediye taifesi yani, Sünni İslam, Dürzi ve Şiiilerin, zaaf ve perişanlığa düşmeden emellerine nail olamayacaklarını da biliyorlardı. Cebel ahalisinden kendilerine rakip kalmaması için, bu taifenin etkisiz kılınması gerekmektedir. Fransızlar, bu konuda kısmen başarı da sağlamışlardır. Dürzi beylerinden Nesib Canbolat Bey'in yönetimi altındaki Müslümanlardan bir kısmı Marunîlere bağlanarak, Beyrut Fransa konsolosunun iradesine boyun eğmişlerdi. Vasa Paşa'nın, Nesib Bey ile taifesine alenen yakın durması ile bunların tekrardan devlete sadakatleri temin edilmiştir. Fransız konsolosları ve Marunî ruhaniyesi, bundan sonra, Müslüman ahaliden devlete sadık olan memurları azlettirmek ve yerlerine kendi politikalarını uygulayacak kişilerin atanmasını sağlamak için gayret sarf etmişlerdir. Fransızlar, bu icraatları ile Cebel idaresini Marunîlere hasrederek, İngilizlerin Mısır'da kurdukları otoriteden, daha büyük bir kuvvete erişmeyi gaye edinmişlerdi. Ancak Cebel'de, Müslümanların sahip oldukları en mühim mevki Şuf kaymakamlığı idi. Haliyle de, burası Fransız ve Marunî ittifakının planlarını bozmaktaydı. Çünkü Şuf'a tayin edilen kaymakam, kaza ahalisi üzerinde nüfuz sahibi olacak ve memurları kendi isteği doğrultusunda atayabilecekti. Bu yüzden, konsolosluk ve Marunî ruhaniyesi, burayı kendi kontrolleri altında alabilmek için özel gayret ve itina göstermişlerdir. Ancak Nesib Canbolat'ın, Şuf kaymakamlığına atanması ile bu tehlike bertaraf edilmiştir. Nesib Bey, devlete sadakatle hizmet ettiği için, onların çabaları sonuçsuz kalmıştır.²⁹⁷

5.2 Beyrut ve Cebel-i Lübnan'daki Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri

Amerikan misyonerleri 1824 yılında, Beyrut'ta ilk özel okulu açtıktan kısa bir süre sonra bu kurumların sayısı gittikçe artmıştır.²⁹⁸ Bölgede, gerek misyonerler

²⁹⁷BOA, Y.EE, nr. 40.22, lef 5, vr.1,2, (5 Cemaziyevvel 1301).

²⁹⁸İlber Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul, 1984, s. 104; Erdal Açıkşes'e göre, Osmanlı topraklarına Amerikan misyonerleri ilk defa 1820 tarihinde ayak basmışlardır. İlk gelen misyonerler de "American of Commissioners for Foreign Mission" örgütüne mensup olan Plinny Fisk ve Levi Persons'tur. Bkz. Erdal Açıkşes, "Dünden Bugüne Büyük Orta Doğu Projesi", *Üçüncü Uluslar Arası Orta Doğu Semineri*, Elazığ, 2008, s. 77. "Latince missiodan gelen misyon sözlükte "görev ve yetki", misyoner ise "görevli olan kişi" anlamına gelmektedir. XVI. yüzyılda Ignatius Loyola tarafından, Hristiyan milletlerin kolonilere kilise görevlileri göndermesini ifade eden misyon ve misyonerlik (missionary) sömürge bölgelerinin Hristiyanlaştırılması bağlamında kullanılmıştır". Bkz. Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", *DİA*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2005, s. 193-199.

gerek çeşitli kuruluşlar tarafından birçok okul açılmış ve bunlar, bağlı oldukları ecnebi devletlerince desteklenmişlerdir. Fransızlar, Beyrut'ta bulunan okulları sayesinde kamuoyu oluşturarak, Cebel'de hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır. Cizvit ve diğer ruhani cemiyetleri, Beyrut ahalisinin umumi fikirlerini Fransa lehine çevirmek için gayet fedakâr davranmışlardır. Yüzde yetmiş ahali üzerine kurulu olan icraatlarını zahirde gizleyerek, Fransa Cumhuriyeti'ne fevkalade hizmet vermişlerdir. Misyonerler, Fransız lisanı ve tarihini kullanarak, her sene mevcut birkaç bin talebenin fikirlerini etkilemiş ve ahaliye yüksek miktarlarda maddi destek sağlamışlardır. H. 1305-1306 yıllarında, Cebel-i Lübnan'daki taraftarlarına senelik birkaç yüz bin Frank ödeme yapmaları dikkat çekicidir. Anadolu'nun kapısı konumunda olan Cebel-i Lübnan'ı, Fransa'ya ilhak etmek için aşamalı olarak hareket etmişlerdir. Zaman içerisinde, "Beyrut", Cebel-i Lübnan ve "*Cebel-i Lübnan Fransızları*" diye adlandırılacaktır. İngilizler, Fransızların bu icraatlarına vakıf olduklarından bölgeye özel ehemmiyet vermişlerdir. "*Cebel İngilizleri*" olarak bilinen Dürziler, öteden beri İngilizlerin himayesi altında idi. Ancak Mutasarrıflığın teşekkülü esnasında komiser namıyla Beyrut'a gönderilen ve Vasa Paşa döneminde Dersaadet sefiri olan Lord Dufferin'in yaptığı tahkikatlar sonucunda, Dürzilerin Fransız himayesini kabul edecek duruma geldiklerini ortaya çıkmıştır. Fransa ile İngiltere arasında hâsıl olan rekabet, yavaş yavaş diğer Avrupa devletlerine de sirayet ederek, ilgilerini bölge üzerinde yoğunlaştırmalarına sebebiyet vermiştir. Nihayetinde, Beyrut, Suriye ve Cebel-i Lübnan toprakları, Avrupalıların siyaset arenası haline gelmiştir. Avrupalıların, sadece Beyrut okullarına ödedikleri miktar yirmi milyon liraya tekabül etmekteydi. Yüz bininin üstünde olan Beyrut nüfusuna, bu meblağ eşit orandan taksim edildiğinde kişi başına iki yüz lira düşmektedir. Aynı yıllarda, Avrupa'nın mamur beldelerinde dahi böylesi bir duruma nadiren rastlanmaktaydı. Bölge ahalisinden, kasap, kunduracı gibi çoğu esnaf en az Fransızca ve İngilizce lisanlarını konuşabilecek duruma gelmişti. Okullar, her sene binlerce Avrupa ve Amerikalılarca teftiş edilir ve yüzlerce kitap neşredilirdi.²⁹⁹

Vasa Paşa dönemi ve öncesinde, tespit edilebildiği kadarıyla, Avrupa ve Amerikalıların Beyrut ve Cebel-i Lübnan'da açtıkları okullar ve bu okulların muhtevası şu şekilde idi. Beyrut'ta bulunanlar; 1875 yılında açılan Yusu'yye

²⁹⁹BOA, Y.PRK.MF, nr. 2,23, lef 1,2,3 vr. 1,2, (H-22-02-1309). Beyrut'ta bulunan yabancı okulların, Cebel-i Lübnan tesiri açısından, burada, Beyrut ve Cebel-i Lübnan'daki yabancı okullar birlikte değerlendirilecektir.

Mektebi, Cizvit rahipleri tarafından yönetilmekte ve yıllık ücreti 700 Frank tutmaktaydı. Leyli (yatılı) ve nehari (gündüzcü) olarak 800 tane Müslim, Dürzi ve Hristiyan talebesi bulunmaktaydı. Okulun, buhar ile çalışan, sekiz, on tezgâhlı büyük ve muntazam bir matbaası, mükemmel bir hikmet kabini ve büyük bir kütüphanesi vardı. İdadi mertebesinde ve resmi lisanı Fransızca idi. Fransa, bu okula yıllık kitap ve alet edevattan başka 85000 Frank ödeme yapardı. Tıbbiye Mektebi, yıllık giderlerini Fransızların karşıladığı ve Cizvitlerin kontrolünde olan ücretsiz tıp okulu idi. Mısır, Anadolu, Kıbrıs ve Suriye'den 60 talebeye sahipti. Ruhban Mektebi, Cizvit rahiplerinin yetiştirildiği, Cizvitlerin idaresine 30 talebeli bir okuldu. Nasra Leyli İnas Mektebi, 1875 tarihinde inşa edilen ve Cizvit rahipleri tarafından idare olunan en şöhretli kız mektebi idi. 6009 Frank yıllık gideri, 200 talebesi ve 15 muallimesi mevcuttu. Müslim ve Dürzi kızlarının da yer aldığı okulda, elişleri üzerine talim olunurdu. Fransız Devleti'nin yıllık 15000 Frank ödeme yaptığı okulun lisanı Fransızca'dır. Nasra Nehari İnas Mektebi, tamamen meccanen ve Cizvitlerin himayesinde, 200 talebesi olan ve elişleri üzerine kurulu bir mekteptir. Lisanı Fransızca ve İbranice'dir. Surd-i Şarite Mektebi, 1846 'da yetim kızlara mahsus olarak inşa edilmiştir. 2000 talebeden yalnızca 140 kişiden senelik 500 Frank alınırdı. Elişleri talimi yaptıran okula, Fransa yıllık 30,000 Frank ödeme yapardı. Sen Juzuf? Mektebi, merkezi Fransa'da bulunan Sen Juzuf Şirketi tarafından 1870 yılında inşa olunmuştur. Yıllık 5000 Frank masraf olan okul, 180 kız (inas) talebeyi elişleri üzerine eğitirdi. Medrese-i el Hikmet, 1875'te Marunî patrikinin masrafları ile bina olunan mektep, doğrudan doğruya kendisi tarafından idare olunurdu. İdadi mertebesinde olan mektep, yıllık 400 Frank ücrete ve 300 talebeye sahipti. Bunlardan, 30'unu Müslim ve Dürzi çocukları oluşturmaktaydı. Lisanı Fransızca olduğundan, Fransa Devleti, yılda 10,000 Frank bağış yapardı. Ayrıca bu mektebe bağlı, papaz yetiştirmek için 30 talebesi olan bir ruhban mektebi daha vardı. Patriyarika? Mektebi, 1866 tarihinde, Rum Katolik Cemaati'nin inşa ettiği mektebin, 30'u nehari olmak üzere 82 talebesi mevcuttu. Ücreti 350 Frank idi ve talimde Fransızca kullanılırdı. Fransızlar, yıllık 10,000 Frank yardım ederlerdi. Amerika Darülfünunü, 1866'da Amerikan misyonerlerince kurulan ve yıllık ücreti 15 Osmanlı Lirası olan bir mektep idi. İdadi derecesindeki bu mektepte, İngilizce olarak, Rum Ortodoks, Dürzi ve Müslim çocuklarından 200 kişi talim yapardı. Güzel bir rasathanesi bulunmaktaydı. Tıbbiye Medresesi, yine aynı tarihlerde inşa edilmiş, 55 kişilik muntazam bir tıp mektebiydi. Seyr-u Amerika Mektebi, Amerikan

misyonerlerince bina edilmiş, 130 talebeli leyli bir mekteptir. Yıllık ücreti 200 Frank'tır. Masrafları misyonerler tarafından tesviye olunurdu. Alman Diyakonis Mektebi, 1862'de Prusya hükümetinin inşa ve idare ettiği mektebin, 60 zükur (erkek), 200 kız (inas) talebesi vardır. Sadece erkek talebeler yıllık 500 Frank ödeme yapardı. Lisanı Almanca ve elişleri üzerine kurulu bir mektepti. Almanya, yıllık 80,000 Frank ödeme yapardı. Rum Ortodoks Mektebi, 1870'te Rum Cemiyet-i Hayriyesi'nin inşa ettiği mektep yine aynı cemiyetin yönetimi altındaydı. 210 talebesi bulunmakta ve Rusya'dan yıllık 5000 Frank hibe almaktaydı. Hususi Yahudi Mektebi, 1875'te Zaki? Kohom adında bir Yahudi tarafından inşa ve idare olunmuştur. 64 Yahudi leyli talebeye sahipti. Yıllık ücreti, 400 Frank olup, Fransızca eğitim verilirdi. Fransa'dan yardım almaktaydı. Müttehdar? Zaiyyet Zükûr ve İnas Mektepleri, ücretsizdir. 65 erkek, 64 kız talebesi vardır. İtalya Zükûr Mektebi, 1872 senesinde, tesis olunmuştur. 176 talebesi mevcuttur. Lisanı İtalyanca ve ücretsiz kurumdur. İtalya'dan senelik 12,000 Frank alır. İtalya İnas Mektebi, 1868 senesinde inşa edilen ve 91 talebesi olan eğitim kurumudur. Ücretsizdir. İtalya yılda, 12,000 Frank ödeme yapar. Kız Bahçesi Mektebi, bu mektep erkek ve kız olarak 220 talebeye sahiptir. İtalya, her yıl 3800 Frank hibe eder. Seyr-u İngiliz Mektebi, İngiliz misyonerlerinin 1860 yılında kurduğu mektep, Mister Mut? tarafından idare olunurdu. Yıllık ücreti, 200 Frank ve 180 talebesi vardı. Eğitim İngilizce olarak verilir ve elişleri üzerine talim yapılırdı. Talebeleri içerisinde Müslim ve Dürzi kızları çoktur. Seyr-u İngiliz Mekâtibi, Suriye'de bulunan İngiliz maarifi bünyesinde olup, İngiliz misyonerlerince meccanen idare olunurdu. 1340 talebenin ekserisini Dürzi ve Müslim kızları oluştururdu. Bundan başka, altı tane daha mektep vardır ve bunların hepsinin masraflarını İngiltere karşılardı. Ayrıca Beyrut'ta hususi ve nehari olarak, 43 adet iptidaiye mektebi ve bu mekteplerde, 3500 erkek, 780 kız talebe, 284 erkek öğretmen ve 80 bayan öğretmen vardı.³⁰⁰

³⁰⁰BOA, Y.PRK.MF, nr. 2,22, lef 1, vr. 1,2, (H-22-02-1309); Adil Baktıaya; Beyrut sancağı ve kazalarıyla birlikte; Lazkiye, Nablus, Trablusşam, Akka sancakları ve bu sancaklara bağlı 15 kazada açılan okullarda toplamda 17.431 öğrenci okuduğunu ve Beyrut'ta, çeşitli gayrimüslim cemaatlerin açmış olduğu okul sayısı 59 olduğunu belirtmektedir. Bkz. Adil Baktıaya, *Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın Doğuşu*, Bengi Yay., İstanbul, 2009, s. 154. Osmanlı topraklarında kurulan yabancı okullar ve bu okulların faaliyetleri ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Halit Ertuğrul, *Azınlık ve Yabancı Okulları Türk Toplumuna Etkisi*, Nesil Basım Yay., İstanbul, 1998; Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Araştırma Basım Yay., İstanbul, 1989; İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı, Kaynak Eserler/47, Ankara, 1990.

İngilizlerin, yukarıda verilenlerin dışında, Beyrut'ta muhtelif yıllarda kurulan ruhsatlı ve ruhsatsız çeşitli eğitim kurumları mevcuttu. Beyrut'ta ve Sur'da 13, Taberiye, Safed ve Hayfa, birer adet ruhsatlı mektepleri bulunmaktaydı. 1868'de Sen Zorj Sanayii Mektebi ve 1865'te erkek mektebi ruhsatsız olarak inşa edilmiştir. Nablus'ta 1856'da, Refika'da 1860'ta, Beyrut'ta 1866'da ve Zibabe'de 1874'te, Nescin'de? 1874'te, Safed'de 1883'te, Burkaî ve Gayura'da? 1884'te, birer tane ruhsatsız mektep bina olunmuştur. Ayrıca Nasra, Hayka, Akka, Şefa Amr, ve Kefer Yusuf'da bulunan mektepler de ruhsatsızdı. Aynı şekilde; Cebel-i Lübnan'da İngilizler ve İngilizlere bağlı cemiyetler tarafından çeşitli tarihlerde açılmış eğitim müesseselerine rastlanmaktadır. Bunlar; Ayn-zahle'de Street İngiliz Mektebi, Bekhaya?'da İngiliz Mektebi, Muhtara'da iki adet Street İngiliz Mektebi, Zahle'de iki tane İngiliz Mektebi, Eskomlan'da 1859'da Street İngiliz Mektebi kurulmuştur. 1873'te Burmana'da Mission Street Cemiyeti, Ayn-Anub'da 1884'te Mission Worsley Cemiyeti, Şuyufat'ta 1886'da Mission Proctor Cemiyeti tarafından, birer tane mektep inşa olunmuştur.³⁰¹

Tablo 25: H. 1309 Yılı Beyrut Ecnebi Okullarındaki Muhtemel Öğretmen Öğrenci Sayıları ve Yıllık Giderleri

Ülke	Erkek Öğretmen	Erkek Öğrenci	Bayan Öğretmen	Kız Öğrenci	Yıllık Masrafı (Frank)
Fransa	155	1520	68	2677	140,000
İngiltere	16	180	62	1617	125,000
Almanya	4	60	16	175	85,000
Rusya	8	160	8	210	5,000
İtalya	6	190	9	311	32,000
Yahudiler	12	140	3	64	Meçhul
Amerika	16	180	15	130	100,000

³⁰¹Suriye, Bağdat, Halep, Kudüs ve Selanik'te kurulan İngiliz okulları aynı belgede yer almaktadır. Bkz. BOA, Y.PRK.MF, nr. 4,55, lef 4,5,6, vr. 1,2, (H-20-04-1320); İngilizler, Cebel-i Lübnan'daki Fransız okullarına ücretsiz olarak giden Marunî çocuklarının yıllık masraflarını ve Marunî ruhani reislerine Fransızlar tarafından verilen senelik yardımcı araştırması için, Mısır'daki İngiliz general Vasili'nin yanında uzun yıllardan beri çalışmakta olan Tebater köyü ahalisinden Dürzi Şeyh Abdülğani Abdülmelik'i vazifelendirmiştir. O da bölgeye gelerek incelemelerde bulunmuştur. Bkz. BOA, A.MKT.MHM, nr. 492,4, (H-04-01-1304).

Hususi	283	3500	79	780	100,000
Yekûn	500	5930	260	5984	600,000

Kaynak: BOA, Y.PRK.MF, nr. 2,23, lef 3, (H-22-02-1309).

Ecnebi okullarının bölgeye yayılması ve ahali üzerinde etkinliklerini artırmaları yerel yöneticileri tedirgin etmiştir. Halkın ecnebilere meyledebileceğinden korktukları için Babiâli'den acilen önlem alınmasını istemişlerdir. İlk etapta alınacak tedbirler 10 madde halinde merkeze bildirilmiştir.

- 1) Beyrut maarif idaresinin ihtiyacına binaen, mevcut duruma vakıf birkaç maarif memur Beyrut'a sevk edilmelidir.
- 2) Teşkil olunacak maarif heyetine sevk olunacak memurlardan başka ahalice meçhul ve ehemmiyetsiz telaki olunan Türkçe lisanı ile Osmanlı tarihinin bütün okullarda okutulması mecburi kılınacak ve buna fevkalade itina gösterilmesi için talimat verilmelidir.
- 3) Ruhban ve ahali tarafından inşa edilen okullara, ecnebilerin kendi dillerinin okutulması karşılığında yaptıkları ödeme kadar her okulun ahval ve ehemmiyetine göre maarif sandığından kendilerine senelik birer miktar ödeme yapılmalıdır. Osmanlı lisanı ve tarihinin bu okullarda okutulması zorunlu hale getirilmeli ve ecnebi nüfuzu yavaş yavaş kırılmalıdır.
- 4) Müslüman çocuklarından ecnebi okullarına devam edenler kontrol altında tutulmalıdır.
- 5) Sayda, Sur, Trablus ve Lazkiye gibi birçok ecnebi okulunun bulunduğu mahallerde acilen birer adet okul inşa ve küşad edilmelidir.
- 6) Osmanlı okullarına ahalinin ilgisini çekilmek için buralara gerekli istihdamlar yapılmalıdır.
- 7) Cebel-i Lübnan mutasarrıflığının kaymakamlık merkezlerinde küşad olunan okullarda Osmanlı lisanının tedrisi teşvik edilmesi bakımından, maarif sandığından senelik bir miktar tahsisat ayrılmalıdır.
- 8) Tayin ve atama olunacak muallimlerin belirlenmesinde itina gösterilmelidir.

9) Lisanı Türkçe olmayanların memuriyetlere katiyen kabul ve istihdam olunmamalıdır.

10) Hükümetten çıkacak bütün hüküm ve ilamların, şehbenderlere gönderilecek tezkere ve yazıların hepsi Türkçe olarak kaleme alınmalıdır.³⁰²

Yabancılar tarafından; Beyrut'ta birinci ve ikinci dereceden 15 zükür, 26 inas ve 60 iptidai, Cebel-i Lübnan'da, dokuz yüksek okul ve 100 adet iptidai mektebi kurulmuştur. Bunlara karşılık; devletin, Beyrut'ta yalnızca bir mülkiye idadisi, bir askeri rüştiyesi, dört zükür, dört inas, dört iptidai ile ihtiyaca kâfi gelmeyen bir inas rüşdiyesi ve idaresi cemaate ait 10 kadar sıbyan mektebi vardır. Fransız, İngiliz ve Amerikan mekteplerinin tesirini azaltmak için, öncelikle mevcut olan idadi mektebinin lağvedilmesi ve Hazine-i Maliye'ye yük olmadan; inşaat masrafları Beyrut, Suriye, Halep ve Adana vilayetlerinden karşılanması kaydıyla, Beyrut'a mekteb-i sultaninin tesis edilmesi zorunludur. Yerel idarecilere göre, Maarif-i Umumiye Nezareti'nce yeniden düzenlenen idadi mekteplerinin programı, diğer vilayet ve sancaklar için fevkalade muntazamdır. Ancak Beyrut ahalisi, Osmanlı lisanına aşina olmadığından, bu programın Beyrut'ta uygulanması mümkün değildir. Ayrıca Beyrut bulunduğu mevkiden dolayı bir ticaret merkezi idi. Ahalisi ise Avrupa ile ticaret yapmaktaydı. Haliyle, Fransızca ve İngilizce tahsili de fazlasıyla rağbet görmekteydi. Bundan dolayı, idadi programının ihtiyacı karşılayabilecek yeterlilikte olmadığından, sultan-ı mektebinin açılmasıyla, Fransızca, İngilizce ile Osmanlı ve Arap dilleri mükemmel olarak talim edilebilecektir. Yine, ahalinin ecnebi mekteplerine ihtiyacı kalmayacağı ve papazların fesatları da engellenmiş olacaktır. Devlet-i Aliye, Müslüman ve gayrimüslim okullarının resmi ruhsatlarını düzenlemiş ve Maarif Umumiye Nizamnamesi maddelerine mutabık kalmalarını şart koşmuş ise de ecnebilerin himayesi altında olan mektepler bu düzenlemeye muhalefet etmişlerdir. Cizvit ve diğer ruhani tarikatlar, inas rüştiyesinde okuyan yüzlerce Müslüman kız çocuğunun ahlaki değerlerini, tahrif etmekteydiler. Bu çocukların din ve diyanetlerinin korunabilmesi, devletin Beyrut'a leyli inas mektebi açmasıyla ancak mümkün olabilecekti. Beyrut'ta matbaaların sayısı 20'ye yaklaşmıştı. Cizvitlerin matbaaları, Avrupa matbaalarına kalite bakımından denk dereceye

³⁰²BOA, Y.PRK.MF, nr. 2,23, lef 2, (H-22-02-1309).

gelmiştir. Bu matbaalar sayesinde; mecmua, evrak ve defter gibi birçok kırtasiye malzemesinin basımını yapabiliyorlardı. Arapça İslam eserlerinin asıllarını olduğu kadar sahte nüshalarını da çoğaltarak, İslam'ın kaidelerini bozmaya çalışıyorlardı. Bu yüzden, Beyrut'ta devlet idaresi altında, Osman Bey matbaasına denk bir matbaa kurulması en evvel ehemmiyete haizdi. Beyrut'ta biri Fransız diğeri Amerikan iki tıp mektebi olduğundan, bunları neticesiz bırakabilmek için açılması öngörülen sultaniyeye, bir tıp şubesi ilave edilmesi gerekmektedir. Sultani mektebi, beş, altı yüz leyli ve 1000 kadar da harici talebeye eğitim verebilecek büyüklükte olacak ve mektebin ihtiyaçlarına beş bin lira kâfi gelecektir. Mektebin inşa masraflarına ilave olarak 150 bin kuruş Beyrut vilayet maarif hissesinden hibe olunacak eksik kalan meblağ ise, erkek öğrencilerden temin edilecektir. Buraya atama yapılacak muallim ve memurlar, bölgenin ahvaline vakıf olan kişilerden seçilecektir. İnas rüştiyesine gelince, sultani mektebinin inşasına 500 bin kuruş yeteceğinden, toplanan 840 bin kuruştan geriye kalan 340 bin kuruş ile inas rüştiyesinin inşası tamamlanabilecektir. İnas mektebinin muallime, memur ve diğer masraflarına maarif varidatından senelik 166 bin kuruş ayrılacaktır. Leyli olarak devam etmek isteyen talebelerden, üç taksit halinde senelik dokuz lira ücret alınması münasiptir. Mektepte üç ders muallimesi, bir dikiş ve elişleri muallimesi, iki mubassır (bakıcı), bir kapıcı, bir erzak deposu memuru, bir aşçı ve bir de aşçı çırağı olması lazımdır. Cebe-i Lübnan'da da bir sultani mektebinin tesis edilmesine ihtiyaç vardır.³⁰³

Vasa Paşa, Cebel-i Lübnan'da hem Müslüman çocuklarının ihtiyacını karşılayabilmek hem de yabancıların etkisini kırmak için okulların açılmasını zorunlu görmekteydi. Bu amaç doğrultusunda, imkânların elverdiği ölçüde ve muhtelif tarihlerde mektepler tesis etmeye çalışmıştır. Vasa Paşa, Cebel-i Lübnan'a bağlı Cibil İskelesi'nde, masrafları Suriye vilayetince karşılanarak, fakir Müslüman ahalinin çocuklarına mahsus bir okul tesis edilmesini birçok defa Maarif Nezaretine yazmasına rağmen cevap alamamıştı. Bunun üzerine, H. 1303'te Mart ayında, Cibil İskelesi ahalinin bağışladığı bir haneyi okula çevirmiştir. Suriye'den istenilen yardımın geleceğini umarak, bir yardım defteri açmış ve okulun bir aylık masrafını

³⁰³Beyrut gümrük idaresinde, Beyrut ecnebi mekteplerine ait 387 adet tarih ve coğrafya gibi çeşitli kitaplar ele geçirilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır; "Géographie Élémentaire, Histoire Contemporaine, Elite Histoire Gênerale, Décadence de la Turquie, La question d'orient". BOA, Y.PRK.MF, nr. 2,53, lef 2,3,4, vr 1,2, (H-15-03-1310). Bu yılda, Vasa Paşa ölmüş ve yerine Naum Paşa tayin edilmiştir. Vasa Paşa döneminde hayata geçirilen bazı projeler, ömrü vefa etmediği için kendinden sonra gelen Naum Paşa tarafından tamamlanmış ve devam ettirilmiştir.

temin etmiştir. Muallimliğine de ücret talep etmeksizin, Türkçe ve Batı dillerine aşına, eğitimi iyi olan Sayda ahalisinden Şeyh Ahmed Efendi getirilmiştir.³⁰⁴ H. 1306 yılında, maarif nezareti bu okulun masraflarını karşılanmayı kabul etmiştir.³⁰⁵

(H. 1305), M. 1887-1888 tarihlerinde Zagerta köyünde, masrafları mahalli belediye varidatından karşılanmak üzere, bir inas mektebi tesis ve küşad olunmasına karar verilmiştir. Okul hükümet meclisinin nezareti altında, tayin kılınacak muallimler Cebel-i Lübnan ahalisinden ve Devlet-i Aliye'nin tebaasından olacaktır. Mektebin tesisine hemen başlanması için meclisi idare kararıyla, Betrun kaymakamlığına bildirilmiştir. Vasa Paşa, burada ecnebilerin mektep açmasına müsaade edilmeyeceğini, şayet böyle bir icraat için müracaat olunursa, resmi ve uygun bir üslup ile mukabelede bulunulmasını tavsiye etmiştir.³⁰⁶ H. 1307-1310 yılları arasında Cebel-i Lübnan kazası dâhilinde, dört adet iptidai mektebi inşa olunmuştur. Bu okulların inşa masrafı 62 bin kuruş ve senelik giderleri de 20 bin kuruş olarak hesaplanmıştır. İnşaat masraflarını Suriye vilayeti karşılayacak olan okulun, yıllık giderleri de taşra idadilerinden temin edilecektir.³⁰⁷ H. 1304 ve 1309 yılları arasında *CLS*'lerinde, toplam okul sayısı 330 olarak kaydedilmiştir. Cebel-i Lübnan'da, nahiyelerde dâhil kazalardaki okullar; Şuf 77, Betrun 44, Metn 102, Cizzin 35, Kesrovan 35, Zahle 15, Küre 15, Deyr'ül-Kamer 7 adettir.³⁰⁸

5.1.1: Marunî Ruhaniyesinin Faaliyetleri

Marunî Kilisesi'nin ne zaman ve nerede kurulduğu açık değildir. Bu konu hakkında muhtelif görüşler ileri sürülmüştür. Bizans dönemi, Humus ve Hama şehirlerinin gelişmişliği dikkate alınarak, bunlardan birinde ya da bunlara yakın bir yerde tesis edilmiş olabileceği düşünülmektedir. İlkler arasında, “*Murran Manastırı*”nı veya Asi Nehri üzerinde inşa edilen büyük manastırı gösterenler de vardır.³⁰⁹

³⁰⁴BOA, MF.MKT, nr. 94,17, lef 1, (H-21-09-1304).

³⁰⁵BOA, Y.PRK.UM, nr. 14,30, (H-03-07-1306).

³⁰⁶BOA, Y.EE, nr. 110,13, lef 1, (H-29-10-1305); Aynı yıl içerisinde, İtalyan Mösyö Alonso'nun kadın hemşiresinin idaresi altında, Trablus'taki Sur dö Şarite rahibelerine mensup ve yıllık masrafları Lazarist ruhani cemiyeti tarafından karşılanmak üzere Cebel'in Zagerta köyünde kızlara mahsus bir mektep inşa edilmek istenmiştir. Ancak Vasa Paşa, buna müsaade olunmayacağını gerekli mercilere bildirmiştir. Bkz. BOA, Y.EE. nr. 105.1, lef 25, vr. 1,2, (*Defter A*).

³⁰⁷BOA, A.MTZ. CL, nr. 2.62, lef 5,6, (H-29-09-1310); BOA, MF.MKT, nr. 171.92, lef 1, (H-27-11-1310).

³⁰⁸*CLS*, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, s. 106.

³⁰⁹Ramazan Işık, “Maruni Kilisesi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2003, s. 33-34-35.

Kilisenin önceleri belirli bir hiyerarşisi yoktu. XVI. yüzyıldan itibaren, ruhban sınıfı arasında alt üst kademeleri oluşmaya başladı. En başta patrik, onun altında sırasıyla çeşitli rütbelerde piskoposlar, rahip ve papazlar yer alırdı. Dönem dönem dokuz ile on dört arasında değişen piskoposlar, aynı anda birkaç manastırı idare edebilirdi. Kilise idaresinde belirli bir disiplin bulunmadığından, patrik bütün piskoposlar üzerinde etkili olamıyordu. Piskoposlar arasındaki münasebetler çoğunlukla çıkar ve akraba ilişkilerine dayanmaktaydı. 1700'lerden önce Cebel-i Lübnan'da Antoninler isimli bir tane rahip sınıfı mevcuttu. 1736'lardan itibaren ruhani liderlerin seçilmesine Avrupa'dan müdahale edilmeye başlandı. Avrupa ile münasebetleri neticesinde patrikler, “*Roma'daki propaganda teşkilatının*” kararlarına göre hareket etmek zorunda bırakıldılar.³¹⁰

Marunî ruhaniyesi, siyasi arenada, Fransa konsoloslughuna bağılığını bildirmiş ve Fransızların himayesi altına girmişlerdi. 1889 yılında, Marunî patriki Bolis Suad Efendi'nin,³¹¹ vefatı üzerine Fransız konsolosu Mösyö Petitovil, Fransa'ya en yakın ve kendisinin iradesi altında olabilecek birini patrikliğe getirtmek istemiştir. İlk önce piskoposluk vazifesine tayin edilmiş olan İlyas Efendi üzerinde karar verilmiştir. Ancak Marunî taifesi, dışarıdan müdahale edilerek ve nüfuz kullanılarak yapılan seçimin uygun olmayacağını ileri sürerek İlyas Efendi'yi kabul etmemişlerdir. Pazartesi günü piskoposların toplanması ile oluşturulan ruhani meclisinde, diğer ruhani liderlere nispeten ecnebi ve Marunîlerden destekçisi daha az olmasına rağmen, piskopos Yuhanna Efendi patrik olarak seçilmiştir.³¹² Yuhanna Efendi'nin asaletini Papa'ya tasdik ettirmek üzere Marunî piskoposlarından İlyas Efendi'yi bir kereye mahsusen Roma'ya göndermiştir. İlyas Efendi, yeni patriki Roma'ya tanıttırarak, beratı almayı başarmıştır.³¹³

Yuhanna Efendi'nin seçimine itiraz eden Fransa, diğer taraftan, Roma'dan ayrılarak, istiklallerini elde etme peşine düşen bazı Marunî piskoposlarını destekliyordu. Bu piskoposlardan biri olan, Yusuf Veysi Efendi, Ocak 1888 tarihinde, Roma'ya çağrılarak muhakemeye alınmıştı.³¹⁴ Fransızların gayesi, Marunî

³¹⁰ Işık, a.g.t., s. 114, 115, 116, 117, 118, 119; Abbot Paul Naaman, “The Maronites the Origins of an Antiochene Church a Historical and Geographical Study of the Fifth to Seventh Centuries”, *Holy Spirit University*, Liturgical Press, Kaslik, Lebanon, 2009, s. 96.

³¹¹ BOA, Y.EE, nr. 110,6, lef 6, (17 Zilkade 1308).

³¹² BOA, Y.EE, nr. 105.1, lef 37, 41, vr. 1,2, (*Defter A*).

³¹³ BOA, Y.EE, nr. 105. 1, lef 38, vr. 1; (*Defter A*).

³¹⁴ BOA, Y.PRK.UM, nr. 10.103, lef 1, (25 Rebiülahir 1305).

ruhaniyesini kendi kontrolleri altına alarak, bunlar üzerinden bölgede nüfuzlarını artırmaktı. Diğer yandan, Marunî ruhaniyesi özellikle belirli bir kesimi Fransız konsolosuyla sıkı ilişkiler içerisinde olmayı yeğlemiştir. Cebel idaresi ile beraber hareket eden piskoposlar ise bağımsız olmaya sıcak bakmamışlardı. Roma'dan ayrılmak istemediklerinden dolayı, diğer piskoposlar bunları görevinden azlettirmeye ve kendilerine yakın kişileri getirtmeye çalışmışlardır.³¹⁵

Beyrut Marunî piskoposlarından Yusuf Veysi Efendi³¹⁶ ve Yusuf Dibs Efendi'nin başkanlıkları altında bir fesat cemiyeti teşkil edilmişti. Yusuf Veysi gibi Yusuf Dibs Efendi de bu tutumundan dolayı Roma'ya çağrılmış ve orada ikamete zorlanmıştı. Ancak Marunî hukukunun hamisi olduğunu, dönmesinin daha elzem olacağını söyleyerek oradan tahliyesini yaptırmıştır. Yusuf Dibs, vefat etmiş olan selefi piskopos Tobyan'ın kurduğu cemiyette bulunmuş ve onun fikirlerinden etkilenmiştir. Piskoposlar, Marunî komitesini oluşturup, Kudüs'te bulunan Batras Bestani'yi de Beyrut'a çağırıp, Cebel-i Lübnan idaresine yönelik neşrecekleri fesat risaleleri için, Mısır'da Fransa'nın Mısır konsolosuna mahsus ve Cebel ahalisinden Salima köylü Habib Faris vasıtasıyla, Sayd-ı Lübnan, (Saydüşark) adında bir gazete tesis ettiler. Gazetenin neşrinden sorumlu tutulacaklarını bildiklerinden dolayı faaliyetlerini papazlar vasıtasıyla yürütmeye karar verdiler. Kurdukları gazetede birçok haber yapıldı. Muhabirliğini yapan Mir Şekib adında şahsın, Dersaadet'i eleştiren risaleleri bu gazetede yayımlandı.³¹⁷

Gazetede yazarlık yapmış olan Yusuf Şedyak'a Selim Faris isimli bir zatın imzasıyla Avrupa'dan gelen bir mektupta, gazetenin doğduğu hat üzere çıkarılmasına devam edilmesini tavsiye etmektedir. Yine; Selim Faris, Sarah el Mazlûmat adında Fransızca olarak telif ettiği kitabın 500 adet basımı için bir ecnebi matbaasıyla anlaşacağını söylemektedir. Fransızca ve diğer batı dilleri ile yayımlanacak olan kitabın Lübnan'ın başına yıldırım gibi düşeceğinden bahsetmektedir.³¹⁸

³¹⁵BOA, Y.EE, nr. 110,6, lef 6, vr. 1,2, (17 Zilkade 1308); BOA, Y.EE, nr. 110,4, lef, 1,2, (18 Rebiülahir 1307).

³¹⁶BOA, Y.EE, nr. 110,6, lef 3, (17 Zilkade 1308).

³¹⁷BOA, Y.PRK.UM, nr. 21,101, lef 3, (18 Şevval 1038); BOA, Y.EE, nr. 105. 1, lef 33,42, vr.1,2; (Defter A).

³¹⁸Mektupta ilginç bilgilerde verilmektedir. Rusya'nın Erzurum'u, İtalya'nın Trablusgarp'ı, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'ı, İngilizlerin Mısır'ı işgal etmek gayesinde olduklarını yazar. Selim Faris'in öteden beri İngilizleri yakından tanıdığını ileri sürerek, İngilizler Mısır'ın himayesi ile meşgul oldukları için Cebel ile ilgilenemeyeceğini anlatmaktadır. BOA, Y.PRK. UM, nr. 22,41, lef 1,2,3, (21 Zilhicce 1308).

Yusuf Veysi, Batras Bestani ve Marunî patrikhanesi serkâtibi Papaz İlyas Efendiler, medya üzerinden yaptıkları propagandadan başka Fransa'nın teşvik ve müsaadesiyle Marunî şeyhlerini de tehdit etmeye başlamışlardı. Bunun üzerine; idare meclisi, Şuf'un İslam, Kesrovan'ın Marunî, Metn'in Dürzi ve Küre kazasının Rum Ortodoks azalarını görevlendirdi. Azalarının çalışmaları sayesinde, yıkıcı faaliyetler önlenmiştir. Dört mezhep azasının ittifak yapması, sükûnetin sağlanmasını hızlandırmıştır. Piskoposların uğraşlarına rağmen halktan umdukları desteği görememişlerdir.³¹⁹

5.2: Suriye Vilayeti ile Yaşanan Sorunlar

Suriye vilayeti ile Vasa Paşa'nın yaşadığı sorunların temelini sınır bölgesindeki araziler oluşturuyordu. Gerek köylüler arasında ve gerek Suriye memurlarınca zaman zaman hukuksuz davranışlar meydana gelebiliyor hatta bazen çatışmaya kadar gidebiliyordu. Baalbek kazasına bağlı Bednayel köyü ahalisi, Cebel'e tabi Şemtar köyüne birbiri ardına iki defa hücum etmiş ve hayli cürüm işlemişlerdi. Suriye valisi Naşid Paşa, bunları cezalandırmak yerine, Şimtar köyünün Baalbek'e ait olduğu iddiasında bulunmuştu. Yine, Baalbek'e bağlı Reis köyü ahalisinden bazıları silahlı olarak Cebel mülkünden Harmel arazisine gelerek bir takım zulümler yapmış ve Cebel zabıtasına tüfek atacak kadar cüretkâr davranmışlardı. Baalbek sayım memurları ile süvari zabıta neferleri de Harmel hududu dâhilinde Kesrovan ahalisinden birinin 800 baş keçisini gasp ederek oğluyla beraber Baalbek hükümeti konağına kadar götürmüş ve adamın kafasını keserek öldürmüşlerdi. Vasa Paşa'ya göre, iki köy arasındaki sorunların bir an önce çözülmesi gerekiyordu. Aksi halde, eski düşmanlıkları yeniden uyandırarak, ecnebilerin bölgeye müdahalesine zemin hazırlayacaktı. Ayrıca Trablus jandarma çavuşuyla bazı neferleri, yetkileri olmadığı halde, Cebel sınırları içerisinde, birisini derdest etmişlerdi. Vasa Paşa, Cebel nizamnamesinin on üçüncü maddesi gereğince, suçluların muhakeme edilmeleri için, Suriye'den Cebel'e gönderilmesini istemiş ancak karşılık bulamamıştı. Tartışmalı arazilerden biri de Harişe mezrası idi. Ancak mezranın hasılatı üzerinde cereyan eden anlaşmazlık halk arasında değil yönetimler nezdindeydi.³²⁰

³¹⁹BOA, Y.EE. nr. 105.1, lef 31, vr. 1, (*Defter A*).

³²⁰BOA, Y.PRK.UM, nr. 9,19, lef 2, (7 Zilhicce 1303).

30 Haziran 1302 tarihli Vasa Paşa'nın tahriratına göre, mutasarrıflığın teşkilinden bu zaman kadar, Harişe mezrası Cebel-i Lübnan'ın idaresi altında idi. Mezranın her türlü ödemesi ve zayıyatının önlenmesi gibi meseleler, Rüstem Paşa'dan beri Cebel'in riyasetindeydi. 1302 yılında dahi, aynı amaçla bölgeye muhafızlar gönderilmişti. Babıâli'den her hangi bir emir olmadığı halde, Trablus mutasarrıflığı burayı ilhak etmeye çalışıyor ve başına buyruk olarak mezraya memurlar gönderiyordu. Trablus'un bu tutumu, Cebel'e tecavüz anlamına geleceğinden, katiyen kabul ve tasvip olunamayacaktı. Şayet, ileride bu meseleden dolayı, herhangi bir olay ortaya çıkarsa, bunun mesuliyeti Trablus'a ait olacaktır. Suriye vilayetinden, aynı tarihte İstanbul'a gönderilen bir başka yazıda ise, mezranın Trablus'a tabi olduğu ve Harişe'deki hasılatın öşrünü almak için Trablus'tan gelen memurların vazifesinin, Cebel'in mezradaki askerince engellendiği ve hasılatın Cebel idaresi tarafından toplandığı ileri sürülüyordu. Devlet memurlarına karşı kuvvet kullanılması olası bir şey değildi. Bu yüzden, Küre kaymakamlığının teessür verici uygulamalarına biran önce son vermesi isteniyordu. Trablus memurlarının görevlerini yapmaya devam edeceği ve bu yüzden taraflar arasında doğabilecek münazaraların sorumluluğunu üstlenmeyecekleri ifade ediliyordu. Suriye vilayeti, Harişe mezrası ile birlikte bir iki köyün daha kendi idarelerinde olduğunu düşünmekteydi. Devlet-i Aliye, vilayetten gönderilen yazılara verdiği cevapta bir bakıma Suriye'yi haklı bulmuştur. Harişe'ye gönderilen Cebel ve Trablus zaptiyelerinin geri çekilmesini, Trablus'tan mahsulü toplamak için giden memurlara Cebel tarafından müdahale olunmamasını ve aksi halde, gelişecek vakalardan devletin sorumlu tutulamayacağını bildirmiştir³²¹. Ancak daha sonra, anlaşmazlığın nihayete erdirilememesi ve memurlar arasında çıkabilecek bir çatışmanın daha vahim sonuçlara kapı aralayacağı endişesinden dolayı, mezranın taraflar arasında bölünmesine karar verilmiştir. Buna göre, mezranın dörtte biri Sayda'ya, dörtte üçü de Cebel'e düşmüştür.³²²

Suriye ve Vasa Paşa yönetimini meşgul eden başka sorunlarda vardı. Bunlardan birini Sayda'ya bağlı Rub-ı İbra köyü muhtarı Toma Gabriel'in yaptığı eşkıyalık ve sonrasında gelişen olaylar ile Cebel ve Havran Dürzileri arasındaki mesele idi. 17-18 Temmuz 1302 tarihli yazışmalarda; Toma Gabriel'in, Rum Katolik

³²¹BOA, A.MKT.MHM, nr. 491,55, lef 5,6, (23 Zilhicce 1303).

³²²BOA, Y.PRK.UM, nr. 9,19, lef 3, (7 Zilhicce 1303).

patrikinin Rub-i İbra köyündeki üç arazisine saldırdığı ve hasılatını gasp etmek istediği belirtilmektedir. Bu vakanın üzerine, İklim-i El Tüffah müdürü ve Katoliklerden Rufail el-Cid, maiyetindeki otuz kadar silahlı adamla Sayda'ya bağlı Rub-i İbra köyüne hücum etmiş ve Sayda'nın Hara mahallesine kadar eşkıyaların takibini sürdürmüştür. Köy halkından bazı kişilerin müdahalesi ile müdürün köye saldırısı engellenmiş ve aleyhine Sayda'da dava açılmıştır. Mahkemece usulen gönderilen celp tebligatına, müdür kendisinin rütbesi olduğunu ve celp edilemeyeceğini ileri sürerek mahkemeye gelmeyi reddetmiştir. Diğer yandan, Cebel ahalisinden birinin Sayda dâhilinde iltizam ettiği aşarın tahsili için Sayda köylerine Cebel zaptiyelerini göndererek bölgeyi rahatsız ediyordu. Müdürün Suriye mahkemesinin davetine icabet etmemesinin nedeni, davayı Cizzin mahkemesine gönderilmesini sağlamaktı. Böylece, adına düzenlenmiş olan, tahkikatlar tesirsiz kalacak ve Rub-i İbra ahalisinden yapılan ihbarlar reddedilecekti. Babîâli tarafından, Cebel-i Lübnan dâhilinde silah taşımak katiyen yasaklanmış olmasına rağmen, 30 kadar silahlı adamı maiyetinde bulundurması, onun yalan iddialarını çürütmeye yeterli delil olarak görülmekteydi. Ancak Babîâli, olay mahallinde etraflıca tahkikatın yapılması için idare meclisinden biri İslam diğeri Dürzi olmak kaydıyla iki kişinin tekrardan görevlendirilmesini ve tebeyyün edecek duruma göre adli işlem yapılmasını tavsiye etmiştir.³²³

Dürzilerin meselesine gelince, Cebel-i Lübnan Dürzilerinin Havran'dakilerle birleşme isteklerinin reddedilmesinden kaynaklanmaktaydı. 1302 yılının ilkbaharında, Dürziler kendileri ile ittifak etmeyen ve Mart ayında yaşanan sürtüşmelerden sonra, Basrû'l-harir tarafında Havran'a tabi Lica/Luca kırsalındaki Mesmiye ve Şuara köylerini cebren alma teşebbüsünde bulunmuşlardı. Olası bir saldırı ihtimaline karşılık, bu köylerde bulunan 2000 kişiden fazla Dürzi'nin tahliye için, tabur ağası Hakkı Efendi görevlendirilmişti. Ahali köyleri terk ederken, etrafa herhangi bir zarar vermemişlerdir.³²⁴

Dürziler beyninde husule gelen olayın ilk müsebbibi, önde gelen iki Dürzi ailesinin birbirleri ile olan rekabeti idi. Atraş ailesinden Hüseyin İbrahim el Atraş ve biraderleri Selame Hamud el Atraş, Ebu Abduh el Atraş bir tarafı teşkil ederken,

³²³BOA, A.MKT.MHM, nr. 491,55, lef 10,11, (23 Zilhicce 1303); BOA, Y.PRK. UM, nr. 8,50, lef 1,5,6,8, (10 Rebiülevvel 1303).

³²⁴BOA, Y.A.HUS, nr. 190.37, lef 2,3, (7 Receb 1303).

bölgenin zengin ailelerinden Hüseyin Necm de diğer gurubu temsil ediyordu. İbrahim el Atraş Bey, urban aşiretlerinden biriyle ettiği kavga dolayısı aralarında meydana gelen husumetten faydalanarak, Selame Hamud ve Ebu Abduh'un idaresindeki üç köyün şeyhliğini ele geçirmişti. Bu köylerden hicret eden fıkranın reisi Kasım el Celi'ye mensup köylere giderek, oralarda misafir suretiyle ikamet etmişti. Mesmiye ve Şuara köyleri, Kasım Halebi ile avnesinin yaşadığı köylere yakındı. Mesmiye köyünde yaşayan kimse kalmamış, Şuara ise yedi, sekiz İslam ve Hristiyan haneden ibaret olmasından dolayı, Hüseyin İbrahim Atraş ve kardeşlerinin bu iki köyde oturmaları için Kasım el Halebi ile anlaşmışlardı. Kasım el Halebi, anlaşmaya resmiyet kazandırmak bahanesiyle Şam'a giderek, Şam muhafızı Mehmed Said ve Şam ayanından Ahmed Şema Paşalara müracaatta bulundu. Güya, sözleşmeye ruhsat aldıktan sonra, bu köylerin ikamet ve imarına başlayacak ve bundan Osmanlı hazinesi istifade edecekti. Böylece, hükümetin bir diyeceği kalmayacaktı. Bu gailerle vilayete haber etmeden Havran'a hareket etti. Mesmiye ve Şuara köyleri, Selud aşiretine mahsus olduğundan, buralara yerleşmek için aşiretlerden izin alamayacaklarını biliyorlardı. Bu yüzden, Atraş kardeşler ve Halebi, avnelerini toplayarak, köylere gitme hazırlığı yapmaya başladılar. Selud aşiretinin Havran mutasarrıflığına şikâyet etmesiyle, mahalli hükümet tarafından görevlendirilen bir zabıta ile 100 kadar süvari birliği Dürzilerden evvel köylere erişti. Kasım Halebi ve Atraşlar, üstlerinde bulunan, 800 adet "*Martini Hindi*" 1200 adet çifte ve tekli tüfenk olmak üzere 2000 civarı kişi ile iki köyün yakınına kadar gelmişlerdi. Güvenlik birimleri bunları gördükten sonra korkup kaçmaları, Dürzilerin köye girmesini kolaylaştırmıştı. Bunun üzerine, Mehmed Said ve Ahmed Paşalar, Dürzilerle görüşerek, Kasım Halebi ve Ebu Abduh Atraş'ın, Şam'a gelmesini sağladılar. Şam valisi tarafından affedilen Dürziler birkaç gün içinde dağılmasıyla, iki köy yalnızca Hüseyin Necm Atraş ve Selama Hamud ile 150 kadar taraftarına bırakılmıştır. Bu gelişmeler esnasında, aşiretten 16 ve Dürzilerden beş kişi öldürülmüştür³²⁵. Cebel-i Lübnan Dürzilerinin Havran Dürzilerine katılması bundan böyle külliye yasaklanmıştır.³²⁶

³²⁵Havran'da ikamet eden Dürzi taifesi aslında, Cebel-i Lübnan, Halep, Vâdiü'l-Teym denilen Cahiliya, Raşya ve İklimü'l Belân civarlarında yaşamaktaydı. BOA, Y.EE, nr. 105. 1, lef 14, vr. 2; (*Defter A*); BOA, Y.A.HUS, nr. 190.37, lef 10, (7 Receb 1303). Mesmiye köyünde yaşayan kimsenin olmadığı, Şuara'da ise yedi, sekiz İslam ve Hristiyan hanesinin bulunduğu ibaresi, Dürzilerin tahliyesi sonrasıyla alakalı olduğu daha muhtemeldir.

³²⁶BOA, Y.A.HUS, nr. 190.37, lef 4, (7 Receb 1303).

5.3: Yusuf Kerem'in Defin Meselesi

Yusuf Kerem Bey'in hadisesi, Cebel-i Lübnan meseleleri içerisinde önemli yere sahiptir. Mutasarrıflığın kuruluşu aşamasında, Cebel yönetimini ve Babıâli'yi oldukça uğraştırmıştır. Yusuf Kerem, Davud Paşa dönemine kadar İstanbul'da sürgünde bulunmaktaydı. Affedilip döndükten sonra, Lübnan'da bir Hristiyan yönetimi oluşturmak için 1864-1867 yıllarında isyan etti.³²⁷ Yusuf Kerem, 4000 kişilik kuvvet topladı. Onlara, Cebel ve Beyrut'taki destekçileri tarafından silah ve mühimmat yardımı yapıldı. İsyanlılar, Metn'deki Bikfaya'ya kadar gittiler.³²⁸ Ancak Osmanlı kuvvetlerine yenilince Yusuf Kerem, 1878 yılında İtalya'ya kaçtı.³²⁹ Tekrardan Cebel-i Lübnan'a dönme isteğini Osmanlı Devleti'ne bildirmiş ancak mahsurlu görüldüğünden bahisle buna müsaade olunmamıştır. 7 Nisan 1889 tarihinde İtalya'da vefat eden Yusuf Kerem'in naaşı birçok diplomatik girişimden sonra Cebel-i Lübnan'a getirilmiştir.³³⁰

Naaş, Cebel'in Ehden köyüne getirilerek, köyde bir camekân kabza içinde tutulmaya başlanmıştı. Şahsın naaşı kötü şekilde koktuğu halde mahalle halkı tarafından ziyaret ediliyordu. Vasa Paşa, bunu mevki ve siyaseten gayrimünasip bulunduğundan, yerinden alınarak defin ettirilmesi hususunda, Marunî patrikine müracaat etti. Kilisede ayin yapıldıktan sonra, naaş kaldırılmıştır. Merhuma, bin lira ile gayet muntazam bir kabristan yapılması teklif edilmiş, ancak patrik bu meblağı fazla bulunduğundan, 300 lira kadar verebileceğini vadedmiştir. Ahali 300 liraya itiraz etmiş ise de ortada kalmaması adına cenazenin kaldırılması konusunda anlaşılmıştır.³³¹ Nihayet, 14 Eylül 1889 tarihinde, doğduğu köy olan Ehden'e gömülmüştür.³³²

5.4: Kirikor Kopelyan Efendi Meselesi

Kirikor Kopelyan Efendi, Vasa Paşa'nın damadı ve kalemler müdürüdür. Cebel-i Lübnan kalemlerinin riyasetinde olması nedeniyle bir takım usulsüzlüklerde bulunduğuna dair, umum Cebel ahali adına (H. 1305), M. 1887-1888 yılında,³³³

³²⁷Traboulsi, a.g.e., s. 44.

³²⁸Fawwaz, a.g.e., s. 65.

³²⁹Traboulsi, a.g.e., s. 45; Yusuf Kerem, İtalya'da kaldığı dönemde Papa ve "Propaganda Cemiyeti'ni" oldukça gücendirmiştir. Bkz. BOA, Y.EE. nr. 104.29 lef 1, (H-24-03-1304).

³³⁰Süleyman Uygun, *Osmanlı Lübnanı'nda Değişim ve İç Çatışma Marunî Asi Yusuf Bey Kerem (1823-1889)*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 268-269.

³³¹BOA, Y.PRK.UM, nr. 70.100, lef 1, (H-14-06-1322).

³³²Uygun, a.g.e., s. 170.

³³³BOA, Y.EE, nr. 105. 1, lef 22, vr. 1; (*Defter A*).

imzasız şikâyetnameler tertip edilmiştir. Şikâyetnamelerde, özel bir madde tayin etmeksizin, tamamıyla Kopelyan Efendi'nin usulsüzlüklerinden bahsedilmiştir.³³⁴ Cebel'in 45 ayanının, mühürlü olarak Vasa Paşa'ya sunduğu Arapça ibarenin tercümesine göre şikâyetler, Beyrut'taki fesat cemiyetince yapılmıştı. Cemiyetin amacı yalnızca Kopelyan Efendi değildi. Kopelyan Efendi üzerinden yürütülen ve bütün memurları kapsayan bir sindirme hareketiydi. Ahkâm müdürünün görevinden uzaklaştırılmasında başarılı oldukları takdirde, diğerlerinin gözleri korkacak ve böylelikle bütün memurlar kendilerinin amaçlarına hizmet edecekti.³³⁵

İngiltere konsoloslğunun nüfuz ve haysiyetine vesile olabilmek ve Fransa konsoloslğuyyla Marunî ruhbanlarını bölgede tekrardan etkin kılmak sevdasıyla Mister Aldric, Kopleyan Efendi hakkında elçiliğe bir rapor göndermişti. Aradan bayağı zaman geçmesine rağmen beklediği karşılığı bulamamıştı. Bu sefer, Babîâli'ye hususi bir mektup havale ettiğini ve Kopelyan'ın Cebel'e dönmesine izin verilmeyeceğine dair cevap aldığını neşretmişti. Vasa Paşa, İstanbul'a yazdığı bir yazıda, Cebel-i Lübnan nizamnamesi gereğince, mahalli memurlarının seçilmesi ve ataması kendi yetkisi altında olduğundan, ecnebi memurunun tebligatıyla bunun değiştirilemeyeceğini belirtmektedir. Fransa konsoloslğunun politikaları, bölgede siyaseten ne kadar tehlike arz ediyorsa, İngilizlerin, Mısır ve Kıbrıs'ta bulunmasına nazaran, İngiltere konsoloslğunun nüfuzu da Suriye ve Cebel'e aynı şekilde zararlıydı. O halde, ahkâm müdürünün bölgeden uzaklaştırılması veya farklı bir memuriyete tayin edilmesi iki konsoloslğu nüfuz ve haysiyet sahibi edecek, Vasa Paşa'yı da tesirsiz bırakacaktı. Böyle olunca da, Cebel'de türlü türlü hadiselerin zuhuru ile beraber, memurlar konsoloslara müracaat etmeye başlayacak ve ecnebler, önlerinde durulamayacak kadar güç sahibi olacaktı. Mahalli hükümetin otoritesine hanel gelmesiyle Cebel'in idaresinde müşkülâtlara sebebiyet verecekti. Aksine, Kopelyan Efendi'nin şu ana kadar her hangi bir olumsuz hareketine de rastlamamıştı.³³⁶

Yazışmalardan anlaşıldığına göre; Kopelyan Efendi, bir müddetliğine görevinden uzaklaştırılmıştır. Babîâli'nin, Dersaadet'e alınan müdürün Cebel'e dönmesinde acele edilmemesinin uygun olacağı beyanına karşılık Vasa Paşa,

³³⁴BOA, Y.EE, nr. 105.2, lef 24, vr 1; (*Defter B*).

³³⁵BOA, Y.EE, nr. 105. 1, lef 31, vr. 2; (*Defter A*).

³³⁶BOA, Y.EE, nr. 105. 1, lef 36, vr.1,2; (*Defter A*).

İstanbul'a yazdığı bir müsveddede, dokuz, on aya yakın bir süreden beri memuriyeti tehir edilen damadının tekrardan görevine iade edilmesini talep etmektedir. Beyrutluların verdiği malumatlara bakılırsa, Beyrut ayanından bazıları konsolosluklarda tercüman sıfatıyla istihdam edilip, mensup oldukları konsoloslukların emellerine hizmet etmektedirler. Mükellef oldukları görevlerden başak, şahsi istifadelerini muhafaza etmek gayesiyle, bütün müracaatlarını Cebel memurlarına kabul ettirmeye başlamışlardı. Vasa Paşa'nın göreve geldiğinde, Cebel'e dışarıdan müdahaleye sebebiyet verecek bütün ihtimaller ortadan kaldırılmış ve ecnebilere mensubiyetin bir önemi kalmamıştı. Ancak son zamanlarda, özellikle Beyrut'ta ikamet eden Hristiyan taifesinin çoğunluğu ecnebilere yönelmişti. Yine, Devlet-i Aliye ile memurların haklarında bazı iftiralara başvurulmuş, risaleler neşrettirilmek üzere, Beyrut'taki fesat cemiyetinin faaliyetleri artmıştır. Aynı iftiralara maruz kalan Kopelyan Efendi hakkında gerekli malumatlar merkeze bildirilmişti. Ancak hayli müddet geçmesine rağmen, müdürün görevine dönememesi, yapılan iftiraları halkın umumi nazarınca doğru olduğuna inandırmaya başlamıştı³³⁷. Dolayısıyla; Kopleyan Efendi'nin, Cebel'e gönderilmesinde gösterilen tereddütün sona ermesi ve biran evvel merkez memuriyetine başlaması siyaseten zaruri hal almıştır.³³⁸

Vasa Paşa, Suriye vilayetinin kalemlerinden mümeyyiz Ahmed Mehdi Efendi vasıtasıyla tebliğ olunan emirden sonra,³³⁹ hala tereddütlü görünen Devlet-i Aliye'ye, biraz sitemkâr olarak şunları yazdığı görülmektedir. “*otuz beş seneyi mütecâviz müddetden berü kemâl-i sıdk ve istikâmetle yalnız velî-ni‘met-i bî-minnetimiz pâdişâh efendimiz hazretleriyle saltanat-ı seniyye-i hümayûnları uğrunda fedâ-yı can edercesine ifâ-yı hıdmet etmiş ve hiçbir ecnebî devletinin rızâsını kazanmağa aslâ çalışmamış olduğum şununla isbât olunabilir ki bu kadar zaman zarfında pek büyük ve mühim hıdmetlerde bulunduğum ve Hristiyan olduğum halde hiçbir ecnebî nişânını ihrâz etmemişim*”.³⁴⁰ Bir başka tahririnde, hayatının sonlarına doğru, evlatlarından mahrum kalmak istemediğini, vefat etmiş kızından geriye kalan iki torunu ile bir dereceye kadar teselli olduğunu, şayet damadının buradan uzak bir

³³⁷BOA, Y.EE, nr. 105. 1, lef 28, vr.1,2; (DeFTER A); Kopelyan Efendi, entrikalardan bıktığı için Babiâli'ye başvurup, İstanbul'da kendisine münasip bir memuriyet verilmesini istemiştir. Bkz. BOA, Y.EE, nr. 110,6, lef 7, (17 Zilkade 1308).

³³⁸BOA, Y.EE, nr. 105. 1, lef 25, vr.1,2; (DeFTER A).

³³⁹BOA, Y.EE, nr. 105.2, lef 12, vr 1,2; (DeFTER B).

³⁴⁰BOA, Y.EE, nr. 104,194, lef 1, (23 Safer 1303).

yere tayin edilirse, çocuklarını da götüreceğini ve kendisinin torunlarından ayrı kalmak istemediğini yalvaran bir ifade ile belirttiği gözlenmektedir. Yine de, verilen karara razı olacağını söylemektedir.³⁴¹ Sonraki belgelerde, Kopelyan Efendi'nin ismi muhtelif yerlerde geçmesine rağmen, görevine geri iade edilip edilmediği açık değildir. Ancak Vasa Paşa döneminin son salnamelerinden biri olan (H. 1309), M. 1891-1892 yıllarındaki salnamede, Kopelyan Efendi'nin kalemler müdürlüğünün başında olduğu kayıtlıdır.³⁴²

5.5. Vasa Paşa'ya Yapılan Suçlamalar

1887 tarihli Betrun ahalisi namına Sadullah el Huri, Yusuf Arsinus, Süleyman Saib isimli kişilerin kaleme aldığı Arapça bir nüshanın tercümesindeki iddiaya göre, idare meclisine tayin olunacak azaların seçme hakkı ahaliye ait iken Vasa Paşa, halkın bu hakkını gasp ederek, istediği adamları meclisi idareye cebir kullanarak seçtirmektedir. Hatta nahiye müdürleri, Vasa'nın taraftarları ile ittifak edip, bir takım desiselerle köy şeyhlerinin resmi mühürlerini alarak ehil olmayan adamları göreve getirmektedirler. Örneğin, idare meclis azalığına seçilen Şeyh Kenan isimli şahıs, bir cinayet töhmeti altındadır. Ayrıca darp ve yaralama gibi bir takım suçlarının da olması nedeniyle, Kenan'ın meclis azalığına seçilmemesi yönünde şikâyet bulunulmuştur. Ancak tahkik etmek üzere bölgeye gönderilen komisyon, hem bu şahsın azalığını onaylamış hem de şeyhlerin birkaçını tevkif etmiştir. Bunun üzerine, bölge ahalisinden 500 kişi hakikati Vasa Paşa'ya bildirmek maksadıyla Beyrut civarındaki hanesine gitmişlerdir. Mutasarrıf bunları silah ile tehdit edip, Beyrut'tan topladığı bir askeri fırka vasıtasıyla kışlaya hapsedmiştir. Beyrut merkez kumandanı Tayyar Paşa, devlete sadık olduklarını ve bir şikâyet için oraya geldiklerini anladığından hepsini serbest bırakmıştır. Sonrasında; Vasa Paşa, bu kişileri geri davet etmiş ve bunlar da içlerinden seçtikleri üç kişiyi temsilen paşanın huzuruna göndermişlerdir. Temsilciler, hududa varır varmaz, yakalanarak hemen meclise götürülmüşlerdir. Diğer yandan, Vasa'nın yaverleri Beyrut'ta polis ile beraber gezerek, bunlardan tesadüf ettikleri adamları tutmuşlardır. İstanbul'a gönderdikleri telgraf incelemeye aldırılmış ve tamamen kanunlara muhalif hareket edilmiştir.³⁴³

³⁴¹BOA, Y.EE, nr. 110,6, lef 8,9, (17 Zilkade 1308).

³⁴²CLS, 1309, s. 43.

³⁴³BOA, Y.EE, nr. 104, 49, lef 1, (30 Ramazan 1304).

Vasa Paşa cenahından ise bu olay biraz daha farklı izah edilmektedir. Marunî azasının seçiminden dolayı entrika çevrilmekte ve nizamnameye müdahale hakkı bulunmayan düvel-i sitte konsolosluklarına şikâyetnameler yazdırılmaktaydı. Fransa konsolosu Mösyö Petitovil, mutasarrıfın nezdine gelerek, itirazların ehemmiyetinden bahsetmiş ve mevzunun tahkiki için mutasarrıflık memurlarından bir komisyon oluşturulmasını teklif etmiştir. Komisyon önerisine sıcak bakılmakla birlikte, şikâyet edenlerin ayanlardan değil, alt tabakadaki kişilerden meydana geldiği anlaşılmıştı. Marunî piskoposu Yusuf Ferîki Efendi'nin kışkırtması ile birkaç şahıs kendilerine ahalinin vekili namı vererek, Beyrut'ta intikal etmişlerdi. Ancak şikâyetler, Betrun'un bütün nahiyelerinden değil, piskoposunun ikamet ettiği sadece iki nahiyeden gelmekteydi.³⁴⁴

Mahalli hükümete karşı yapılmış iftira olarak değerlendirilen ve bundan sorumlu tutulan; Batras Tarbiye, Süleyman Saib ve İbrahim Akl, idare meclisinin kararıyla bidayet mahkemesine sevk edilmiştir. Birer sene hapis olunmasına verilen hüküm, temyiz edilmesi için Divân-ı İstinafa gönderilmiştir. Şeyh Kenan'a isnat olunan cinayet isnadının doğru olup olmadığının, şayet doğru ise, ne suretle idare meclisine tayin olunduğunun tetkik edilmesine karar verilmiştir.³⁴⁵

5.6: Vasa Paşa'nın Hastalığı ve Ölümü

Vasa Paşa'nın son yıllara doğru sıhhati bozulmaya başlamıştı. 24 Ocak 1886 yılında Dersaadet'e, birkaç ay içinde İstanbul'a gelmek istediğini bildirmiş ancak mahsurlu görüldüğünden kabul edilmemişti.³⁴⁶ 1889 yılında hastalığının şifa bulduğunu söylemesine³⁴⁷ rağmen sonradan tekrar zuhur ettiği anlaşılmaktadır. Aynı yıl içerisinde, tebdili havaya ihtiyaç duyduğundan, bir iki ay müddetle yerine geçici olarak birini bırakmak kaydıyla İstanbul'a dönmesine müsaade olunmuştur.³⁴⁸ Ölümünden az bir süre önce, hastalığı iyice ilerlemişti. 4 Mayıs 1892 tarihinde, tabiplerce yapılan teşhisten sonra, kalbinin sekteye uğradığı ve hayatının tehlikede

³⁴⁴BOA, Y.EE, nr. 105. 1, lef 13, vr.1,2; (*Defter A*).

³⁴⁵BOA, Y.EE, nr. 104, 49, lef 2, (30 Ramazan 1304).

³⁴⁶BOA, Y.A.HUS, nr. 187, 98, lef 1, (20 Rebiülahir 1303).

³⁴⁷BOA, Y.EE, nr. 105.2, lef 21, vr. 2; (*Defter B*).

³⁴⁸BOA, İ.MTZ.CL, nr. 3,196, lef 2, (7 Rebiülahir 1306).

olduğu anlaşılmıştır.³⁴⁹ Uzun zaman hasta yatağında zaman geçirdikten sonra, Haziran 1892 yılında vefat eylemiştir.³⁵⁰

³⁴⁹BOA, Y.PRK.UM, nr. 24, 66, lef 1, (6 şevval 1309).

³⁵⁰Akarlı, a.g.e., s. 57. Vasa Paşa'nın ölümünden 4 gün evvel Beyrut'taki ecnebi konsoloslukları, Cebel kaymakamı ile merkez memurlarından mutasarrıflık merkezini Baida'dan, Beytü'd-Din'e taşınmak için imza almışlardır. Babıâli önce izin vermiş olmasıyla birlikte daha sonra, Vasa Paşa'nın vefatı aile fertlerinin İstanbul'a nakli nedeniyle, şimdilik uygun düşmeyeceğini söylenmiş ve Baida'da kalmasını istemiştir. BOA, İ.MTZ.CL, nr. 7, 312, lef 2,3, (17 Muharrem 1310).

SONUÇ

Cebel-i Lübnan, Osmanlı hâkimiyetine girdiği zamandan beri, sık sık çatışma ve kargaşalarla gündeme gelen bir bölge idi. Osmanlı Devleti, uzun yıllar bölgedeki güçlü aileler vasıtası ile Cebel'i idare etmeye çalışmış fakat bir türlü sükûneti sağlayamamıştır. XIX. yüzyılın ortalarına doğru, Marunî ve Dürziler arasında yaşanan anlaşmazlıklardan sonra, her iki taraftan birer kaymakam atanmasına karar verilmiş ve bu şekilde huzurun sağlanabileceğine inanılmıştı. Ancak bölgede yaşayan cemaatler kısmen ikiye ayrılmış olsa da tamamıyla homojen bir coğrafya oluşmamıştı. Başlı başına karışık bölgeler olduğu gibi, Marunî ve Dürzi kaymakamlığının idari sahalarında da kendilerinden olmayan cemaatler de mevcuttu. İkili kaymakamlığın teşekkülü esnasında, karışık bölgelerin dikkate alınmaması veya göz ardı edilmesi, yeni sorunların doğmasına ve nihayetinde de ikili sistemin başarısız olmasına yol açmıştır. Mutasarrıflık sistemine götüren süreçte yine aynı çatışmaların ve kanlı savaşların yaşanmasından sonra olmuştur. Tanzimat döneminin etkili yönetim şekillerinden bir olan mutasarrıflık, Cebel için diğerlerine oranla daha başarılı olduğu söylenebilir.

1861 tarihli nizamnamede belirtilen esaslarda, Cebel'in Hristiyan mutasarrıflar tarafından yönetilmesi öngörülmüş ve Davud Paşa'nın tayin edilmesiyle yarım asırdan fazla sürecek olan dönem başlamıştır. Franko ve Rüstem Paşalardan sonra, Arnavut ve Katolik Hristiyan olan Vasa Paşa atanmıştır. Vasa Paşa, Cebel-i Lübnan'a gelmeden önce 25 yaşından beri 34 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin çeşitli mevkilerinde görev almış tecrübeli bir devlet adamıydı. Ancak 1883 yılında Cebel'e geldiğinde, bölgenin içtimai durumundan bihaberdi. Kısa sürede, Dağ'ın siyasi, sosyal ve ekonomik durumunu tahlil etmesinin ardından çözümler aramaya başlamıştır. Paşa'ya göre, halk yabancıların etkisinden kurtarılmalıydı. Adalet sistemi iyi işletilmeli, ekonomik ve bayındırlık faaliyetleri ile bölge ihya edilmeliydi. Genel olarak, bu üç temel prensip üzerine şekillendirdiği politikasında, büyük ölçüde başarıya ulaştı. Marunîlerin önemli bir kesiminin devlete sadakati sağlandı. İdare merkezini açık tutarak, ahalinin sorunlarını çözmeye çalıştı. Bu döneme kadar, ahali yoğunlukla, ecnebi konsolosluklarına başvuruyor, onlarda iç meselelere karışıyorlardı. Vasa Paşa'nın çalışmaları sonucu, konsolosluklara gidenlerin sayısı azaldı. Adli sisteme işlerlik kazandırdı, kendi dönemine kadar meydana gelen birçok kanunsuzluğun önüne geçti ve mahkemelerde bekleyen dava

dosyalarının görülmesini emretti. Ekonomik ve bayındırlık alanında yaptığı çalışmalarla bölgenin ihya edilmesine yardımcı oldu.

Vasa Paşa, idari anlamda nizamname kurallarını etkin kılmaya özen gösterdi. Ancak nizamnamede vazife tayini yapılmayan işlere da imza attı. Özellikle, Müslüman ahali için ibadet haneler ve okullar inşa etti. 1883 yılına kadar, Türk dili arka plana itilmişti. Onun gayretleri ile Türkçe ve Türk dili önem kazandı. Vasa Paşa ile birlikte, neredeyse bütün yazışmalar Türkçe yapılmaya başlandı. Osmanlı belgeleri bunu doğrular niteliktedir. Kendi zamanına kadar, çoğunlukla Fransızca ve Arapça olan belgeler, 1883'ten itibaren Türkçe olarak yazılmıştır.

Vasa Paşa, çok yönlü bir kişiliğe sahipti. İyi eğitim almış ve çeşitli dilleri öğrenmişti. Devlet adamlığının yanında şair ve yazardı. Arnavut milliyetçiliğinin doğuşunda ve fikri temellerinin oluşmasında, diğer Arnavut milliyetçileri gibi onunda katkısı olmuştu. Ancak Osmanlı'da görev yaptığı zamanlarda sadakatten ayrılmamıştır. Kendisinin de ifadesi ile *Hristiyan olduğu halde*, özellikle Cebel'de İslam'a ve Türkçeye hayli hizmet vermişti. 1892 yılına kadar, Osmanlı Devleti'nde takriben 44 yıl gibi uzun bir süre görev yapmıştı.. Hayatı çalışmakla geçen Vasa Paşa'nın, özel yaşamı da pek yolunda gitmemiştir. İki defa evlenmiş, eşlerinden biri Cebel'de diğeri de daha önce vefat eylemiştir. Aynı şekilde, Kopelyan Efendi'nin eşi olan kızını da kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Sadaret Divân Mukavelenameler: (A.DVN. MKL), 38/2, 32/25, 30/35

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı: (A.MKT. MHM), 269/49, 281/95, 437/83, 491/55, 492/4.

Sadaret Eyalet-i Mümtaze Cebel-i Lübnan Evrakı: (A.MTZ. CL), 2/62.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî: (DH. MKT), 1796/68, 1525/68, 1593/37, 1795/21, 1835/39, 1878/110, 1994/24.

Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defterleri: (DH.SAİDd.1.)

Hariciye Nezareti İdare: (HR. İD), 14/65, 15/17, 15/7, 14/50, 15/6, 14/54, 14/57, 14/60.

Hariciye Nezareti Siyasi: (HR.SYS), 71/15.

İrade Dâhiliye: (İ.DH), 886/70542, 1002/79171, 1034/81418, 1142/89130, 474/31822, 475/31858.

İrade Eyalet-i Mümtaze Cebel-i Lübnan: (İ. MTZ. CL), 3/199, 3/184, 3/196, 3/180, 3/182, 3/183. 3/179, 4/231, 7/312, 4/205.

Mektubi Kalemî: (MF.MKT), 171/92, 94/17.

Meclis-i Vükela Mazbataları: (MV), 42/43.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı: (Y. MTV), 16/29, 20/108, 15/93, 18/123, 21/20, 34/95.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal: (Y. PRK. AZJ), 23/123.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı: (Y.A. HUS), 169/41, 173/62, 187/98, 190/37.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı: (Y.A.RES), 20/45.

Yıldız Esas Evrakı: Y.EE, 105/1. (Hazine Evrakı, 7 Şevval 1300 tarihinden 25 Safer 1309 tarihine kadar, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'ndan muhtelif makamlara yazılan tahrirat müsveddelerini havi defter).

Y.EE, 105/ 2, (Hazine Evrakı, 15.Şevval, 1299 tarihinden 1307. 18 Rebi-ül Ahir tarihlerine kadar, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'ndan muhtelif makamlara yazılan tahrirat müsveddelerini havi defter).

Y.EE, 110/13, 104/49, 104/194, 104/116, 104/168, 104/115, 104/190, 110/4, 110/6, 110/8, 40/22, 104/200, 104/29, 2/35.

Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği: (Y.PRK. TKM), 42/18, 5/61, 7/1.

Yıldız Perakende Evrakı Umumi: (Y.PRK. UM), 11/54, 22/41, 24/100, 8/50, 10/103, 14/30, 20/42, 21/101, 24/66, 70/100, 8/43, 9/19.

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı: (Y.PRK.BŞK), 7/66.

Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı: (Y.PRK.DH), 5/13.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik: (Y.PRK.EŞA), 4/48.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı: (Y.PRK.HR), 36/62, 2/22, 2/23, 2/53, 4/55.

Matbu Kaynaklar

Cebel-i Lübnan Salnamesi, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309.

İsmail Hakkı İzmirli, *Dürzi Mezhebi*, Evkaf İslamiye Matbaası, Şehzadebaşı, 1926.

Suriye Vilayet Salnamesi, 1299/1882.

Vasa Efendi, *Arnavudluk ve Arnavudlar*, Çev., A. D., Mihran Matbaası, İstanbul, 1297.

_____, *Tarih-i mücmel-i kavanin-i Roma*, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1289

Kitap Makale ve Tezler

ACAR, İrfan C., *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, T.T.K., Ankara, 1989.

AÇIKSES, Erdal, “Dünden Bugüne Büyük Orta Doğu Projesi”, *Üçüncü Uluslar Arası Orta Doğu Semineri*, Elazığ, 2008. (ss. 69-109).

AHMED CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, C. 1, (Sadeleştiren: Dündar Günday), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.

AK, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nde Veba-i Bakarî (Stığır Vebası)”, OTAM, S. 39, Bahar 2016. (ss. 215-240).

AKARLI, Engin, *The Long Peace, Ottoman Lebanon 1861-1920*, Berkeley: University California Press, London, 1993.

- ARMAOĞLU, Fahir H., *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
- ARTOKÇA, İzzettin, *Ortadoğu'da Dürziler*, TASAM, Stratejik Rapor, No. 54, 2013.
- ARUÇI, Muhammed, "Fraşiri Naîm", *DİA*, C. 13, İstanbul, 1990. (ss. 195-197).
- ATLIOĞLU, Yasin, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunileri Aziz Marun'dan İç Savaş'a Maruni Kimliği ve Çatışma*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2014.
- BAĞLIOĞLU, Ahmet, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, Fırat Üniv., Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ, 2006.
- BAHOUT, Joseph, "The Unraveling of Lebanon's Taif Agreement Limits of Sect-Based Power Sharing", *Carnegie Endowment for International Peace*, Washington, 2016. (ss. 1-23).
- BAKTIAYA, Adil, *Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın Doğuşu*, Bengi Yay., İstanbul, 2009.
- BİLGE, Mustafa L., "Lübnan" *DİA*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2003. (ss. 148-154).
- BİLGE, Yakup, *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, Geyik Yay., İstanbul, 2001.
- BİRBUDAK, Togay Seçkin, "Ahmet Cevdet'in Bosna Müfettişliğine Dair Notlar (Temmuz 1863-Kasım 1864)", *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi*, (04-05 Mayıs 2015). (ss. 41-54).
- BUZPINAR, Şit Tufan, "Lübnan", *DİA*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2003. (ss. 148-154).
- CHURCHILL, Charles Henry, *The Druzes and The Maronites Under the Turkish Rule, from 1840 to 1860*, Printed By Spottiswoode and Co., New-Street Square, London, 1862.
- CLEVELAND, William L., and BUNTON, Martin, *A History of the Modern Middle East*, Published by Westview Press, United States of America 2009.
- CÖHCE, Salim, "Ermenistan'ın Tarihî Coğrafyası ve Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler İlkçağ ile Ortaçağ*, T.T.K., Ankara, 2014. (ss. 1-14).
- CUNİT, Vital, *Syrie Liban et Palestine*, (Editeur: Ernest Leroux), Paris, 1896.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, T.T.K, Ankara, 1991.

_____, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, (Derleyen Tülay Ercoşkun), İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2017.

ÇAĞATAY, Neşet-ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1976.

ÇELİK, Mehmet, *Süryani Tarihi (I)*, Ayraç Yay., Ankara, 1996.

ÇELİK, Kürşat, “Osmanlı İdaresindeki Lübnan’da İpek Üretim ve Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 1, (ss. 277-290)..

ÇELİK, Yüksel, “Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa’nın Babıâli’ye Karşı Tutumu ve 1836’da Kendisi İçin Hazırlanan Suikast Planı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 20, İstanbul, 2009. (ss. 69-100).

DADYAN, Saro, “1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ve Özerk Cebel-i Lübnan’ın İlk Mutasarrıfı Garabed Artin Davud Paşa”, *Toplumsal Tarih*, S. 239, Kasım, 2013. (ss. 22-26).

EFE, Ayla, “Muhassıllık Teşkilatı”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 2002. (ss. 1-173).

EİD, Nassib S., “Lebanon in the Middle East Subordinate System”, (Unpublished Master's Thesis), *Fort Leavenworth, Kansas*, 1983. (ss. 1-196).

EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Lübnan’ın Esas Teşkilat Tarihçesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.31, S. 3, -Eylül, 1998. (ss. 17-35).

El- Beyan Arapça- Türkçe Büyük Sözlük, Yasin Yay., İstanbul, 2012.

ELSİE, Robert, “1878 Pashko Vasa: Memorandum on the New Bulgaria” www.albanianhistory.net/1878_Vasa, (Erişim 02-03-2019).

EMECEN, Feridun, “Cezzâr Ahmed Paşa”, *DİA*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1993. (ss. 516-518).

EMECEN, Feridun, “Fahreddin Ma’noğlu”, *DİA*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1995. (ss. 80-82).

ENGELHARDT, Eduard Philippe, *Türkiye ve Tanzimat Devlet-i Osmaniye'nin Târih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye*, (Bugünkü Türkçeye Uyarlayarak Yayına Haz. Erol Kılınç), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017.

ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, C. 1, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, Yay., İstanbul, 1995.

ERTUĞRUL, Halit, *Azınlık ve Yabancı Okulları Türk Toplumuna Etkisi*, Nesil Basım Yay., İstanbul, 1998.

FARAH, Caesar E., *The Politics of Interventionism In Ottoman Lebanon, 1830-1861*, Centre For Lebanese Studies In Association With I.B Tauris Publishers, London New York, 2000.

FAWWAZ, Leila Tarazi, *Occasion For War Civil Conflict In Lebanon And Damascus in 1860*, University of California Press, California, 1994.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler", *Belleten*, C. X, S. 37,38,39,40. (ss. 641-703).

GUL, Serkan, "The French Catholic Missionaries in Lebanon Between 1860 and 1914" (Basılmamış Doktora Tezi), *Ortadoğu Teknik Üniversitesi*, May 2015, (ss. 1-322).

GÜMÜŞOĞLU, Hasan, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay., İstanbul, 2014.

GÜNDÜZ, Şinasi, "Misyonerlik", *DİA*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2005. (ss. 193-199).

HARRİS, William W., *Lebanon A History 600-2011*, Oxford University Press, New York, 2012.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı, Kaynak Eserler/47, Ankara, 1990.

HAYEK, Chantal El, "The Last Levantine City: Beirut, 1830-1930", Massachusetts Institute of Technology, [file:///C:/Users/asus/Downloads/922697915-MIT%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/asus/Downloads/922697915-MIT%20(1).pdf), s. 37, (Erişim, 31.01.2019).

HOURANI, Albert, *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1739*, Cambridge University Press, 22nd Printing, New York, 2013.

_____, *Arap Halkları Tarihi*, Çev., Yavuz Alogan, İletişim Yay., İstanbul, 1997.

ISSAWI, Charles, "The Historical Background of Lebanese Emigration, 1800-1914", <http://ulcm.org/docs/newletter/the-historical-background-of-lebanese-emigration-1800-1914.pdf>, s. 20, (Erişim, 23-01-2019).

İŞİK, Halim, *İlk Papa Aziz Petrus'tan Son Papa Ratzinger'e Papalık Tarihi*, Ozan Yay., İstanbul, 2006.

İŞİK, Ramazan, "Marunileri Memlûkler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IX/1. (ss. 203-218).

_____, “Maruni Kilisesi”, (Basılmamış Doktora Tezi), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2003. (ss. 1-275).

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, C. 1, Dergah Yay., İstanbul, 1982.

İNALCIK, Halil- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, Nisan, 2006.

İŞLER, Emrullah-ÖZAY, İbrahim, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, Fecr Yay., Ankara, 2008.

KAÇAR, Turhan, “Geç Antikçağ’da Ermeniler ve Hıristiyanlaştırmaları Üzerine Notlar”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler İlkçağ ile Ortaçağ*, T.T.K., Ankara, 2014. (ss. 121-131).

KAİDBAY, Naila S., “Collective Memory and Civil Conflict in 1860: Husain Abu Shakra a Druze Eyewitness”, https://www.academia.edu/4671318/Druze_Society_-_for_publication, s. 5, (Erişim, 21-01-2019).

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK, Ankara, 1994.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yay., İstanbul, 2017.

_____, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, (Çev. Ceren Elitez), Timaş Yay., İstanbul, 2014.

KELEŞ, Erdoğan, “Cebel-i Lübnan’da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamnâme”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 27, S. 43, 2008. (ss. 131-157).

KILIÇ, Musa, “Bir Ermeni Bürokratının Portresi: Vezaret Rütbesine Ulaşan İlk Gayrimüslim Karabet Artin Davud Paşa”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler, Merkez ve Taşrada Ermeniler Nüfus ve Göç*, C. VII, T.T.K., Yay., Ankara, 2014. (ss. 33-45).

_____, “Osmanlı Hâriciyesi’nin Ermeni Elçi ve Maslahatgüzarları”, *Yeni Türkiye*, S. 60, 2014. (ss. 1-10).

_____, “Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)“, (Basılmamış Doktora Tezi), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi*, Ankara, 2009. (ss.1-363).

KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Araştırma Basım Yay., İstanbul, 1989.

KOR, Zahide Tuba, *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*, İHH, insani Yardım Vakfı Yay., İstanbul, 2009.

KURUL, "Lübnan" *İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı*, C. 7, M.E.B., Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997.

LEWIS, Bernard, *Ortadoğu Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Ortadoğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1996.

MAKDISI, Ussama, *The Culture of Sectarianism community, History, and Violence in Nineteenth- Century Ottoman Lebanon*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles London, 2000.

MEMİŞ, Ekrem, "Ermenilerin Kökeni Ve Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VII, S. 1(Ermeni Özel Sayısı) / Haziran 2005, (ss. 1-11).

MOADDEL, Mansoor-KORS, Jean- GÄRDE, Johan, "Sectarianism And Counter-Sectarianism İn Lebanon", *Population Studies Center Research Report 12-757*, May, 2012. (ss. 1-30).

MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netayic Ül-Vukuat*, (Sadeleştiren, Neşet Çağatay), C. III-IV, TTK, Ankara, 1980.

NAAMAN, Abbot Paul, *The Maronites the Origins of an Antiochene Church a Historical and Geographical Study of the Fifth to Seventh Centuries*, Holy Spirit University, Liturgical Press, Kaslik, Lebanon, 2009.

ODEH, B. J., *Lübnan'da İç Savaş*, (Çev., Yavuz Alogan), Belge Yay., İstanbul, 1986.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yay., İstanbul, 2016.

_____, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, T.T.K, Ankara, 2000.

OWEN, Roger, *The Middle East in the World Economy 1800-1914*, I. B. Tauris & Co Ltd. Publisher, London- Newyork, 1981.

ÖZ, Mehmet, "Dürzilik", *Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 7-8-9-10, İstanbul, 1995. (ss. 485-518).

ÖZ, Mustafa, "Dürzilik", *DİA*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1994. (ss. 39-48).

_____, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, T.T.K., Ankara, 2005.

ÖZTEMİR, B. Murat, *Yezidiler ve Süryaniler*, Ekin Yay., İstanbul, 1988.

POLK, William R.- CHAMBERS, Richard L., *Ortadoğuda Modernleşme*, İhsan Yay., İstanbul, 1995.

Robert Elsie, “The Hybrid Soil of the Balkans: A Topography of Albanian Literature”, *The Hybrid Soil of the Balkans*. (ss. 283-301).

SAMUR, Sabahattin, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkileri”, *Bilimname*, S. XIII, 2007. (ss. 131-138).

_____, Sebahattin, *İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*, Erciyes Ün. Yay., Kayseri, 1995.

SARI, Gökhan, “Geçmişten Günümüze Süryaniler ve Süryanilerin Türkiye'ye Etkileri: İdil Örneği”, (Basılmamış Doktora Tezi), *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*, Ankara, 2011. (ss. 1-470).

Sender, Oral, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, 1989.

SERTOĞLU, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. VI, T.T.K., Ankara, 2011.

SEYFELİ, Canan, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Rum Melkit Katolik Patrikliği (1847-1918)”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 3, S.11, (ss. 9-38).

SPAGNOLO, John P., *France and Ottoman Lebanon 1861-1914*, Ithaca Press, London, 1977.

ŞENZEYBEK, Aytakin, *Ana kaynaklarına Göre Dürzîlik*, Emin Yay., Bursa, 2012.

TABAR, Paul, “Immigration and Human Development: Evidence from Lebanon”, *United Nations Development Programme Human Development Reports Research Paper*, 35, August 2009. (ss. 1-41).

TABATABAİ, Allame, *Tarihi, Siyasi, İlmi, İrfani ve Ahlaki Boyutlarıyla İslam'da Şia*, (Çev., Hücet-ül İslâm: Kadir Akaras-Abbas Kazîmi), Kevser Yay., İstanbul, 1993.

TAN, Muzaffer, “Geçmişten Günümüze Dürzîlik”, *Mezhep Araştırmaları*, C. V, S. 2, 2012. (ss. 61-82).

TEKİNDAĞ, M. C. Şehabeddin, “XVIII. ve XIX Asırlarda Cebel Lübnan Şihâb-Oğulları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. 9, S. 13, 1958. (ss. 31-44).

UYGUN, Süleyman, *Osmanlı Lübnanı'nda Değişim ve İç Çatışma Marunî Asi Yusuf Bey Kerem (1823-1889)*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.

ÜÇÖK, Bahriye, *İslam Tarihi Emeviler ve Abbasiler*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.

ÜLMAN, A. Haluk, *1860-1861 Suriye Buhranı*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1966.

_____, “1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan’ın Durumu ve Milletler Arası Politika”, *Ankara Siyasi Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 3. (ss. 243-268).

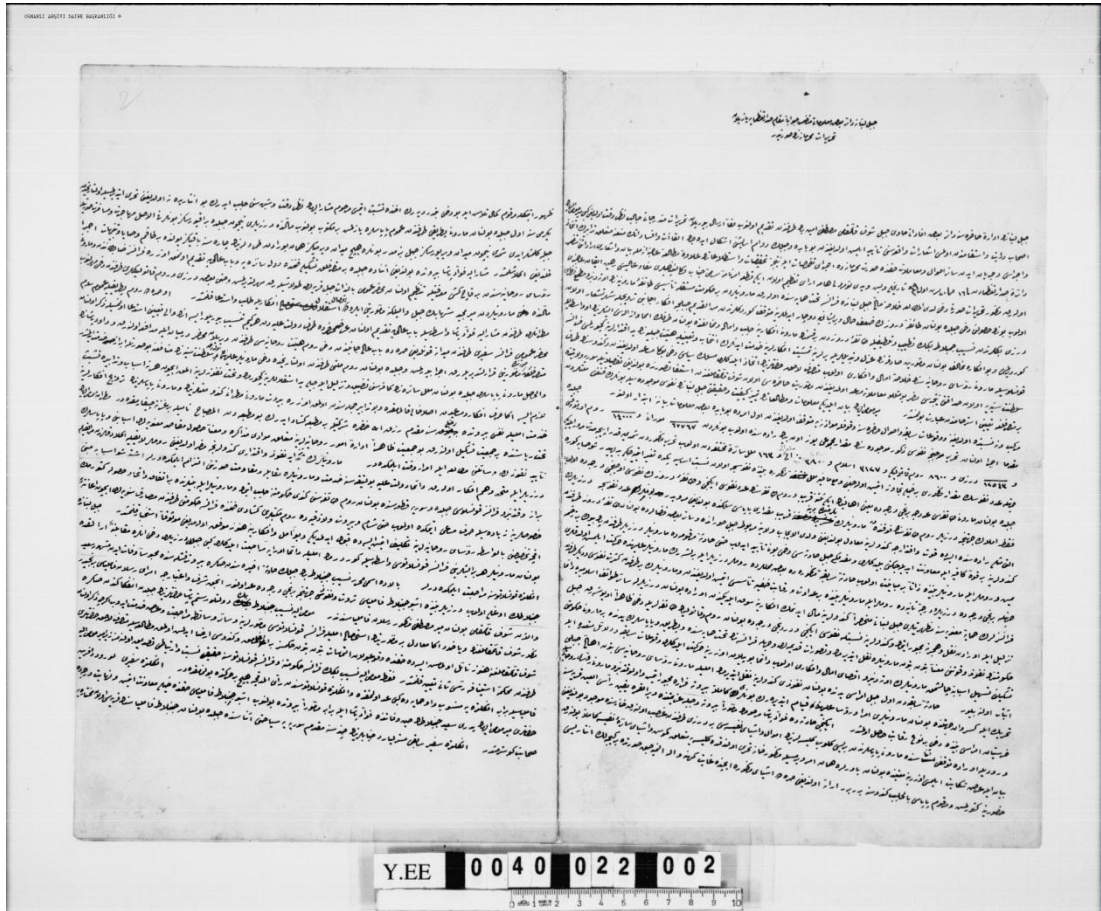
VASA EFENDİ, *Albanien Und Die Albanesen: Eine Historisch-Kritische Studie*, Verlag Von Julius Springer, Berlin, 1879.

_____, *La Verite Sur L'albanie Et Les Albanais*, Imprimerie De La Societe Anonyme De Publications Periodiques, 13 Quat Voltaire, 13, Paris 1879.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “The Druze Community in the Middle East According To British Documents”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Altıncı Uluslar Arası Orta Doğu Semineri*, Elazığ, 2012. (ss. 79-88).

YILMAZ, Özgür, “1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, S., VI/1, Yıl 2017.(ss. 23-55).

ZEYDÂN, Corcî, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, C.1, (Çev., Nejdet Gök), İletişim Yay., İstanbul, 2016.

Cebel-i Lübnan'a dair bazı ma'lumatı mutazammın cevaben makam-ı sadaret-i mahremanenin suretidir

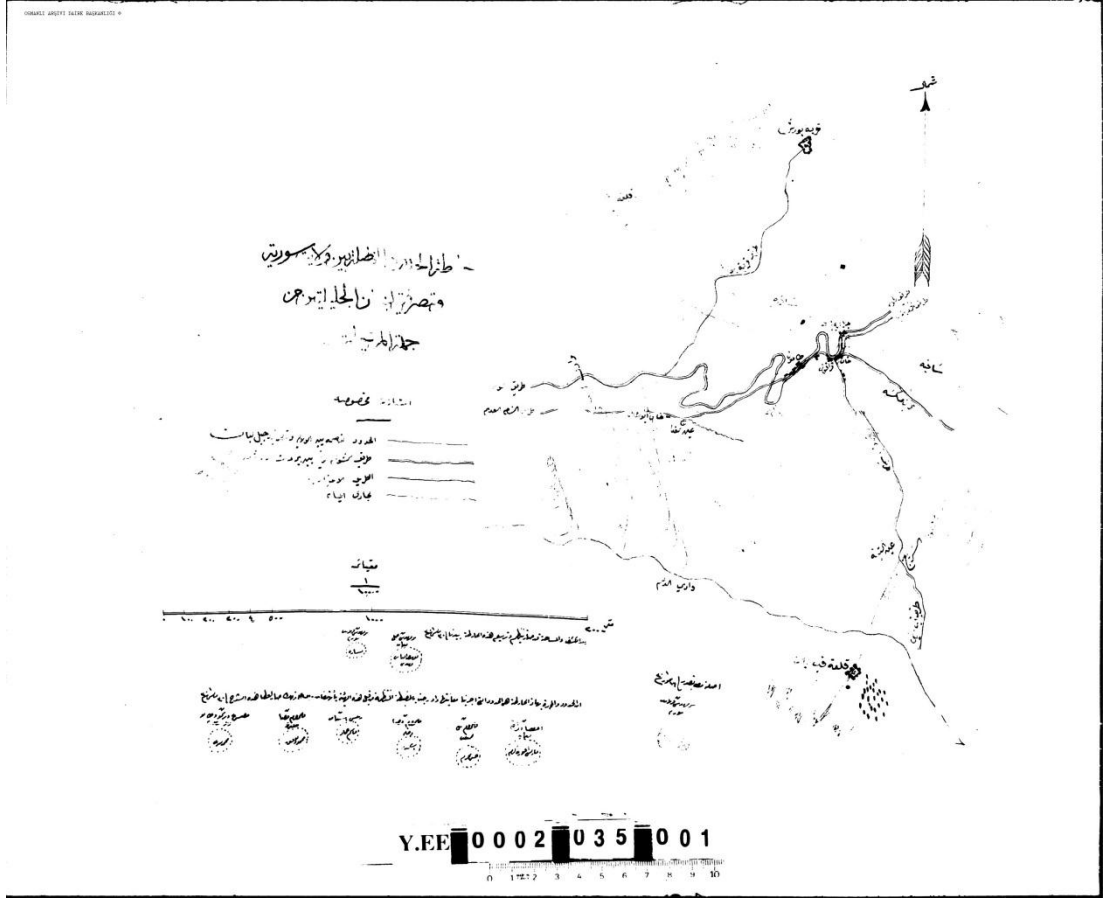
Cebel-i Lübnan'ın idare-i haziresine dair bazı ifadatı havi Cebel-i Şuf kaimmakamı Mustafa Emin Bey tarafından takdim olunup leffen irsal buyrulan tahrirat mündericatu calib-i nazar-ı dikkat olduğu gibi mir-i muma ileyhın ashab-ı dirayet ve istikametden olması iş'arat-ı vakı'asını te'yid eylemiş olduğundan bu babda ve Cebel'in devam-ı asayişini işkal edecek ilkaat ve ifsadatın men'ine müte'allık tedabirin ittihaz ve icrası ve cereyan eden sair ahval ve mu'amelat hakkında suret-i mahremanede icra-yı tefehhusat ile netice-i tahkikat ve istitla'atın ilave-i mütala'a-i acizanemle beyan ve iş'arı iradatını mutazammın daire-i sadaret-uzmadan fi 16 ve fi 20 Teşrin-i evvel sene 1299 tarihli ve beş ve yedi numarolu hame-ara-yı ta'zim olan iki kıt'a emirname-i sami-i cenab-ı vekalet-penahileri müfad-ı alisi rehini ikan-ı acizi olarak mezkur tahrirat sureti dahi lede'l-mütala'a hülasa-i meali Cebel-i Lübnan'da Fransa taht-ı himayesinde olarak Maronilerden bir hükümet-i müstakille te'sisi taife-i Maroniyenin öteden berü matma'-ı nazarı olup

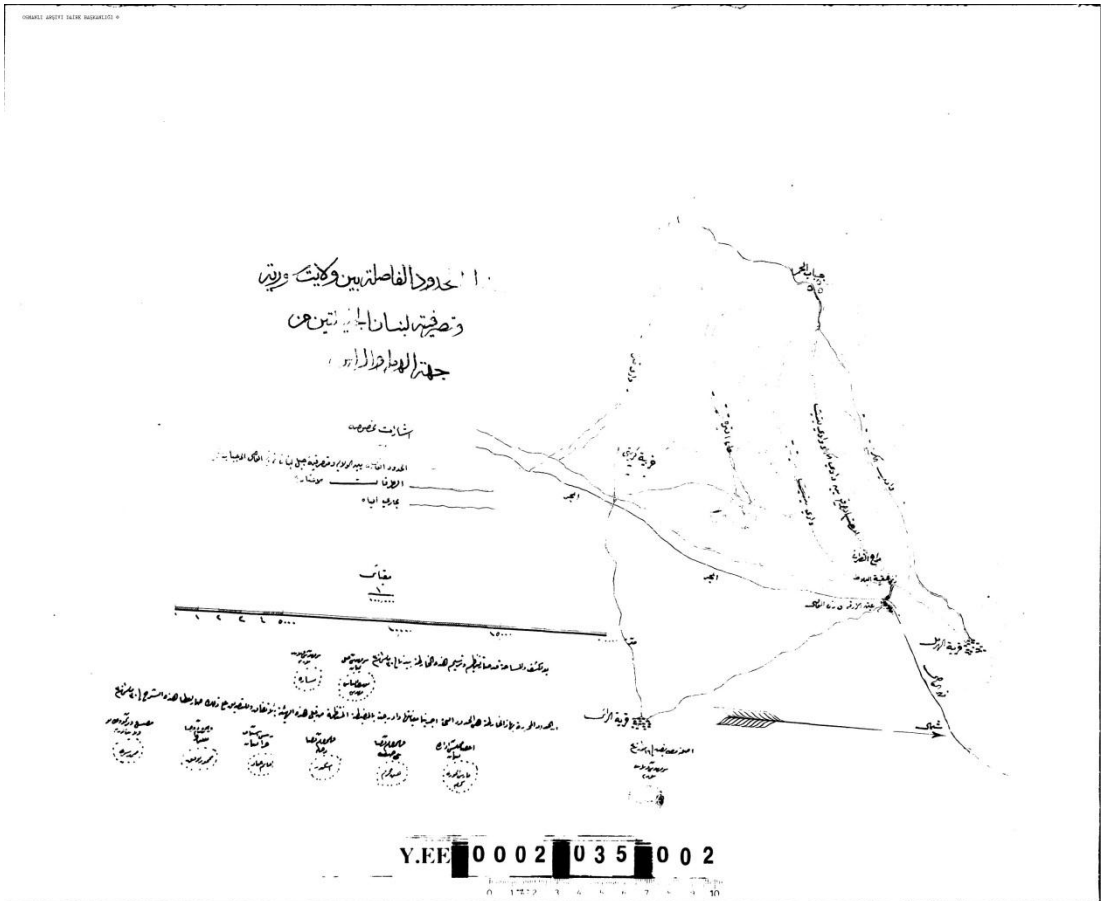
bunun husulünü dahi Cebel'de bulunan taife-i Duruz'un za'af-ı hal ve perişaniye duçar edilmelerine mütevakkıf gördüklerinden mine'l-kadim Cebelce efkar-ı ecanibi tervicle şöhret-şî'ar olan Dürzi beylerinden Nesib Cambolat Bey'in tatyib ve taltifiyle taife-i Duruz'dan bir kısmının Maroni efkarına celb ve imale ve muhalefetde bulunan tarafın imha ve izalesi işlerinin o vasıta ile gördürülmesi ve bu efkara muhalif bulunan me'murin-i sadıkanın azl ve tebdilleriyle yerlerine temşiyet-i efkarlarına hıdmet edenlerin intihab ve ta'yiniyle heyet-i Cebeliye'nin yed-i iktidarlarına geçirilmesi Fransa konsolosuyla Maroni rüesa-yı ruhaniyesinin hülâsaten amal ve efkarı olup mutasarrıf-ı lahık hazretlerinin ittihaz eyledikleri meslek-i siyasi dahi buna müsa'id olduğundan ve kendisinin taraf-ı saltanat-ı seniyyeye olan sadakati neticesi muzırr bu misillü mu'amelâta müsa'id olmadığından me'muriyet-i hazıresi olan Şuf kaimmakamlığından isti'fa tasavvurunda bulunduğu tafsilatıyla Suriye vilayetinde bir mutasarrıflığa ta'yini istirhamından ibaret bulunmuşdur mir-i muma ileyhın beyan eylediği ma'lumat ve mütala'atın temyiz-i keyfiyet ve hakikati Cebel-i Lübnan'ın nüfus-ı mevcudesiyle bunların kangı milletlerden mürekkeb ve ne nisbetde olduğuna ve vuku'at-ı sabıka ve ahval-i hazıresine vukufla muvazeneye mütevakkıf olduğundan evvel emirde bu babda bazı ma'lumat beyanına ibtidar olunur Cebel'de mukaddema icra olunan tahrir mucibince nüfus-ı zükur mevcudesinin mikdar-ı mecmu'ı yüz on bin raddesinde olup bunlardan 67767 Morani ve 14000 Rum Ortodoks ve 12543 Dürzi ve 8600 Rum Katolik ve 3127 İslam ve 3800 (silik) ile mütevali ve 163 milel-i saire-i muhtelifeden olup tahrir-i mezkurdan şimdiye kadar epeyce müddet mürur eylediği cihetle aded-i nüfusun mikdar-ı mezkurı bir hayli tecavüz etmiş olacağı ve ma'amafih milel-i mezkure beyninde nüfusca olan nisbet-i esasiye pek de tegayyür etmeyeceği bedihidir şu hesaba göre Cebel'de bulunan Maroni taifesi adedce birinci derecede yani ahalinin iki sülüsüne karib ve Rum taifesinin aded-i nüfusu ikinci ve taife-i Duruz'un nüfusu üçüncü derecede olup fakat emlak cihetince Dürziler Rum taifesinin fevkindedir Maronilerin yirmide birine karib mikdarı papas silkinde bulunduğu mervidir bunlar aded-i nüfusca Dürzilerin altı misli raddesinde ise de kuvvet ve iktidarcı kendilerine mu'adil bulunduğunu ve lede'l-icab vilayete merbut Cebel-i Havran'da vesair bazı kazalarda bulunan taife-i Duruz tarafından kendilerine bir kuvve-i kafiye ile mu'avenet edileceğini bildikleri ve mukaddem ki Cebel hadisesi dahi bunu te'bid idüp hatta hadise-i merkumede Maroniler Dürziler tarafından pek büyük bir zahme yemiş ve Rumlar ile Maroniler beyninde zaten bir mübayenet olup hadise-i sabıka-i mezkurede bazı mahallerde Rumlar Dürziler ile birleşerek Maroniler aleyhinde hareket eylemiş oldukları cihetle birinci derecede Dürziler ve derece-i saniyede Rumlar ile Maroniler beyninde bir adavet ve rekabet-i hafiyeye te'essüs etmiş olduğundan ve Maronilerin bir taraftan kesret-i nüfus ve diğer taraftan Fransızların himaye-i ma'neviyesine mazhariyetleri Cebel-i Lübnan'ı münhasıran kendülerine mal edinmek efkarına sevk eylediğinden orada bulunan Dürzilerle sair tavaif-i İslamiyeyi daima tezlil ile oradan nakl ve hicrete mecbur etmek ve kendülerine nisbetle nüfusu ikinci ve dördüncü derecede bulunan Rum ve Katolik taifeleriyle dahi zahiren uyuşarak Cebel hükümetinin nüfuz ve kuvvetini ma'nen bütün bütün Maronilere nakl ettirmek ve tasavvurat-ı kadimeleri vechile

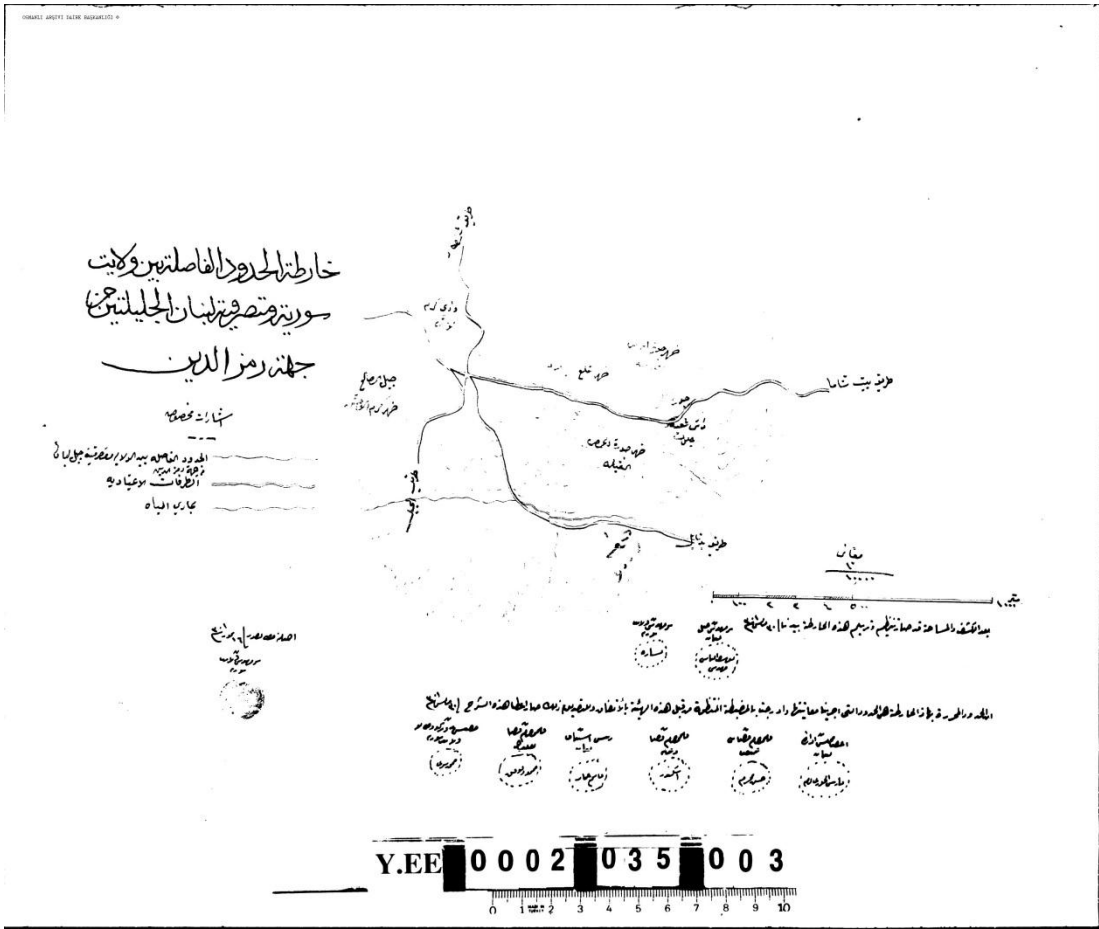
Fransa'nın taht-ı himayesinde ve patrik ve papasların yedinde bir Maroni hükümeti teşkilini teshil esbabına çalışmak Maronilerin öteden berü akşa-yı amal ve efkarı olup daima bu plan üzerine hareket eyledikleri vuku'at-ı sabıka ve delail-i müte'addide ile isbat olunabilir hadise-i sabıkadan evvel Cebel ümerası yedinde bulunan nüfuzu kendülerine nakl ettirmek emeliyle Maroni rüesa-yı ruhaniyesi bütün ahali-i Cebel'i tahrik ile Kesrivan cihetinde bulunan Maronileri ümera ve rüesa aleyhinde kıyam ettirerek bunları kamilen Beyrut'a firara mecbur etmiş ve ol vakitden berü Maroni rüesa-yı ruhaniyesiyle Hristiyan ümerası beyninde dahi bir nev' rekabet hasıl olmuşdur ikinci hadisede Fuad Paşa merhumun me'muren Beyrut'a ve Cebel'e azimetinde Deyrü'l-Kamer'e yakın Re'sü'l-Ayn karyesine vürudıyla orada tevakkufu esnasında Maroni papaslarından birisi gelüp kiliselerinin emval ve eşya-yı nefisesi bir Dürzi tarafından gasb olunarak hanesinde mevcut bulunduğunu beyan ile arz-ı şikayet eylemesi üzerine ma'ıyyetinde bulunan yaverlere hemen emir vermesiyle mezkur hane taharri olundukda kiliseye müte'allık gümüş ve eşya-yı saire-i nefise kamilen bulunarak huzuruna getirilmiş ve merhum papas bi'l-celb kendisine birer birer irae olduğu sırada eşya-yı mezkure içinde gayet köhne ve ele alınmayacak suretde bir gecelik entarisi zuhur etmekle merhum kemal-i telaş ile bu dahi benimdir diyerek ahza teşebbüs etmesi merhum-ı müşarun ileyhın nazar-ı dikkat ve şüphesini celb ederek bu entaride ne olduğunu taharri ettirilmeyle ol tarihten yirmi sene evvel Cebel'de bulunan Maroni patriki tarafından umum papaslara yazılmış bir mektub bulunup mealinde Dürzileri niçin Cebel'de bırakıyorsunuz bunlar fi'l-asl muhaceret ve müsaferet suretiyle Cebel'e gelmişler idi şimdi niçün meydan veriyorsunuz Cebel bizimdir bunlara hiç meydan vermeyiniz hemen buradan tardlarının çaresine bakınız yolunda bir takım vesaya ve tenbihat icra kılındığı anlaşılmışdır müşarun ileyh Fuad Paşa Beyrut'da bulunduğu esnada Cebel'de bir mutasarrıflık teşkili hakkında düvel-i saireye ve Babıali'ye takdim olunmak üzere Fransız zabitanından ve Maroni rüesa-yı ruhaniyesinden birkaç kişi ma'rifetiyle tanzim olunan mahzar-ı umumi bizzat Cebel karyeleri dolaşarak mühürletirilmiş ve hatta bazı Dürzi ve Rum katolikleri tarafından dahi mühürlenüp mealinde Maronilerden Mir Mecid Şehab'ın Cebel valiliğine me'muriyeti ileride istihsal-i istiklal efkarıyla taleb ve istid'a kılınmıştır o sırada Rum patrikiyle umum Rum matranları tarafından müşarun ileyh Fuad Paşa vasıtasıyla Babıali'ye takdim olunan arz-ı mahzarda? taraf-ı devlet-i aliyyeden her kim tensib buyrulur ise onun vali ta'yini istid'a olunmasıyla zikr olunan mahzar-ı umumi Fransa sefiri tarafından meydana konulduğu sırada Babıali canibinden dahi Rum heyet-i ruhaniyesi tarafından verilen mahzar dermiyan ile müdafa'a olunarak ve Davud Paşa'nın mutasarrıflık suretinde me'muriyeti kararlaştırılarak icra buyrulmuş ve Cebel'de bulunan Rum milleti tarafından ol tarihte dahi Maroniler aleyhinde olarak saltanat-ı seniyyenin menafi'ine bu suretle ibraz-ı hıdmet edilmiştir velhasıl Maroni papasları Cebel'de bulunan milel-i sairenin kaffesini tazyik ve tezlil ile Cebel'i yed-i istiklallerine geçirmek ve taht-ı nüfuzlarına almak için her ne esbab ve tedabire teşebbüs lazım ise ona sarf-ı efkar ve mesa'iden asla halî kalmamakda ve bu tedabir cümlesinden olmak üzere Beyrut Maroni matranı kendü milletlerinin ve Maroni papaslarının tervic-i efkarlarına hıdmet emeliyle nefis-i Beyrut'da bir hayli sene

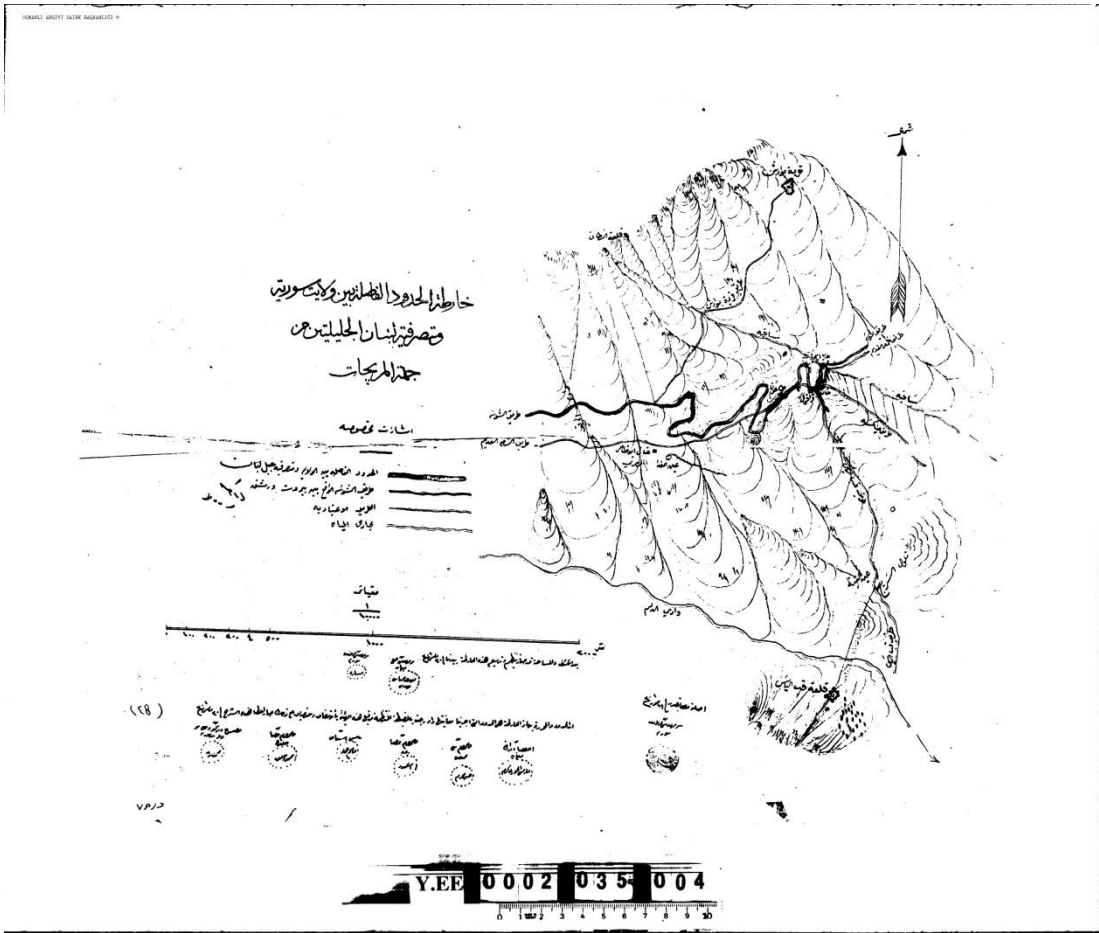
mukaddem Rızkullah Hazra şirketiyle bir matba'a küşad ederek bu matba'adan el-Misbah namıyla bir gazete çıkarmaktadır matran-ı muma ileyhın taht-ı riyasetinde bir cem'iyet teşkil olunarak bu cem'iyet zahiren idare-i umur-ı ruhaniyelerine müte'allık mevaddı müzakere ve ma'nen husul-i mekasıd-ı ma'nevîyeleri esbabını ve papasların te'yid-i nüfuzları vesailini mütala'a ile imrar-ı vakit eylemektedir Maronilerin tezayüd-i nüfuz ve iktidarı kendilerince muzırr olduğunu Rumlar layıkıyla anladıklarından mine'l-kadim Dürziler ile müttehid ve hem-efkar olarak daima devlet-i aliyye politikasına hıdmet ve Maronilere mukabele ve mukavemet suretini iltizam eylemektedirler işte şu esbaba mebni biraz vakitten berü Fransız konsolosu Cebel'de ve Suriye kıt'asında bulunan rum taifesini kendi hükümetine celb etmek ve Maroniler ile beyhlerinde bir ittifak ve ittihad husule getirmek hususlarına ziyadesiyle sarf-ı mesa'i etmekte olup hatta Şam ve Beyrut ve Lazkiye'de rum mektepleri küşadı zımında Fransa hükümeti tarafından mesarif-i seneviyeleri için i'atenen akçe tahsisini bi'l-vasıta rüesa-yı ruhaniyelerine teklif etmiş ise de kabul edilmediği ve bu emel ve efkarına henüz muvaffak olamadığı mevsukan istihbar kılınmıştır Cebel-i Lübnan'da bulunan Maroniler her bir işlerini Fransa konsolatosu vasıtasıyla gördürmek emeliyle daima oraya müraca'at eyledikleri gibi Cebel'in Dürzileri dahi anlara mukabeleten aralıkda İngiltere konsolatosuna müraca'at eylemektedirler balada ismi muharrer Nesib Canbolat Bey Cebel'in hadise-i ahiresinden sonra Beyrut kışlasında mahbusen vefat eden meşhur Said Canbolat'ın oğlu olup Dürziler beyninde işbu Canbolat familyası servet ve nüfuz cihetine birinci derecede add olunur ancak şeref ve i'tibarca ümera-yı Reslan familyası birincidir ve el-an Şuf kaimmakamı bulunan Mir Mustafa mezkur Reslan familyasındandır muma ileyh Nesib Canbolat Bey devletlü Rüstem Paşa hazretlerinin Cebel'den infikakından sonra mezkur Şuf kaimmakamlığının veyahud âna mu'adil bir me'mur'ın istihsalı emeliyle Fransa konsolatosu me'murlarına vesair vesaitte müraca'at ve arz-ı hıdmet idüp eğerçe zikr olunan Şuf kaimmakamlığına henüz nail olmamış ise de hakkında vuku' bulan iltimasat bütün bütün hükümsüz bırakılmamak ve kendisi irza edilmiş olmak mütala'asıyla mutasarrıf-ı lahık hazretleri tarafından mahkeme-i istinafa reis-i sani ta'yin kılınmıştır fakat muma ileyh Nesib Bey'in Fransa hükümetine ve Fransa konsolatosuna hakiki nisbet ve irtibatı tasdik olunamaz zira mir-i muma ileyh familyasıyla beraber İngiltere'ye mensub ve o himayede gibi add olunmakta ve İngiltere konsolatosundan re'y almadıkça hiçbir hareketde bulunmamaktadır İngiltere sefiri Lord Dafrin hazretleri mir-i muma ileyhın pederi Said Canbolat'ın hin-i vefatında Fuad Paşa ile beraber me'muren Beyrut'da bulunup işbu Canbolat familyası hakkında hayli mu'avenet etmiş ve nihayet derecede sahabet göstermiştir İngiltere sefir-i sabıkı Mister Layard cenablarının çend sene mukaddem Suriye'ye seyahati esnasında Cebel'de bulunan Canbolat familyasının karyesi olan Muhtara'ya....

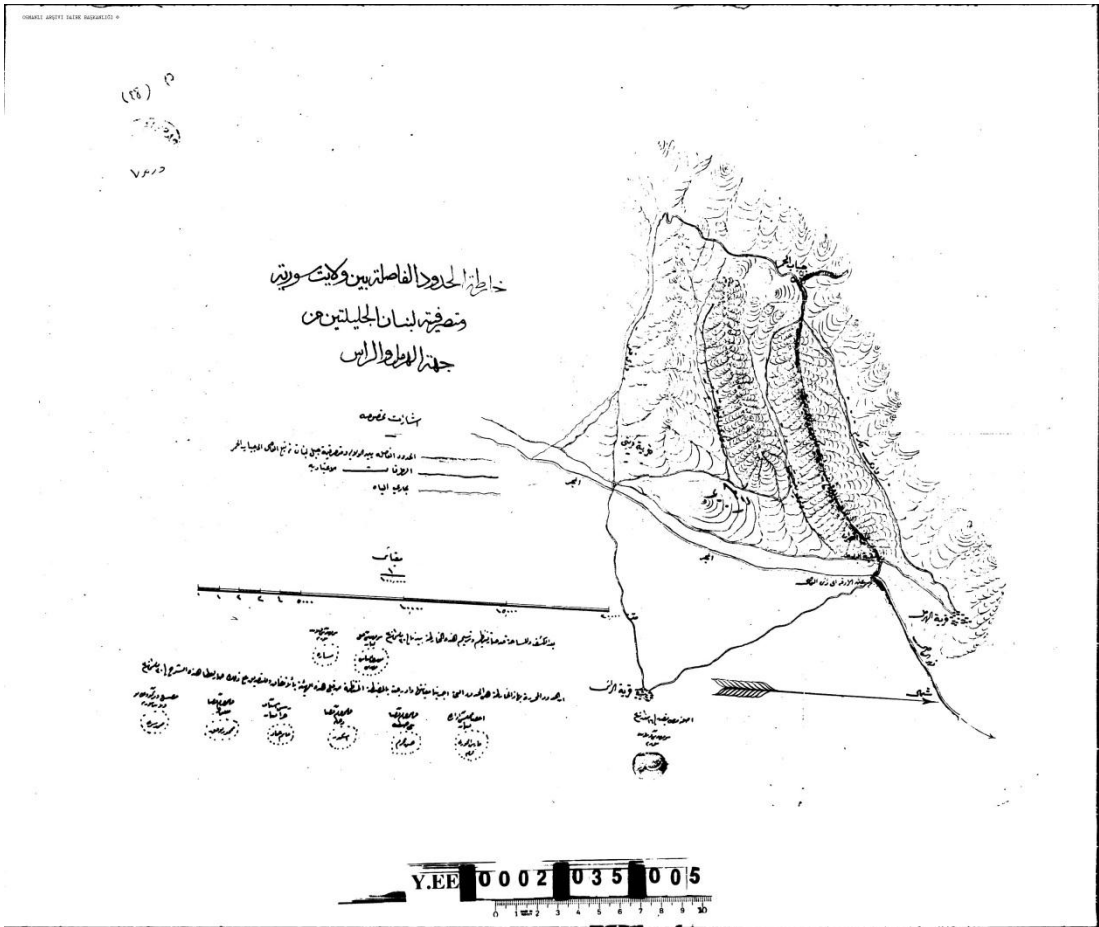
Suriye Vilayet ile Cebel-i Lübnan Arasında Yaşanan Baalbek Sorunu İlgili Haritalar

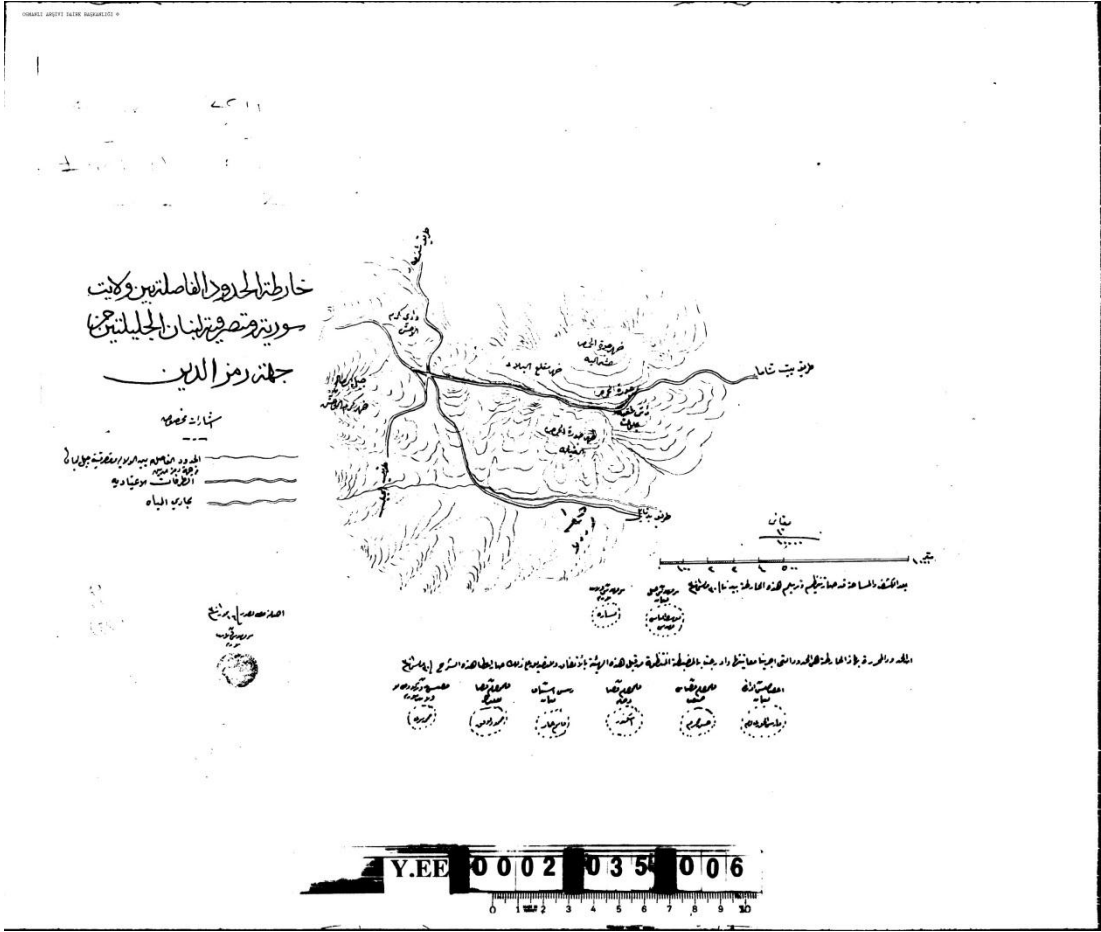

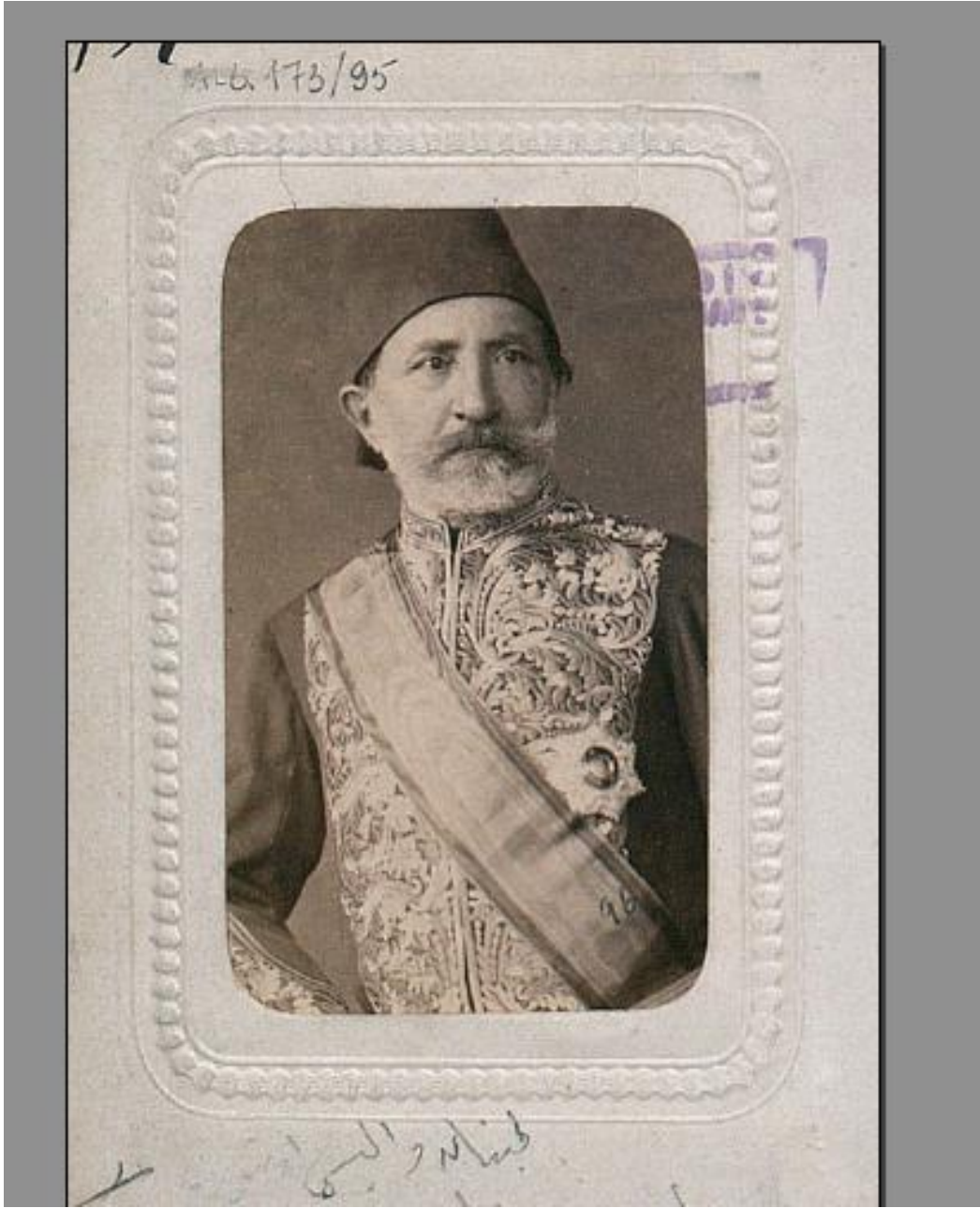

VASA PAŞA

Kaynak: Bayezid Kütüphanesi'nin Arşivinden Temin Edilmiştir.